

N

O

V

A

A photograph of two children playing in a sprinkler. A girl in a red swimsuit is in the center, smiling and holding a pink and yellow water gun. To her left, a boy in a blue and green shirt is partially visible, also playing. The scene is outdoors on a grassy area with trees in the background. The title 'Fattige innvandrerbarn' is overlaid on the right side of the image.

Fattige innvandrerbarn

TORMOD ØIA
ANNE SKEVIK GRØDEM
OLVE KRANGE

Norske Kvinners Sanitetsforening

Norsk institutt for forskning
om oppvekst, velferd og aldring

Rapport 16/06

Fattige innvandrerbarn

TORMOD ØIA
ANNE SKEVIK GRØDEM
OLVE KRANGE

Norske Kvinners Sanitetsforening

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 16/2006

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Kunnskapsdepartementet (KD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferds-samfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2006
NOVA – Norwegian Social Research

ISBN 82-7894-245-5
ISSN 0808-5013

Omslagsillustrasjon: © Ingram Publishing
Desktop: Torhild Sager
Trykk: Allkopi/GCS

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:
Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo
Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Denne rapporten presenterer resultater fra prosjektet «Barns levekår – betydningen av familiens økonomi for barns hverdag», med særlig vekt på forskjeller og likheter mellom barn med innvandrerbakgrunn og norske barn. Prosjektet er initiert av Norske Kvinners Sanitetsforening (N.K.S.), og finansieres av N.K.S. og NOVA i perioden 2000–2010. Mona Sandbæk er prosjektleder, mens Anne Skevik Grødem fungerer som leder for prosjektet under Sandbæks permisjon i 2005–2006.

Prosjektet legger opp til tre runder med datainnsamling: i 2003, 2006 og 2009. De samme familiene skal etter planen intervjues alle tre gangene for å se på endringer og tilpasninger over tid. Innsamlingen av 2006-dataene pågikk parallelt med arbeidet med denne rapporten, og arbeidet med rapporten var avsluttet før datasettet fra 2006 forelå. Denne rapporten baserer seg derfor bare på data fra 2003.

Arbeidet med rapporten er finansiert over NOVAs strategiske instituttsatsing (SIS) «Velferdsstaten og flerkulturelle samfunn», leda av Øivind Fuglerud. Uten denne satsingen fra NOVAs side hadde det ikke vært mulig å gå gjennom datamaterialet på dette stadiet med et spesielt blikk på innvandrerfamilienes situasjon. En stor takk også til Geir Moshuus, som har lest et tidligere utkast til rapporten og gitt oss kritiske og nyttige kommentarer. Det som måtte gjenstå av svakheter står for forfatterens egen regning.

NOVA, august 2006

Anne Skevik Grødem
(fungerende prosjektleder)

Olve Krange

Tormod Øia

Innhold

SAMMENDRAG	7
1 INNLEDNING	9
1.1 Tema og problemstilling	9
1.2 Fattige barn i Norge	10
1.3 Metode og analyseopplegg	12
1.4 Gangen i rapporten	16
2 FAMILIENES LEVEKÅR	18
2.1 Økonomi.....	18
2.2. Boligstandard	20
2.3 Familiehusholdets størrelse	23
2.4 Eiendeler og utstyr i hjemmet.....	25
2.5 Personlig økonomi	28
2.6 Helse, trivsel og sosiale problemer	30
2.7 Samla om levekår	33
3 SKOLE OG FRITID FOR 6–9-ÅRINGER	35
3.1 Skolen	35
3.2 Aktiviteter	38
3.3 Voksne og barn sammen	42
3.4 Konklusjoner	44
4 SKOLEHVERDAGEN FOR 10–12-ÅRINGEN	45
4.1 Aldersfaser	45
4.2 Mestring av skolen	46
4.3 Det sosiale livet i klasserommet.....	48
4.4 Sammendrag	52
5 FRITID OG VENNER FOR 10–12-ÅRINGER	54
5.1 Medievaner	54
5.2 Venner.....	56
5.3 Aktiviteter	57
5.4 Sammendrag	59
6 ØKONOMI OG FORBRUK	60
6.1 Familieøkonomi.....	60
6.2 Egne eiendeler	63
6.3 Egne penger	65
6.4 Sammendrag	66
7 SJØLSTENDIGGJØRING – FORHOLD TIL FORELDRE	68
7.1 Ulik økonomi, eller ulike oppdragelsespraksiser	68
7.2 Forholdet til foreldrene	69
7.3 Foreldre og skole	72
7.4 Hvem bestemmer?.....	74
7.5 Helse og trivsel.....	80
7.6 Oppsummering	83

8 OPPSUMMERING OG KONKLUSJONER	86
8.1 Oppsummering av funn.....	86
8.2 Økonomi, kultur, situasjon – og metodeproblemer	89
SUMMARY	93
REFERANSER	95

Sammendrag

Det finnes en rekke norske studier som viser at innvandrere er overrepresenterte blant familiene med lave inntekter. Imidlertid vet vi lite om hvordan det er å vokse opp i en innvandrerfamilie der inntekten er lav. Denne rapporten handler om barn som vokser opp i familier med lave inntekter, med særlig vekt på forskjeller og likheter mellom barn med innvandrerbakgrunn og «etnisk norske» barn. Vi maler et bilde med bred pensel, og berører mange av de sentrale områdene i barnas og familienes liv. Vi diskuterer ulike temaer som inntektsnivå, boligforhold og levekår, helse, trivsel på skolen, fritidsaktiviteter, medievaner og barns pengebruk. Det sier seg selv at dette er en tilnæringsmåte som i liten grad tillater oss å gå i dybden på de ulike områdene. Detaljene i denne rapporten er underordnet helhetsbildet – vi søker primært å gi en oversikt over feltet. Datamaterialet er samlet inn for prosjektet «Barns levekår – betydningen av familiens inntekt for barns hverdag», og inneholder intervjuer med foreldre med barn i alderen 6–12 år, samt intervjuer med 10–12-åringene selv. Lavinntektsutvalget, som utgjør hovedmaterialet i denne undersøkelsen, er trukket blant familier som hadde inntekter under fattigdomsgrensa (under 60 prosent av medianen) i inntektsåret 2000.

Tidligere analyser av dette materialet har vist at når vi trekker et utvalg av familier med lav inntekt, blir andelen innvandrere betydelig høyere enn når vi trekker utvalg som omfatter hele befolkningen. Innvandrere er med andre ord overrepresenterte blant lavinntektsfamiliene. Analysene i denne rapporten viser at innvandrerne som gruppe er fattigere enn nordmenn, *også innenfor lavinntektsutvalget*. Flere innvandrere i lavinntektsutvalget har inntekter i den laveste kvintilen, færre i den høyeste, og flere innvandrere har hatt lav inntekt over flere år. 42 prosent av innvandrerne i dette utvalget hadde lav inntekt både i 2000, 2001 og 2002, sammenlignet med 31 prosent av nordmennene i utvalget. Her er det likevel snakk om tendenser mer enn absolutter: vi finner norske familier også blant dem med de aller laveste inntektene, og vi har innvandrerfamilier i utvalget som bare har opplevd kortvarig fattigdom.

85 prosent av de fattige innvandrerbarna i undersøkelsen bor sammen med begge de biologiske foreldrene sine, mens det samme bare gjelder 60 prosent av de fattige norske barna. Derimot finner vi at mange fattige innvandrere bor i svært store husholdninger. Dette antyder at den «typiske»

veien inn i fattigdom er forskjellig for nordmenn og innvandrere: for nordmenn går veien typisk gjennom samlivsbrudd, for innvandrere gjennom det å ha svært store familier.

Ser vi på boligstandard og utstyr i hjemmene, kommer innvandrerne klart dårligere ut enn de norske i utvalget. Dette gjelder i enda større grad for den subjektive opplevelsen av situasjonen, som hvorvidt familien føler at pengene ikke strekker til, eller om de klarer å reise 10.000 kroner på kort varsel. Innvandrerne oppgir også sjeldnere at de har ressurspersoner de kan henvende seg til når familien trenger ulike former for støtte.

Når det gjelder trivsel på skolen, kontakt med lærerne, vurderingen av skoleprestasjoner og fritidsaktiviteter, er det bare små forskjeller mellom innvandrerbarn og norske barn, og mellom barn i lavinntektsfamilier og andre barn. Noen trender peker seg likevel ut: innvandrerbarn treffer oftere venner ute (de tar sjeldnere med venner hjem, og er mindre hjemme hos venner), og de deltar mindre i organiserte fritidsaktiviteter, men de trives bedre enn fattige norske barn på skolen, og uttrykker større tillit til lærerne. Skolen framstår dermed som en viktig arena for integrering for disse barna: for barn fra lavinntektsfamilier er det ikke en tilleggsbelastning i skolesammenheng å ha innvandrerbakgrunn, det kan snarere se ut som en ressurs. Innvandrerbarna merker den dårlige familieøkonomien gjennom at foreldrene oftere enn andre ikke har råd til å gi dem penger til aktiviteter, ikke desto mindre oppgir de oftere enn de fattige norske barna en opplevelse av at familieøkonomien er god. De fattige innvandrerbarna formidler oftere enn noen annen kategori at det er viktig for foreldrene deres at de gjør det bra på skolen. Det er små forskjeller i tilliten og nærheten til foreldrene, men likevel en klar tendens til at innvandrerbarn oftere opplever at foreldrene alene tar avgjørelser som angår barnet, mens forhandlingsidealet står sterkere i norske familier.

Dette datamaterialet egner seg i liten grad til å diskutere årsaksforklaringer, altså hvorfor vi ser de sammenhengene vi gjør. Det er også for lite til å skille mellom innvandrere med ulik historie og geografisk bakgrunn. Mønstrene vi finner tyder likevel på at det er interessante samspill mellom innvandrerstatus og økonomisk situasjon. Vi etterlyser derfor større sensitivitet for kulturforskjeller i fattigdomsforskningen (for eksempel i diskusjonen av indikatorer på fattigdom og deprivasjon), og for fattigdomsproblematikk i innvandringsforskningen.

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Denne rapporten handler om barn som vokser opp i familier med lave inntekter, med særlig vekt på forskjeller og likheter mellom barn med innvandrerbakgrunn og «etnisk norske» barn. Det finnes flere norske studier som viser at innvandrere er overrepresenterte blant familier med lave inntekter (Epland 2001, Ytrehus 2004, Skevik 2004a). Imidlertid vet vi lite om hvordan det er å vokse opp i en innvandrerfamilie med lave inntekter. Skiller fattige innvandrerfamilier seg systematisk fra fattige etnisk norske familier, og i så fall, på hvilke måter? I den grad vi finner forskjeller: skyldes disse at innvandrerne faktisk er fattigere enn nordmennene, eller må vi lete etter andre trekk ved deres situasjon som kan forklare forskjellene?

Vi har fra tidligere liten kunnskap om hvordan dårlig økonomi påvirker livet i innvandrerfamilier. I Norge har det i liten grad vært dialog mellom forskere som er opptatte av (barne)fattigdom, og forskere som er opptatte av innvandring og innvandreres situasjon. I den politiske debatten er det en tydelig tendens til at bekymringen for barnefattigdom implisitt knytter seg til etnisk norske barn, mens innvandrerbarns problemer i større grad knyttes til kulturelle fenomener og diffuse integreringsproblemer.

Denne rapporten har som mål å gi et bredt sammensatt bilde av forskjeller og likheter mellom det å vokse opp i fattige norske familier sammenliknet med fattige innvandrerfamilier. Vi maler et bilde med bred pensel, og berører mange av de sentrale områdene i barnas og familienes liv. Begge disse familietyperne måles mot en norsk «normalitet» som defineres av et kontrollutvalg. Et slikt oversiktsbilde kan i neste omgang danne bakgrunn for mer dyptlodgende analyser av forholdet mellom innvandrerstatus, økonomi og kultur. Her legges til grunn en antagelse om at forskjeller mellom norske familier og innvandrerfamilier skyldes enten (a) reelle økonomiske forskjeller, eller (b) trekk ved innvandrernes historie og situasjon i Norge som kan innebære at de tilpasser seg annerledes enn etniske nordmenn.

Vi går ut fra et relativt romslig fattigdomsbegrep. Hvis tendensen er at innvandrere systematisk er «på bunnen» av inntektsfordelingen, mens de norske lavinntektsfamiliene har inntekter bare så vidt under fattigdomsgrensa, blir det misvisende å snakke om en spesiell innvandrerproblematikk

innenfor fattigdomsbekjempelsen. I så fall er svaret på spørsmålet «hvorfor opplever innvandrerne fattigdom annerledes» trivielt: de opplever det annerledes fordi de har det annerledes – de er fattigere. Det relevante spørsmålet er snarere «hvorfor har innvandrerne så lave inntekter?» Om vi derimot finner at inntektsfordelingen innenfor lavinntektsutvalget er relativt jevn mellom nordmenn og innvandrere, men at innvandrerforeldre og barn likevel beskriver sin situasjon på markant andre måter, blir spørsmålet om hvorfor høyst relevant. I så fall er det vanskelig å komme utenom forklaringer som vektlegger andre sider ved livet som immigrant: tidligere livserfaringer, tilknytning til land med annen kultur og levestandard enn Norge, tilhørighet i lokale nettverk som vektlegger andre ting enn det «typisk norske».

I rapporten skilles det ikke mellom europeere, asiater og afrikanere. «Innvandrerne» i våre analyser har svært varierte immigranthistorier, svært varierende botid i Norge, og de kommer fra land som kulturelt og økonomisk er svært ulike hverandre. Spørsmålet vi hele tida stiller, blir dermed: i den grad vi finner systematiske forskjeller mellom innvandrere og andre, skyldes dette økonomi, eller skyldes det andre former for annerledeshet?

1.2 Fattige barn i Norge

I Norge lever de aller fleste barn og unge i trygge og gode økonomiske kår. Sjøl om det fremdeles finnes barn og unge som vokser opp i fattige kår, har den direkte materielle nøden nærmest blitt borte. Samtidig har den generelle sunnhetstilstanden blitt radikalt bedret. Vi har universelle velferdsordninger som i prinsippet skal være tilgjengelig for alle, og et sikkerhetsnett som skal fange opp de som faller utfor. Samlet har det i de siste 20 åra vært en klar bedring i barnefamilienes økonomi. Barnefamiliene var blant inntektsvinnerne på 1990-tallet (Kirkeberg m.fl. 2003).

At barnefamiliene generelt har hatt en god inntekstutvikling forhindrer ikke at inntektsfordelingen fortsatt er skeiv. I år 2000 disponerte den fattigste tidelen av barna 4,3 prosent av all inntekt mens den rikeste tidelen disponerte 23,6 prosent. Kirkeberg hevder at de økonomiske forskjellene blant barn har økt betydelig. Et mindretall av husholdningene har ikke i samme grad har tatt del i velstandsutviklingen. Enslige forsørgere med barn i aldersgruppa 0–17 år er et eksempel. Statistikken viser at deres inntektsnivå ligger betydelig under nivået til gjennomsnittshusholdningen. Som gruppe hadde de i 2000 en inntekt etter skatt på 74 prosent av gjennomsnittlig inntekt (Kirkeberg m.fl. 2003). Inntektsstatistikken viser samtidig at det relative inntektsnivået synker med antall barn i familien.

Det er ulike måter å måle fattigdom på. I Norge brukes av og til mottak av sosialhjelp som en indikator på økonomisk fattigdom. I 1999 hadde 5,5 prosent av barn i alderen 0–17 år foreldre som mottok sosialhjelp i kortere eller lenger tid (Rønning 2001). Et alternativt mål, som brukes mye i internasjonale undersøkelser, er hvor mange som lever i husholdninger med inntekter under ei gitt grense. Grensa settes gjerne til 50 eller 60 prosent av medianinntekten (medianen er den verdien som ligger midt i inntektsfordelingen, slik at halvparten av husholdningene har høyere inntekter, mens halvparten har lavere inntekter). Husholdningens størrelse regnes om til forbruksenheter ved hjelp av en ekvivalensskala (se metodeavsnittet), slik at det blir mulig å sammenligne de som bor alene med storfamilie-husholdninger. På bakgrunn av en slik beregningsmetode anslo UNICEF (2000) at fire prosent av norske barn lever under fattigdomsgrensa (definert som mindre enn 50 prosent av medianen). Med en tilsvarende definisjon konkluderte Epland (2001) med at omlag 30 000 barn i Norge er fattige. Lav inntekt i en kort periode kan skyldes mange ulike forhold, og behøver ikke innebære at barna lider materiell nød. Beregnet ut fra en treårsperiode fant Epland at mellom 14 000 og 19 000 barn var permanent fattige, dvs. de hadde inntekt under fattigdomsgrensa i hele treårsperioden.

Denne tilnæringsmåten, å definere fattigdom som andelen av hushold som har en inntekt under halvparten av medianen, har vært kritisert fordi den bare sier noe om fordelingen, om spredningen av rikdom og velferd i samfunnet. Det sier ikke noe om i hvilken grad de fattigste barn og unge mangler økonomisk trygghet og nødvendige inntekter til å skaffe seg fullverdig kost, bolig, klær og fritidstilbud. Denne kritikken kan imidlertid imøtegås gjennom å peke på at fattigdom er et relativt fenomen: man er alltid fattig (eller ikke) i forhold til det samfunnet man lever i. En mye brukt definisjon på fattigdom er lansert av den britiske nestoren innen fattigdomsforskning, Peter Townsend: han sier at fattigdom innebærer at den enkelte mangler «*resources necessary to permit participation in the activities, customs and diets commonly approved by society*». Vekten ligger altså på hva som er samfunnsmessig akseptabelt snarere enn på hvorvidt man får dekket de absolutte grunnbehovene. Om man ikke har økonomi til å spise, kle seg og delta i samfunnet på en måte som er alminnelig akseptert, løper man en klar risiko for å oppleve eksklusjon, skam og ensomhet.

Fattigdom som rammer barn må ansees å være særlig alvorlig. Opplevelse av «annerledeshet» og eksklusjon i sårbare barne- og ungdomsår kan sette varige spor. Barn har dessuten få eller ingen muligheter til å påvirke sin egen situasjon og sine egne levekår. De er helt og holdent avhengige av

voksne forsørgere. Barn er aldri skyld i egen fattigdom. I dagens samfunn hvor så mange av oss lever i velstand kreves det mer ressurser enn før for å delta i de aktiviteter og sosiale sammenhenger barn flest deltar i. Spørsmålet blir i hvilken utstrekning lav inntekt har konsekvenser for barnas velferd? En del implikasjoner er innlysende. Fattige foreldre kan kjøpe mindre av de godene og tjenestene som sikrer familiens generelle velferd. Lav familieinntekt reduserer også de økonomiske ressursene som kan brukes direkte på barna.

Vi kan skille mellom to konsekvenser av fattigdom. Husholdningsbudsjettene setter objektive grenser for barns muligheter til å delta i felles sosiale og kulturelle aktiviteter som koster penger. Det kan gjelde bursdager, leirskoler, idrettsarrangementer, sommerskoler, musikkorps og annet. Fattige foreldre har heller ikke råd til å kjøpe moteklær, sportsutstyr, mobiltelefon, PC, internett eller bøker. Det er lett å tenke seg at slike erfaringer gjør noe med den enkelte når han eller hun allerede som barn ikke har muligheter til å delta i aktiviteter andre barn tar for gitt. For det andre følger det trolig ofte et stigma med fattigdom. Dette gjelder kanskje særlig i et land som Norge, hvor mange har svært god råd. Kombinert med et sterkt kommersielt kjøpepress mot barn og unge skapes antakelig en stor sosial avstand mellom de barn og unge som kan følge karusellen og de som ikke kan det. Slik kan det skapes isolasjon også fra arenaer hvor deltakelsen i seg selv ikke koster særlig mye. Fremdeles er det nok en skam å være fattig. Armod er ikke kult.

1.3 Metode og analyseopplegg¹

I samarbeid med Statistisk sentralbyrå blei det trukket to nasjonalt representative utvalg til denne undersøkelsen av barns levekår. «Lavinntektsutvalget» består av et utvalg av barn som bodde i familier med en husholdsinntekt under 60 prosent av medianinntekten, trukket etter SSBs utvalgsplan (se Flåte, Lagerstrøm & Wedde 2004). «Kontrollutvalget» er et mindre, representativt utvalg av barn i alle inntektskategorier. Formålet med dette designet er å kunne sammenligne barn fra lavinntektsfamilier med barn fra utvalg familier med normalinntekter når det gjelder ulike sider ved barns levekår og hverdagsliv.

Utgangspunktet for trekkingen av utvalgene var husholdets registrerte inntekt for inntektsåret 2000. Opplysningene om antall medlemmer i hus-

¹ For mer om undersøkelsen og trekking av utvalg, se Sandbæk 2004.

holdet ble hentet fra SSBs familiestatistikk for året 2002¹. Inntektsmålet som ble brukt for å trekke lavinntektsutvalget var husholdningens inntekt etter skatt. Dette inkluderer yrkesinntekt, kapitalinntekt og overføringer (som barnetrygd, bostøtte, kontantstøtte, sosialhjelp m.m.). Sammenligninger mellom husholdninger av ulik størrelse ble gjort mulig gjennom omregning til forbruksenheter ved hjelp av OECDs modifiserte ekvivalensskala. Etter denne skalaen har første voksne i husholdningen vekten 1, hver neste voksne vekten 0,5, og hvert barn vekten 0,3. En husholdning bestående av to voksne og to barn får dermed totalvekt 2,1 etter denne skalaen, mens en husholdning med en voksen og ett barn får vekten 1,3 – eller med andre ord, to foreldre og to barn er 2,1 forbruksenheter.

Både lavinntektsutvalget og kontrollutvalget var delt i to aldersklasser: 6–9-åringene og 10–12-åringene. For begge aldersklassene ble foreldrene intervjuet om forhold vi måtte anta at foreldrene hadde mest kunnskap om, så som familiens bosituasjon, økonomi og arbeidstilknytning. Foreldrene til 6–9-åringene svarte også på et sett av spørsmål som angikk barnet direkte. 10–12-åringene svarte derimot på slike ting på egne vegne. I denne aldersgruppa ble det dermed gjennomført to intervjuer: et med foreldrene, og et med barnet. I tillegg fylte både foreldre og barn ut et skriftlig skjema som tok opp temaer vi antok det kunne være vanskelig å snakke med en fremmed intervjuer om (samlivsproblemer i foreldreskjemaet, selvfølelse og mobbing i barneskjemaet).

Den samlede svarprosenten var 54,4 prosent: 52,9 i lavinntektsutvalget og 63,8 prosent i kontrollutvalget. Dette innebærer at nesten 46 prosent av de som ble kontaktet i undersøkelsen, avslå å delta. Dette er naturligvis uheldig, men ikke uventet tatt i betraktning at lavinntektsfamilier ofte er vanskelige å få kontakt med i slike undersøkelser. Vi må anta at frafallet er noe skjevt, slik at det er flere av de aller fattigste, og flere blant innvandrerne, som har avslått å delta. Dessverre hadde vi ikke ressurser til å bruke tolk til intervjuene, slik at språkproblemer kan ha hindret deltakelse fra noen innvandrerfamilier. Variasjonen i utvalgets sammensetning er likevel stor nok til at dataene inneholder betydelige mengder informasjon om hvordan fattige barns livssituasjon er forskjellig fra det livet andre barn kan føre.

Intervjuingen skjedde ved hjelp av besøksintervju i perioden februar – mai 2003. Statistisk sentralbyrå sto for den praktiske gjennomføringen av undersøkelsen. De samme respondentene er kontaktet igjen for nye intervjuer i

¹ Det er også denne familiesammensetningen som ligger til grunn for inntektsopplysningene for årene 2001 og 2002, som blir benyttet noen steder i rapporten.

2006, og skal etter planen intervjues en tredje gang i 2009. Dette longitudinelle designet, der vi følger familier som har/ har hatt lave inntekter gjennom en ti-års-periode, er spesielt for denne undersøkelsen. I denne rapporten bruker vi imidlertid bare dataene fra 2003. Vi har 1627 familier i lavinntektsutvalget og 310 familier i kontrollutvalget – et samlet utvalg på 1937 familier.

Innvandrere er definert som personer med to utenlandsfødte foreldre. Definisjonen er den samme som SSB bruker (Sosialt utsyn 2000:23). Når en av foreldrene er norsk blir den unge definert som norsk¹. Ut fra disse definisjonene inneholder nettoutvalget 1439 norske og 497 innvandrere. 20,3 prosent av de norske familiene mot 4,3 prosent av innvandrerfamiliene inngår i kontrollgruppa. Omregnet til individer utgjør dette 292 norske og 17 innvandrere. Når vi holder kontrollgruppa utenfor står vi igjen med et utvalg som består av 1147 norske og 480 innvandrere. I utvalget av fattige utgjør innvandrerandelen 29,5 prosent og andelen norske 70,5 prosent. Av innvandrerne som ble intervjuet kommer 29 prosent fra Europa, 12 prosent fra Afrika, 56 prosent fra Asia og 3 prosent fra Sør-Amerika. Ut fra det vi vet om innvandrerbefolkningen i Norge generelt, antyder disse tallene at frafallet har vært spesielt stort blant fattige afrikanere (Skevik 2004a:35). Europeiske innvandrere omfatter både innflyttere fra Sverige og Danmark, og flyktninger/asylsøkere fra det tidligere Jugoslavia. Av personvernshensyn har vi ikke fått oppgitt fødeland på innvandrerbefolkningen, derfor har vi ikke mer presis kunnskap om dette (se Skevik 2004a for en grundigere diskusjon). Forskjellen i andel innvandrere mellom utvalget av fattige og i kontrollgruppa er en klar indikator på at innvandrerne er overrepresentert blant de som er fattige.

Tabell 1.1: Andel norske og innvandrere i de to underutvalga for 6–9-åringene og 10–12-åringene. Lavinntektsutvalget².

	Norske	Innvandrere
Utvalg 6–9 år	61,0 N=700	65,2 N=313
Utvalg 10–12 år	39,0 N=447	34,8 N=167

¹ Tilsvarende definisjon av innvandrere er brukt av blant annet Øia (2003), Strandbu og Bjerkeset 1998, Torgersen 2005, Epland (2001), Bakken (1998) og i den svenske levekårundersøkelsen om barn og unge (SOU 2001:55).

² Lavinntektsutvalget (norske og innvandrere) består av 1627 familier. Dette er N i alle tabeller over fattige familier hvis ikke annet er oppgitt. Der kontrollutvalget er inkludert, er N 1937 familier hvis ikke annet oppgis.

Foreldrene er kilden til den informasjonen vi har om 6 til 9-åringene. Når fattige norske familier sammenliknes med fattige innvandrerfamilier viser det seg en systematisk forskjell med omsyn til hvem den voksne informanten er.

Tabell 1.2: Hvem som intervjues mot innvandringsstatus. Lavinntektsutvalget.

	Norske	Innvandrere
Mor	81,7	42,9
Far	17,3	56,7
Andre foresatte	1,0	0,4

Chi. Sq 254,4 DF=2 p=,000

Blant de norske er mor i klart flertall blant dem som er intervjuet. Hun er trolig oftest den som har mest med barna å gjøre. Det faller derfor naturlig at det også er hun som står for intervjuet. Blant de fattige innvandrerne er det derimot far som i de fleste tilfellene som står for intervjuet. Det er nærliggende å tenke at far er autoritetspersonen og familiens ansikt utad. Om denne skeive kjønnsfordelingen har konsekvenser for svarene og det bildet som trekkes opp av familieforhold, levekår og barns hverdag, er det vanskelig å avgjøre. I den grad intervjuene dreier seg om objektive forhold som for eksempel familiens bolig og økonomi, kan vi anta at det spiller liten rolle om det er mor eller far som svarer på spørsmålene.

Vi finner også en annen karakteristisk forskjell mellom de to utvalga av fattige, nemlig fordelingen på ulike landsdeler. Denne er vist i tabell 1.3.

Tabell 1.3: Fattige norske og fattige innvandrere fordelt på landsdel. Lavinntektsutvalget.

Bosted	Norske	Innvandrere
Oslo og Akershus	17,1	43,1
Hedmark og Oppland	7,6	3,3
Øvrig østland	22,0	18,5
Agder og Rogaland	18,7	19,6
Vestlandet	16,4	5,8
Trøndelag	10,7	6,9
Nord-Norge	7,6	2,7

Chi. Sq 151,1 p=,000 Df=6

Mens de norske er spredt over hele landet på en måte som ikke avviker vesentlig for befolkningen som helhet, er det en til dels sterk opphoping av innvandrere i Oslo og Akershus. Dette er imidlertid i tråd med hvordan innvandrerbefolkningen generelt, uavhengig av inntekt, fordeler seg i landet:

44 prosent av innvandrerbefolkningen bodde i Oslo og Akershus ved inngangen til 2005¹. Denne geografiske skjevfordelingen kan være nyttig å være oppmerksom på, men den er ikke spesiell for dette utvalget av innvandrere med lave inntekter.

Vi ønsker å utforske spørsmålene om nordmenn og innvandreres opplevelse av fattigdom langs to dimensjoner: økonomi og kultur. For å kunne gjøre dette så fullstendig som mulig, burde vi ideelt sett sammenligne «fattige» innvandrere med «rike» innvandrere, og «fattige» nordmenn med «rike» nordmenn. Fordi det er så få innvandrere i kontrollutvalget, er dette i liten grad mulig. I stedet måler vi både «fattige» nordmenn og «fattige» innvandrere opp mot en norsk «normalitet» som defineres av (det overveiende etnisk norske) kontrollutvalget. Denne framgangsmåten har naturligvis sine begrensinger, men det er verdt å påpeke at vi ikke ville unngått disse problemene om vi hadde et utvalg «rike» innvandrere å sammenligne med: vi ville fortsatt ikke kunne anta at vi sammenlignet like med like. Kanskje de velbergede innvandrerne kom fra andre land enn de mindre velbergede, kanskje de hadde vært her lengre, kanskje de hadde andre verdier (for eksempel var mer sekulære eller mer materielt orientert) enn innvandrerne med lave inntekter. Både blant innvandrere og nordmenn finner vi et samspill mellom økonomi og preferanser/ressurser/tilpasninger. Det sentrale i denne rapporten er å få fram et bilde av forskjeller i levekår og barns oppvekst mellom fattige norske og fattige innvandrere.

I rapporten sammenligner vi for det første familier med lave inntekter med et utvalg trukket fra normalbefolkningen. Innenfor lavinntektsutvalget skiller vi mellom «norske» og «innvandrere». Sammenligningskategoriene bestemmes altså både av økonomi og av innvandringsstatus. I mangel av et bedre samlende uttrykk sier vi at vi sammenligner tre *familietyper*: norske med lav inntekt, innvandrere med lav inntekt, og normalbefolkningen (kontrollutvalget).

1.4 Gangen i rapporten

Rapporten er bygget opp gjennom åtte kapitler. Vi skal først, i kapittel 2, se på noen sider med familiens levekår: boligforhold, eiendeler, personlig økonomi, og trivsel og sosiale problemer. Deretter konsentrerer vi oss i kapittel 3 om de yngste barna i undersøkelsen, 6–9-åringene. Her har foreldrene svart på vegne av barna om skole, fritidsaktiviteter, og ting foreldre og

¹ <http://www.ssb.no/emner/02/01/10/innvbef/tab-2005-05-26-12.html>

barn gjør sammen. I kapitlene 4–7 ser vi på 10–12-åringene, som har svart på egne vegne om sine liv. Kapittel 4 tar opp livet på skolen, kapittel 5 fritid og venner, kapittel 6 økonomi og forbruk, og kapittel 7 selvbestemmelse og forholdet til foreldrene. I kapittel 8 oppsummerer vi funnene, og returnerer til spørsmålene om samspillet mellom økonomi og kultur.

2 Familienes levekår

2.1 Økonomi

I innledningskapitlet antydte vi muligheten for at innvandrere har systematisk lavere inntekter enn nordmenn, også innenfor lavinntektsutvalget. Det er også mulig at de har en annen inntektsutvikling over tid, slik at de forblir fattige over lengre perioder enn nordmenn. Siden vi har koblet på opplysninger om familiens inntekt i 2000, 2001 og 2002, har vi muligheten til å undersøke begge deler i dette datamaterialet.

Vårt lavinntektsutvalg er definert med utgangspunkt i inntektsfordelingen i 2000, som var de seneste tilgjengelige opplysningene da utvalget ble trukket på høsten i 2002. Intervjuingen foregikk tidlig på året i 2003. Det gikk altså litt over to år fra lavinntektsutvalget ble definert til intervjuingen ble foretatt. Det er sannsynlig at en del familier som hadde inntekter under vår fattigdomsgrense i 2000, ikke lenger hadde så lave inntekter i 2002. La oss først se på hvordan andelen over og under lavinntektsgrensa var for innvandrere og nordmenn i 2002.

Tabell 2.1 Norske familier og innvandrere over og under fattigdomsgrensa i 2002. Lavinntektsutvalget.

	Norske	Innvandrere
Under 60% av medianinntekt	38,4	49,6
Over 60% av medianinntekt	61,6	50,4

Chi sq. 17,2, df=1, p=.000

Det er viktig å huske på at tabell 2.1 viser fordelingen i et utvalg der alle var under fattigdomsgrensa i 2000. Tallene er altså ikke representative verken for nordmenn eller for innvandrere mer generelt. Tabellen viser at av de norske familiene i lavinntektsutvalget hadde 61,6 prosent ikke lenger lav inntekt i 2002. Dette er klart høyere enn den tilsvarende andelen blant innvandrere, 50,4 prosent. Også blant innvandrerfamiliene hadde imidlertid halvparten klart å øke inntektene sine til mer enn 60 prosent av medianen i perioden 2000–2002.

En gjennomsnittlig innvandrerfamilie i lavinntektsutvalget hadde en inntekt på 131.058 kroner per forbruksenhet i 2002. Gjennomsnittet for

norske husholdninger i lavinntektsutvalget var 160.442 kroner. Forskjellen framkommer delvis fordi innvandrernes samlede husholdsinntekt er noe lavere enn for de etnisk norske, men viktigere er det nok at innvandrers-husholdningene i gjennomsnitt er større enn norske husholdninger (5,42 personer, mot 4,61 personer i et gjennomsnittlig norsk hushold i lavinntekts-utvalget). Den lavere inntekten skal altså deles på noe flere personer. Innvandrernes gjennomsnittsinntekt per forbruksenhet er 30.000 kroner, eller 19 prosent, lavere enn de norske husholdningenes inntekt per forbruksenhet.

I tillegg til at vi har forskjeller i gjennomsnittsinntekter, kan det være betydelige forskjeller i endepunktene av fordelingen. Vi har sett på lavinntektsutvalget, slik det ble definert i 2000, og deres inntekter i 2002. Utvalget ble delt i ti like store deler etter inntekt: de ti prosentene med de laveste inntektene utgjør nedre desil, mens de ti prosentene med de høyeste inntektene utgjorde øvre desil. Satt opp på denne måten fant vi at 10,2 prosent av de norske, og 9,8 prosent av innvandrerne, hadde inntekter i nedre desil. Her er det med andre ord ingen forskjell å snakke om i det hele tatt. I øvre desil, derimot, fant vi 12,1 prosent av nordmennene og bare 5 prosent av innvandrerne. I toppen av inntektsfordelingen (for dette utvalget) fant vi med andre ord en helt klar forskjell. Utvider vi kategoriene noe, og deler utvalget i fem heller enn i ti like store deler (kvintiler), finner vi 23,8 prosent av innvandrerne, og 18,5 prosent av de norske, i laveste kvintil. I høyeste kvintil: 22,4 prosent av de norske og 14,4 prosent av innvandrerne. Kvintilene viser altså at det er flere innvandrere på bunnen av inntektsfordelingen, og færre i toppen, enn det er nordmenn. Dette er i tråd med det vi antydde innledningsvis, at innvandrerne har lavere inntekter innenfor lavinntektsutvalget. Det er imidlertid snakk om en viss tendens snarere enn et absolutt faktum: forskjellene, enten vi måler i desiler eller kvintiler, er ikke veldig store.

Vel så interessant som å se på inntektsforskjeller på et tidspunkt kan det være å se på andelene som opplever vedvarende lavinntekt. Det å falle under lavinntektsgrensa midlertidig i ett inntektsår behøver ikke utgjøre noe stort problem – familien vil fortsatt ha bolig og forbruksgoder som ble anskaffet i bedre tider, og gjerne også ha en sparekonto å trekke på. Men over tid slites ting ut og sparepengene brukes opp: vedvarende lavinntekt vil kreve andre tilpasninger, og vil sannsynligvis også påvirke familien på en annen måte enn et midlertidig fall i inntekten.

Vi har inntektsdata for husholdningene for tre år i dette datamaterialet, men vi har bare sammensettingen av husholdningen (antall foreldre og barn) i 2002. Dette gjør det umulig å beregne helt presise ekvivalentinntekter for

2000 og 2001. Husholdningssammensettingen kan ha forandret seg i tre-årsperioden. For de fleste vil imidlertid denne ha vært rimelig stabil. Vi bruker derfor husholdningssammensettingen i 2002 til å beregne ekvivalentinntekter i alle tre årene. Når vi legger denne beregningsmåten til grunn, finner vi at 41,9 prosent av innvandrerne i lavinntektsutvalget hadde hatt lav inntekt både i 2000, 2001 og 2002. Det samme gjaldt 31 prosent av nordmennene i utvalget.

Det er altså en tydelig tendens til at innvandrere har lavere inntekter enn nordmenn, også innenfor vårt lavinntektsutvalg. De har oftere svært lave inntekter, og sjeldnere inntekter i det høyeste sjiktet (innenfor dette spesielle utvalget), og de har oftere lav inntekt over flere år. Selv om forskjellene er tydelige, er det likevel ikke grunnlag for å si at vi finner alle innvandrerne «på bunnen» og alle de norske «på toppen» av utvalget. Nesten en tredjedel av de norske lavinntektsfamiliene har også hatt lave inntekter i tre år på rad – og mer enn halvparten av innvandrerfamiliene har ikke hatt det.

2.2. Boligstandard

Barn er materielt og sosialt prisgitt og avhengig av voksne foresatte. Det innebærer at foreldrenes og barnefamilienes økonomi også kan ha store konsekvenser for barns levekår. Undersøkelser på 1990-tallet påviste klare levekårsforskjeller mellom de fjernkulturelle innvandrere og nordmenn. Eksempler på slike levekårsforskjeller er at sysselsettingsnivået er lavere (Kjeldsrud 1992, Djuve og Hagen 1995) og andelen som mottar sosialhjelp høyere blant disse gruppene av innvandrerne enn blant nordmenn generelt (Grünfeldt og Noreik 1991, Djuve og Hagen 1995). Faren er til stede, også i Norge, for utvikling av en permanent underklasse blant minoritetsbefolkningen i Norge (Wikan 1995).

I dette avsnittet skal vi se på levekårsforskjeller slik de oppfattes av de voksne informantene. Mer konkret skal vi se på boligstandard relatert til antall medlemmer i det enkelte husholdet, fordeling av forbruksgjenstander eller personlige eiendeler, personlig økonomi og til slutt helseforhold.

Den viktigste investeringsobjektet for alminnelige folk i Norge er trolig boligen de bor i. Å betale avdrag på egen bolig er en form for sparing og dermed en rikdomsakkumulasjon som ikke oppnås av dem som leier. Langtidskostnadene ved å bo er derfor, når man sammenligner likeverdige boliger, lavere for den som selv eier boligen. Samtidig er terskelen for å komme inn på boligmarkedet høy. Å være hensatt til å leie i stedet for å eie kan være et eksempel på at det er dyrt å være fattig. Det er sannsynlig at

fattige familier sjeldnere oppnår fordelene ved å bo i egen bolig enn familier med normale inntekter. Men hvordan ser dette ut når vi sammenligner fattige familier fra majoritetsbefolkningen med fattige minoritetsfamilier? Nedenfor vises en tabell over hvordan de tre gruppene fordeler seg med hensyn til eierforholdet de har til boligene de bor i.

Tabell 2.2: Eierforhold til boligen, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Selveier	68,0	24,8	84,8
Borettslag, boligaksjeselskap	9,0	22,9	6,8
Leier eller disponerer på annen måte	23,0	52,3	8,4

Chi sq 360,6 DF=4 p=,000

Tabellen viser til dels dramatiske forskjeller. Mens 84,4 prosent i kontrollutvalget eier sin bolig sjøl, gjelder dette for bare 24,8 prosent av innvandrerne. Gruppen av fattige norske likner mest på kontrollutvalget. Blant dem er det 68 prosent som eier sin egen bolig. Noe av denne forskjellen kan ha sammenheng med at en stor andel av innvandrerne bor i Oslo og Akershus. Det kan være slik at andelen som der eier sin egen bolig generelt er lavere. Kontrolleres det for Oslo og Akershus som bosted endres likevel ikke bildet vesentlig. Blant fattige norske familier er det 60,7 prosent som eier sin egen bolig i Oslo og Akershus mot 69,5 prosent i resten av landet. Tilsvarende tall for fattige innvandrerfamilier er henholdsvis 18,4 prosent og 29,7 prosent. Tendensen går altså i retning av at færre fattige uansett etnisk bakgrunn eier sin egen bolig i Oslo og Akershus. I kontrollutvalget er det ingen tilsvarende tendens. Blant de familiene som bor i Oslo og Akershus eier 86,4 prosent sin egen bolig mot 84,5 prosent for resten av landet. Fattige innvandrerhusholdningen er klart overrepresentert blant dem som leier eller på annen måte disponerer en bolig.

Hva med de familiene som ikke eier sin egen bolig? Er det store forskjeller når det gjelder boligforhold for denne gruppa når fattige norske familier og innvandrerfamilier sammenliknes med kontrollgruppa?

Tabell 2.3: Leietakere: leieform, etter familietype.

	Norske	Innvandrere	Kontroll
På det åpne markedet	47,3	26,3	38,5
Kommunal bolig	2,1	61,8	15,4
Av slektninger eller venner	26,5	4,8	23,1
Annet	14,0	7,2	23,1
Utvalgets størrelse (N)	265	251	26

Kji. Kv. 155,1 DF=6 p=,000

En stor andel av fattige norske familier som ikke eier sin egen bolig befinner seg som leietakere på det åpne markedet (47,3 prosent). Blant innvandrerne derimot er det påfallende mange som bor i kommunale boliger (61,8 prosent). En sannsynlig årsak til dette er at kommunale boliger brukes til å bosette familier som nylig har ankommet til landet, og at noen av disse blir boende over tid. Et annet poeng er naturligvis at innvandrere oftere enn nordmenn har svært lav inntekt, også over tid, og derfor oftere kvalifiserer for å få en kommunal bolig (se også Stefansen og Skevik 2007).

Standarden på boliger varierer. Det er god grunn til å anta at fattige gjennomgående har lavere boligstandard enn resten av befolkningen. Samtidig har folk forskjellige behov og preferanser. Det finnes få objektive mål på gode og dårlige boliger. Som et enkelt mål på boligstandard ble respondentene bedt om oppgi egen opplevelse av mangler og problemer med boligen de bodde i. Hvor tilfredse er de enkelte familiene med boligstandard?

Tabell 2.4: Ulike opplevde mangler og problemer med boligen etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Boligen er for liten (p=,000)	26,7	45,2	18,1
Det er fukt, trekk, kulde (p=,000)	25,5	23,5	12,9
For dårlig materiell standard (p=,000)	12,2	21,3	4,8
Problemer med nabostøy (p=,000)	6,5	14,0	3,5
Problemer med trafikkstøy (p=,000)	10,6	19,8	10,3

Gjennomgående er det innvandrerne som er minst fornøyd med boligstandard. Hele 45,2 prosent av innvandrerne mener boligen er for liten mot 26,7 prosent av de fattige norske familiene og 18,1 prosent av kontrollgruppa. Opplevelsen av at boligen er trekkfull, kald eller fuktig er likelig fordelt mellom fattige norske familier og fattige innvandrerfamilier. Rundt en av fire av disse familiene har den opplevelsen. I kontrollgruppa er det derimot bare 12,9 prosent som opplever at boligen er kald, fuktig eller trekkfull. Flest blant innvandrerfamiliene mener boligen har for dårlig materiell standard (21,3 prosent). Av de fattige norske familiene opplever 12,2 prosent at boligen har for dårlig standard mot 4,8 prosent av kontrollgruppa. Tilsvarende finner vi både når det gjelder trafikkstøy og nabostøy at innvandrerne er mest plaget. 14 prosent av innvandrerfamiliene opplever problemer med nabostøy og 19,8 prosent trafikkstøy.

Vi kan også konstruere et samlemål for boligproblemer. Det kan være at fattige familier må velge mellom enten å ha god plass eller brukbar materiell standard, slik at boligproblemenes substituerer for hverandre. Men det kan like godt hende at boligproblemenes hoper seg opp, slik at fattige familier bor i boliger med svært mange problematiske sider.

Tabell 2.5. Andelen med ulikt antall boligproblemer i ulike familietyper

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Ingen problemer	50,0	36,7	62,6
Ett problem	28,7	29,6	27,7
To problemer	13,2	16,5	7,4
Tre eller flere problemer	8,2	17,3	2,2

Chi sq. 55,04, df=5, p=.000

I kontrollgruppa oppga 62,6 prosent at de ikke hadde noen av de boligproblemenes vi har spurt om. Det samme sa 50 prosent av de fattige norske familiene, mens bare 36,7 prosent av de fattige innvandrerfamiliene hadde så gode boliger. Den samme forskjellen synes like godt i den andre enden av skalaen: hele 17,3 prosent av innvandrerfamiliene oppgir at de har tre eller flere problemer med boligen sin, mot 8,2 prosent av de fattige norske og 2,2 prosent av kontrollutvalget. Uansett hvordan vi måler dette, finner vi altså at fattige innvandrerfamilier bor dårligere, til dels vesentlig dårligere, enn norske familier flest – også norske familier med lave inntekter. Det er liten grunn til å anta at dette handler om sutring og generell misnøye. Trolig bor fattige familier oftere i trekkfulle leiligheter med lav materiell standard i områder med betydelige støyplager. Dersom innvandrerhusholdningene har flere medlemmer er det også forståelig at de oftere oppfatter boligene som for små. Nedenfor skal vi komme nærmere inn på husholdningens størrelse.

2.3 Familiehusholdets størrelse

Kvalitet og tilfredshet med boligen er ikke bare avhengig av eierforhold og standard men også av hvilket behov familiene har. Er det slik at innvandrefamiliene gjennomgående, sammenliknet med norske, bor i større hushold og dermed trenger mer plass? Hvor mange medlemmer inngår i det enkelte husholdet?

Tabell 2.6: Antall medlemmer som inngår i husholdningen, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
2 personer	6,3	0,4	4,8
3 personer	14,3	8,1	13,2
4 personer	30,0	20,0	39,4
5 personer	28,7	27,3	32,9
6 eller flere	20,7	44,2	9,7

Chi Sq 171,9 Df=8 p=,000

Det er ikke vesentlig forskjell på husholdets størrelse når fattige norske familier sammenliknes med kontrollgruppa. Den store forskjellen framtrer

når innvandrerfamiliene sammenliknes med de andre to gruppene. 44,2 prosent av innvandrerne bor i hushold med seks eller flere medlemmer. I kontrollgruppa gjelder dette for 9,7 prosent og blant fattige norske 20,7 prosent. Her ligger det, som vi har vært inne på, en årsak til at relativt mange innvandrere faller inn under fattigdomsgrensa.

Spørsmålet blir om at mange medlemmer i det enkelte hushold også gjør at innvandrerfamiliene bor i større boliger.

Tabell 2.7. Antall rom i boligen, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
1–2	2,9	6,7	1,3
3	13,1	30,0	6,1
4	22,4	40,6	15,8
5 eller flere	61,6	22,7	76,8

Ch Sq 288,0 DF=6 p=,000

Igjen finner vi nesten dramatisk store forskjeller mellom norske og innvandrere. Til tross for at de fattige innvandrerbarna gjennomgående bor i større husholdninger, er det mye vanligere at de bor i små leiligheter. Mens 76,8 prosent av kontrollgruppa og 61,6 prosent av fattige norske familier har bolig med fem rom eller mer, gjelder dette for bare 22,7 prosent av de fattige innvandrerfamiliene. Vi har nettopp sett at flere av innvandrerinformantene oppga at boligen var for liten. Her ser vi også at de rent faktisk bor trangere, og til dels betydelig trangere, enn norske familier.

Inntrykket av trangboddhet i fattige innvandrerfamiliene blir ytterligere forsterket av at 72,2 prosent av de norske barna som bor i fattige familier, har eget soverom mot 36,7 prosent av innvandrerbarna. I kontrollgruppa er det 83,5 prosent som oppgir at barnet har eget soverom. Disse forskjellene i boligstandard gjenspeiles for de fattige innvandrernes del når vi stiller det generelle spørsmålet «Hvor tilfreds er du med boligen du bor i?» Blant fattige norske er 94,7 prosent enten «veldig tilfreds» eller «tilfreds». Blant innvandrerne er tilsvarende andel 78,4 prosent og i kontrollgruppa 97,6 prosent. Forskjellene blir enda tydeligere dersom vi bare ser på andelen som svarer «veldig tilfreds». Av norske fattige er 42,5 prosent veldig tilfreds, blant innvandrerne 28,8 prosent og i kontrollgruppa 54,7 prosent.

Hvem bor så de unge sammen med? Fører det økte antallet skilsmisser til at færre barn og unge bor sammen med begge sine biologiske foreldre, og er det i så fall store forskjeller mellom innvandrerbarn og andre? Når barna ikke bor sammen med sine biologiske foreldre, hvem bor de da hos?

Tabell 2.8: Hvem referansebarnet bor sammen med, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Mor og far	59,6	85,0	76,5
Mor og ny samboer	9,5	1,7	4,5
Far og ny samboer	,8	,0	1,0
Bare mor	25,1	10,8	13,5
Bare far	4,1	1,7	3,9
Annet	,9	,8	,6

Chi Sq 120,8 DF=10 p=,000

På dette området finner vi betydelige forskjeller mellom de tre utvalga. 59,6 prosent av barna i fattige norske familier bor sammen med mor og far. Tilsvarende tall for innvandrerfamiliene er 85 prosent og i kontrollgruppa 76,5 prosent. Innvandrerbarna har altså langt større sannsynlighet for å vokse opp i en tradisjonell familie med mor, far og søsken. Det følger av dette at langt flere av barna i fattige norske familier bor sammen med bare mor (25,1 prosent). Her ligger åpenbart en delårsak til fattigdom blant de fattige norske husstandene.

2.4 Eiendeler og utstyr i hjemmet

I dette avsnittet skal vi drøfte hva den enkelte familie disponerer over av forbruksgjenstander, og hvilken økonomisk handlefrihet hver enkelte familie har. Får vi på denne måten fram et bilde av et Norge der enkelte fattige husholdninger har en standard som ligger langt under det som etter hvert har blitt vanlig for folk flest?

Tabell 2.9 Eierskap til sentrale forbruksgoder, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontrollutv.
Telefon/ mobiltelefon (p=,035)	99,7	98,7	99,7
Cd spiller (p=,000)	98,3	88,9	97,4
TV (p=,275)	98,2	98,7	99,4
Video DVD (p=,078)	92,6	91,2	95,5
PC (p=,000)	86,0	67,6	92,9
Oppvaskmaskin (p=,000)	80,6	54,5	91,0
Vaskemaskin (p=,000)	98,4	87,7	98,4
Tørketrommel/Varmeskap (p=,000)	63,3	39,2	73,2
Fryser (p=,020)	93,3	93,3	97,4
Bil (p=,000)	86,5	65,8	95,2

Fordelingen understreker at fattigdom er et relativt begrep. I et rikt land som Norge er det en del forbruksgoder som er så å si universelt eid, der det knapt er sosiale forskjeller i det hele tatt. Det er vanlig, også blant fattige innvandrerfamilier, å ha både TV, vaskemaskin, fryser, TV, DVD/video, telefon og PC. Vi skal ikke mange år tilbake i tid før disse gjenstandene langt fra var allemannseie rundt om i norske hjem. Flertallet av de fattige, også blant innvandrerne, har bil og oppvaskmaskin.

Når det gjelder telefon, TV og video/DVD er det rett og slett ingen målbare forskjeller mellom gruppene. Dette er varer som alle har, enten de er fattige eller rike, innvandrere eller ikke. Noen forskjeller mellom de tre utvalga kan likevel observeres. 11,1 prosent av de fattige innvandrerfamiliene mangler CD-spiller. 92,9 prosent i kontrollutvalget har PC, mot bare 67,6 prosent av de fattige innvandrerfamiliene. Tilsvarende har 91,0 prosent i kontrollutvalget mot 54,5 prosent av innvandrerfamiliene oppvaskmaskin. Størst er forskjellene når det gjelder tørketrommel/varmeskap. Bare 39,2 prosent av innvandrerne har dette. Videre har 95,2 prosent i kontrollutvalget mot 65,8 prosent av de fattige innvandrerfamiliene bil. Sammenliknes norske fattige med kontrollutvalget er det gjennomgående bare mindre forskjeller.

Viktigere enn de små sosiale forskjellene i hvem som eier og ikke eier de forskjellige tingene, er kanskje typen og kvaliteten på de tingene som eies. Det er en betydelig forskjell på å eie en gammel rusten Opel og en ny BMW. Det er slike forskjeller i symbolsk verdi som bestemmer om barnet føler stolthet eller skam når han eller hun peker ut hvilken bil som er pappas. Det samme kan gjelde forskjellen på å ha en arvet VCR og en ny DVD, eller en mobiltelefon med eller uten fargeskjerm. Derfor er det ikke urimelig å anta at vi ville fått et forsterket inntrykk av forskjeller dersom spørreskjemaet hadde inneholdt opplysninger om forbruksgodenes merke, årgang, og/ eller innkjøpspris. Disse spørsmålene er ikke stilt i denne undersøkelsen. Dermed kan vi bare slå fast at det er små forskjeller mellom familier med lav inntekt, også innvandrerfamilier, og andre norske familier når det gjelder hvilke ting de har (se også Skevik 2005).

I den utstrekning noen gruppe skiller seg ut ved mindre tilgang denne typen tekniske forbruksvarer gjelder det de fattige innvandrerne. Det virker rimelig å se dette i sammenheng med at fattige innvandrere har svakere økonomiske ressurser enn fattige nordmenn. Men dette kan også ha med kulturelle forhold å gjøre. Hvor nødvendig oppvaskmaskin og tørketrommel vurderes å være kan for eksempel avhenge av slike ting som maktforhold

mellom kjønnene, varenes symbolske verdi og annet som varierer mellom kulturer.

Hvordan slår så disse relative forskjellene ut i forhold til det forbruket som mer direkte angår barna? Mens vi så langt har sett på hva familien har, handler det neste spørsmålet om hva de mener de har råd til. Spørsmålet lød «Har dere økonomi til at [navnet på barnet] kan få...» Andelen som svarte «ja» i de ulike familietyperne for hvert av alternativene er vist i tabell 2.10.

Tabell 2.10. Økonomi til å kjøpe ting barnet trenger, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontrollutv.
Fritidsutstyr til de aktiviteter barnet er interessert i (p=,000)	83,0	66,2	93,2
Nødvendige hverdagsklær (p=,000)	98,3	91,9	97,7
Nødvendige finklær (p=,000)	96,0	85,2	98,1
Legebesøk eller medisiner (p=,000)	99,2	94,2	99,0

De aller fleste, uansett gruppe, har tilstrekkelig økonomi til nødvendige hverdagsklær, nødvendige finklær og legebesøk. Likevel finner vi også her systematiske forskjeller mellom innvandrerne og de to andre gruppene. Det er dessuten igjen spørsmål om kvalitet og symbolverdi. I dagens Norge finnes det en overflod av rimelige klær. Kjedeforetninger som H&M, Cubus og Lindex selger billig tøy som flertallet har råd til. Loppemarkedene og andre steder hvor det omsettes brukte klær er også en mulighet for den som ville holde utgiftene til klær nede. Samtidig har mange muligheter til å arve fra venner og familie. Men klær kan også være dyrt, dersom standarden skal være de siste merkevarene. Mange unge legger mye vekt moter og merker. Kort sagt kan denne tabellen maskere at ulike familier har ulike oppfatninger om hva som er «nødvendig». Spørsmålene over kan derfor underkommunisere forskjeller som er viktige for ungdommen. Når det gjelder «fritidsutstyr til de aktivitetene barnet er interessert i» er det en tydelig forskjell mellom norske og innvandrere. Her er det også en forskjell mellom fattige norske og kontrollutvalget. En grunn kan være at fritidsutstyr er dyrt og at fattige foreldre, spesielt innvandrerfamilier, ofte har mange barn.

I hvilken grad finner vi forskjeller når temaet blir enkeltgjenstander som det enkelte barnet eier eller disponerer over? Dette spørsmålet er bare stilt til foreldrene til 6 til 9 åringer. Tilsvarende tall for 10–12-åringene ser vi på i avsnitt 6.2.

Tabell 2.11. Hva barnet (6–9-åring) har av ting, etter familietype

Om det enkelte barnet har:	Norske	Innvandrere	Kontroll
CD-spiller eller lignende (p=,000)	81,0	64,6	85,7
Mobiltelefon (p=,021)	11,9	7,1	6,5
Ski/snøbrett (p=,000)	94,2	41,9	90,9
Sykkel (p=,000)	97,4	90,3	99,4
TV (p=,012)	39,0	48,1	36,4
PC (p=,592)	24,4	22,4	26,6
Kjæledyr (p=,000)	55,2	9,7	48,7

På dette spørsmålet går forskjellene i ulike retninger. Kontrollutvalget skiller seg ikke ut på noen måte slik at barna i disse familiene har flere ting. Flest av de fattige norske har mobiltelefon, snøbrett og kjæledyr, mens barna i fattige innvandrerfamilier oftest har eget TV. På to områder er forskjellene mellom innvandrerbarna og norske barn særskilt tydelige. Generelt har barn i innvandrerfamilier ikke kjæledyr. Flertallet av innvandrerbarna har heller ikke ski eller snøbrett, og et større mindretall har ikke CD-spiller. Dette er i tråd med funnene i den svenske levekårsundersøkelsen 2000, som intervjuet et utvalg barn (her ble det ikke spurt etter vintersportsutstyr):

När det gäller barn med utrikesfödda föräldrar framkommer egentligen bara två egenheter, att de i mycket liten utsträckning har husdjur – vilket knappast kan tolkas i ekonomiska termer – och att de relativt sällan har CD-spelare (vilket är svårtolkat) (Jonsson 2001:124).

2.5 Personlig økonomi

Så langt viser undersøkelsen fram ulike sosiale grupper med betydelige forskjeller i boligstandard. Forskjellene i materielle kår, målt ut fra ting eller gjenstander familien og barna disponerer over, er i statistisk forstand ikke like dramatiske. Nedenfor flyttes fokus i retning av personlig økonomi. Hvilket bilde framtrer da? Hvor anstrengt er budsjettene i de ulike familietypene?

Det første spørsmålet som ble stilt om dette temaet lød «Hvis du plutselig skulle havne i en situasjon der du i løpet av en uke måtte skaffe 10.000 kroner, hvordan ville du skaffet pengene?». Fordelingen på de ulike svaralternativene er vist i tabell 2.12.

Tabell 2.12 Hvordan man ville skaffet 10 000 kroner i løpet av ei uke, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontrollgr.
Egen konto, fond e.l.	41,0	20,9	62,3
Lån fra familie eller venner	28,2	36,1	16,5
Bank, bruk av kredittkort e.l.	23,3	19,4	19,0
Andre måter	2,4	3,8	1,6
Ville ikke klart det	5,1	19,8	,6

Ch Sq 232,1 DF=8 p=,000

Det er ikke like enkelt for alle å skaffe 10 000 kroner på kort varsel. Bildet som framtrer, er tre familietyper med betydelige forskjeller seg i mellom. I kontrollgruppa er det 62,3 prosent som enkelt har pengene klare på konto. Det samme gjelder for 41,0 prosent av fattige norske familier og 20,9 prosent av de fattige innvandrerfamiliene. Blant innvandrerne er det hele 36,1 prosent som måtte ta opp lån fra familie eller venner, mens 19,8 prosent sier at de ikke ville klart det.

Det neste spørsmålet på dette temaet lød «Hvordan vil du si den nåværende økonomiske situasjonen er for din familie/ husholdning, vil du si at...» Svaralternativene og fordelingene for ulike familietyper er vist i tabell 2.13.

Tabell 2.13 Hvordan den nåværende økonomiske situasjonen for familien beskrives, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontrutv.
Pengene strekker ikke til	8,9	20,3	4,2
Vi må bruke sparepenger for å klare oss	4,8	5,7	2,3
Vi greier oss akkurat	49,3	53,9	33,2
Vi kan spare litt	33,0	18,7	51,9
Vi kan spare ganske mye	4,0	1,5	8,4

Ch Sq 165,0 df=8 P=,000

Igjen er det betydelige forskjeller mellom de tre familietyperne. Ser vi på andelen som mener at de kan spare «litt» eller «ganske mye» gjelder det for 60,1 prosent av familiene i kontrollutvalget, for 37 prosent av de fattige norske familiene og 20,2 prosent blant fattige innvandrerfamilier. Omvendt er det 26 prosent blant innvandrerfamiliene som opplever at pengene ikke strekker til eller at de «må bruke sparepenger». Tilsvarende tall for norske fattige er 13,7 prosent og i kontrollutvalget 6,5 prosent. Inntrykket av at de fattige innvandrerhusholdningene gjennomgående er enda fattigere enn en de fattige norske husholdningene fester seg.

I spørreskjemaet finnes det ytterligere ett spørsmål som berører familiens økonomi. Spørsmålet er om familien reiser på ferie minst en gang i året. 90,2 prosent av fattige norske familier reiser på ferie minst en gang i året. Tilsvarende tall for kontrollgruppa er 95,5 prosent og for fattige innvandrerfamilier 65,8 prosent ($p=,000$). Blant de som ikke drar på ferie oppgir 78,0 prosent av innvandrerne, 59,8 prosent av de fattige norske familiene og 42,9 prosent av kontrollgruppa at grunnen er at de ikke har råd (Skevik 2004c).

Til slutt er det et spørsmål om på hvilken måte respondentene tror at levestandarden deres vil endre seg i løpet av de neste to åra.

Tabell 2.14: Forventinger om endringer i økonomien neste to år, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontrollgr.
Betraktelig forbedret	12,1	8,3	7,7
Noe forbedret	50,8	50,1	48,4
Noe forverret	7,5	12,2	3,9
Betraktelig forverret	1,4	1,3	0,6
Ingen av delene	28,2	28,1	39,4

Ch Sq 36,4 DF=8 $p=,000$

Vi finner ikke vesentlige forskjeller mellom de tre utvalga på dette spørsmålet – med ett unntak. I kontrollutvalget er det samla 4,5 prosent som mener økonomien vil bli «noe» eller «betraktelig» forverra i løpet av de neste to åra. Tilsvarende tall for fattige norske familier er 8,9 prosent og for fattige innvandrere 13,5 prosent. Samtidig er det et større flertall som ser for seg en forbedring i de to underutvalgene i lavinntektsutvalget. 39,4 prosent i kontrollutvalget ser ikke for seg at det kommer til å skje noen endring av betydning, mot 28,1/ 28,2 prosent i lavinntektsutvalget. Alt i alt er det altså flere i lavinntektsutvalget som mener at økonomien deres er inne i en omstillingsperiode – og flertallet ser fram mot en forbedring.

2.6 Helse, trivsel og sosiale problemer

Vi har sammenlignet tre grupper med klart ulike økonomiske og kulturelle ressurser. Men fattigdomsbegrepet har, som vi alt har nevnt, en relativ side. Det er et åpent spørsmål om ulikhetene i levekår, som her er dokumentert, også får konsekvenser for barnas helse og generelle trivsel i hverdagen. Hvilke oppfatninger har foreldrene om barnets allmenne trivsel og helse-tilstand? Temaet dekkes av to spørsmål med følgende formuleringer, og igjen er det foreldrene som svarer på spørsmålene:

- Hvor ofte vil du si at barnet er i godt humør og har pågangsmot?
- Hvordan vurderer du barnets helse i sin alminnelighet?

Tabell 2.15: Hvor ofte er barnet er i godt humør og har pågangsmot, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Veldig ofte	63,3	61,9	67,1
Ofte	33,0	31,0	28,4
Av og til	3,7	6,7	4,2
Sjelden/aldri	,0	,4	,3

Kjikkv: 14,1 DF=6 p=,029

67,1 prosent i kontrollgruppa, 63,3 prosent av fattige norske familier og 61,9 prosent blant innvandrerfamiliene konkluderer med at barnet «veldig ofte» er i godt humør og har pågangsmot. Ut fra dette kriteriet vurderer foreldrene barnas allmenne trivsel, livskvalitet og psykiske sunnhet gjennomgående som god. Likevel er det en tendens i retning av at foreldrene i kontrollgruppa gir de beste tilbakemeldingene og innvandrerforeldrene dårligst.

Tabell 2.16: Vurdering av barnets helse i sin alminnelighet, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Meget god	71,8	62,4	69,6
God	24,9	32,2	26,8
Verken eller	3,2	3,5	3,1
Dårlig	0,1	1,7	0,5
Meget dårlig	0,0	0,2	0,1

Ch Sq 33,1 DF=8 p=,000

Helsetilstanden vurderes allment sett som god. Innvandrerforeldrene har likevel en sterkere oppfatning om at deres barn har dårlig helse. 69,6 prosent i kontrollgruppa, 71,8 prosent blant norske fattige og 62,4 prosent av informantene i de fattige innvandrerfamiliene vurderer den som «meget god». Finner vi noen mer objektive grunner til denne lille men systematiske forskjellen? På spørsmål om barnet har «noen medfødt eller langvarig sykdom, skade eller funksjonshemming» svarer 17,1 prosent av de fattige norske og 18,1 prosent av kontrollgruppa bekreftende mot 12,1 prosent av informantene fra fattige innvandrerfamilier (p=,026). Det kan altså ikke være dette som er grunnen til at færre innvandrere rapporterer at barna har meget god helse.

En alternativ indikator på om barnet har særskilte problemer av sosial eller helsemessig art, er om den enkelte familien har hatt ulike former for

kontakt med hjelpeapparatet. I spørreskjemaet er det et spørsmål med formuleringen: «Har du i løpet av siste halve året hatt kontakt med følgende instanser angående barnet.»

Tabell 2.17: Kontakt med hjelpeapparatet siste seks måneder etter familietype

Har barnet:	Norske	Innvandrere	Kontrollgr.
Hatt kontakt med barnevernet (p=,000)	7,1	3,5	2,3
Hatt kontakt med PP-tjenesten (p=,144)	10,8	7,7	9,0
Hatt kontakt med politiet (p=,180)	1,5	0,8	0,3
Hatt kontakt med BUP (p=,613)	3,3	2,5	2,6
Hatt kontakt med sosialkontor (p=,000)	3,7	9,2	1,6

Ser vi bort fra andelen som har vært i kontakt med sosialkontoret, der vi finner klart flest i gruppa fattige innvandrerfamilier (9,2 prosent) er det ut fra tabellen, ikke noe som tyder på at innvandrerbarna eller innvandrerforeldrene har en mer problematisk hverdag. Hva disse tallene egentlig betyr er imidlertid ganske usikkert. Kontakten mellom de enkelte familiene og de ulike institusjonene i tabellen opprettes på ulike måter og gjennom ulike aktørers involvering. Her kan det finnes mekanismer som skaper barrierer for den norske velferdsstatens organer kontakt med innvandrerfamilier som fyller kriteriene for oppfølging og støtte. Det kan være grunnen til at gruppa som her betegnes innvandrere, til tross for at de åpenbart er enda fattigere enn fattige norske husholdninger, ikke skiller seg fra de andre.

Utenfor velferdsstatens formelle institusjoner kan folk finne støtte i private nettverk. Har familiene et nettverk av slektinger og venner som kan stille opp når spesielle problemer oppstår?

Tabell 2.18: Ressurspersoner rundt barnet og familien, etter familietype

Har du noen slekting eller venn som stiller opp...	Norske	Innvandrere	Kontroll
... om du bli syk? (p=,000)	91,2	78,5	96,5
... om du behøver å diskutere spørsmål som dreier seg om barnet? (p=,000)	95,5	79,6	95,8
... om du trenger å prate med noen om personlige bekymringer (p=,000)	96,3	78,5	98,1

De fleste familier har, uansett gruppe, ressurspersoner rundt seg i form av slekt og venner som stiller opp når det er særskilte problemer. Likevel er det en systematisk forskjell mellom norske familier og fattige innvandrerfamilier. Færre blant innvandredefamiliene har noen som stiller opp ved sykdom (78,5

prosent), om det er nødvendig å diskutere spørsmål som dreier seg om barnet (79,6 prosent) og de har færre til å dele personlige bekymringer med (78,5 prosent). Mellom fattige norske familier og kontrollgruppa er det små forskjeller. Uansett problemstilling er det i disse to familietyperne over 90 prosent som har noen som stiller opp. Vi ser altså at de fattige innvandrerfamiliene, som etter alle solemerker har det største behovet for støtte, har de svakeste nettverksressursene. Samtidig rapporterer de altså, med unntak for sosialkontorene, like lite kontakt med offentlige institusjoner som resten av utvalget.

2.7 Samla om levekår

Innenfor lavinntektsutvalget er det en klar tendens til at innvandrere har lavere inntekter per forbruksenhet enn det etnisk norske familier har. De har oftere inntekt i det aller laveste sjiktet, sjeldnere i det høyeste sjiktet, og de har oftere lav inntekt over tid. Dette er likevel snakk om tendenser heller enn absoluttheter – vi finner både innvandrere og nordmenn spredd over hele inntektsfordelingen innenfor dette utvalget.

Det å være enslig forsørger ser ut til å gi en klart høyere risiko for fattigdom blant norske familier. Blant fattige innvandrerfamilier er derimot mange familiemedlemmer en viktig årsak til fattigdom. Til tross for at husholdet i de fattige innvandrerfamiliene gjennomgående har til dels betydelig flere medlemmer, sammenliknet både med fattige norske og kontrollgruppa, er boligene mindre målt i antall rom. Blant fattige innvandrere finner vi en utbredt trangboddhet som ikke er vanlig i andre miljøer. Samla er det ut fra de kriteriene som er lagt til grunn, liten tvil om at fattige innvandrerfamilier har dårligst boligstandard. Langt færre blant dem eier sin egen bolig. Til gjengjeld er denne gruppa sterkt overrepresentert blant de som har kommunal bolig. Det er også slik at fattige innvandrerfamilier oftest rapporterer om ulike feil og mangler ved boligen. Kontrollgruppa kommer best ut. De fattige norske havner et sted i mellom, men klart nærmest kontrollgruppa.

I alle de tre gruppene er det vanlig å ha både TV, vaskemaskin, fryser, DVD/video, telefon og PC. Blant fattige innvandrere er det ikke fullt så vanlig å ha tørketrommel og bil. Stort sett har familiene økonomi til å dekke utgifter til barna som klær, fritidsutstyr og legebek. Forskjellene viser seg for utstyr til lek og fritid. Der er det en betydelig forskjell på innvandrerne sammenliknet med de to andre gruppene. Barn i innvandrerfamilier har ikke kjæledyr, og de har sjeldnere enn andre ski/ snøbrett og CD-spiller. Til gjengjeld er det flere av dem som har eget TV. I den utstrekning noen gruppe skiller seg ut med tanke på fritidsutstyr, er det fattige innvandrere. Mellom fattige norske og kontrollgruppa er det bare mindre forskjeller.

Personlig økonomi varierer til dels sterkt mellom de tre gruppene. Innvandrerfamiliene har en mer anstrengt økonomi. De har større problemer med raskt å skaffe seg kontanter (10 000 kroner) på kort varsel, flere i denne gruppa opplever at pengene ikke strekker til og færre har muligheter til å spare. Norske fattige plasserer seg et sted midt i mellom fattige innvandrere og kontrollgruppa.

Spørreskjemaet har noen innfallsvinkler som dekker temaet helse, trivsel og sosiale problemer. Samla, ut fra disse spørsmåla, ser det ikke ut til å være vesentlige forskjeller mellom de tre gruppene. Unntaket er ressurspersoner rundt den enkelte familien. Fattige innvandrerfamilier har i minst grad slike støttespillere.

Den entydige konklusjonen er at fattige innvandrerfamilier er fattigere enn tilsvarende fattige norske familier. Hvordan kan disse to gruppene være så ulike? Noe av forklaringen ligger i det vi allerede har sett, at det er en tendens til at innvandrerfamilier har lavere inntekter enn norske, også innenfor dette lavinntektsutvalget. De har også oftere levd med lave inntekter gjennom flere år. Som gruppe er de er altså reelt sett fattigere. Forskjellene på en del indikatorer vi har sett på i dette kapitlet er imidlertid større enn de relativt beskjedne inntektsforskjellene mellom innvandrere og nordmenn i utvalget skulle tilsi. Dette gjelder særlig spørsmål om økonomisk trygghet – kontantmarginal, og om man får pengene til å strekke til. Inntektsdataene alene forklarer ikke dette – så mye dårligere var tross alt ikke innvandrernes inntekter. Og vi kan neppe forutsette at noe i innvandrernes kulturelle bakgrunn skulle gjøre det attraktivt å leve på marginalen. Har de rett og slett andre økonomiske forpliktelser? Data fra Statistisk Sentralbyrå kan tyde på det (Carling 2004). Disse tallene viser at hver tredje ikke-vestlige innvandrer regelmessig sender penger hjem til familien i opprinnelseslandet. Over 40 prosent av de som sender penger hjem oppgir samtidig at de har problemer med å klare løpende utgifter i Norge. Dette indikerer en svært sterk motivasjon for å hjelpe dårligere stilte familiemedlemmer i hjemlandet, påpeker Carling (2004), som også viser til annen forskning som hevder at slike uformelle overføringer fra utvandrere utgjør større beløp enn det fattige land mottar i statlig bistand. Sannsynligvis er det et ekko av denne globale pengestrømmen vi hører i disse dataene, når så mange innvandrere opplever økonomisk knapphet i Norge.

3 Skole og fritid for 6–9-åringer

3.1 Skolen

Barnas skolegang, deltaking i barneaktiviteter, tilegning av erfaringer, kunnskaper, kompetanse og kvalifikasjoner, er viktig som forberedelse til voksenlivet. For barn representerer skolen en ny erfaring og et betydningsfylt møte med krav og forventninger som stilles til den enkelte på vegen fra barndom til voksenhet. I Norge skulle enhetsskolen være et instrument for sosial utjevning. Et gjennomgående forskningsfunn er imidlertid at skolen ikke lykkes i denne oppgaven (f.eks. Hernes 1975, Aamodt 1982). Evalueringen av Reform 97 bekrefter at det samme fremdeles gjør seg gjeldende (Haug 2003). Det er med andre ord grunn til å stille opp hypotesen at barn som vokser opp i fattige husholdninger har dårligere tilpasning til skolen enn barn fra kontrollutvalget. Her er det et tilleggspoeng at barn fra innvandrerfamilier, tilsynelatende uavhengig av familieinntekt, har egenartede problemer med tilpassningen til skolen (Bakken 2003). Her skal det handle om hvordan de voksne informantene oppfatter at barna trives og tilpasser seg i forhold til skolen og hvilke aktiviteter barna driver med. Spørsmåla er bare stilt til foreldrene med barn i aldersgruppa 6 til 9 år.

Vi spurte blant annet om hva foreldrene trodde om barnas trivsel og prestasjoner på skolen. Spørsmålet lød «Hvordan tror du [navnet på barnet] trives i klassen sin. Tror du [han/ hun] trives...» Svaralternativer og fordelinger er vist i tabell 3.1.

Tabell 3.1 Oppfatninger om barnets trivsel i klassen etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Veldig godt	68,2	59,0	69,5
Godt	25,1	33,9	23,5
Passe	6,0	6,5	5,9
Dårlig	,7	,7	,7
N=	669	307	153

Ch sq 10,7 DF=6 p=,119

Sammenhengene er ikke statistisk signifikante. Det er likevel en relativt klar tendens i retning av at innvandrerforeldrene mener deres barn trives dårligere. Mens 68,2 prosent av fattige norske og 69,5 prosent i kontrollutvalget

svarer at barna trives «veldig godt» gjelder dette for 59,0 prosent i utvalget av fattige innvandrerfamilier. I alle gruppene oppfatter over 90 prosent av foreldrene at eget barn enten trives veldig godt eller godt på skolen.

Spørsmålet er samtidig et eksempel på at foreldre kan være dårlige informanter. Det vil være tungt for mange foreldre både å innse og gi uttrykk for at barna deres har problemer og trives dårlig på skolen. Flertallet oppfatter at barna trives «veldig godt». Derimot er det bare under en prosent mener at barna trives dårlig. Dette rimer ikke med at vi fra andre undersøkelser (Fauske og Øia 2003) vet at omlag hver femte elev ofte gruer seg til å gå på skolen.

Hvilken opplevelse har foreldreinformantene om hvor godt barnet gjør det faglig på skolen?

Tabell 3.2: Opplevelse av hvordan barnet gjør det faglig på skolen etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Veldig godt	49,6	43,0	55,9
Godt	37,8	45,3	31,6
Middels	11,5	10,7	10,5
Under middels	1,0	1,0	2,0
N=	669	307	152

Kji. Kv. 10,5 DF=6 p=,105

Det kan spekuleres i hva ordet «veldig godt» betyr i en slik sammenheng, og hvilken målestokk foreldrene bruker. I kontrollutvalget er det hele 55,9 prosent som hevder at barnet gjør det «veldig godt». Tilsvarende tall for de norske er 49,6 prosent og blant innvandrerne 43,0 prosent. Så mange kan neppe gjøre det «veldig godt», så tabellen gjenspeiler nok en viss optimisme hos foreldrene på barnets vegne. Så å si ingen oppfatter at barnet deres presteres «under middels». Igjen er det en viss tendens til at de fattige innvandrerbarna kommer dårligst ut, men sammenhengen er ikke signifikant. Foreldrenes oppfatning av sine egne barn som flinke er svært jevnt fordelt i befolkningen.

I hvilken grad følger foreldrene opp barna sine på skolen gjennom å delta på foreldremøter og på andre måter? Finner vi her systematiske forskjeller mellom de tre utvalga?

Tabell 3.3: Foresattes kontakt med skolen etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Deltatt på foreldremøte (P=,841)	90,0	88,8	89,2
Deltatt i konferanse (p=,183)	91,0	87,2	89,9
Hatt annen kontakt med skolen (p=,000)	63,0	46,2	67,1

Slik dette spørsmålet er stilt finner vi ikke systematiske forskjeller mellom de ulike gruppene. Fattige norske foreldre, fattige innvandrerforeldre og foreldrene i kontrollgruppa deltar omlag like mye på foreldremøter og konferanser på skolen. Omlag ni av ti foreldre deltar på slike sammenkomster. Derimot er det en tydelig forskjell når det gjelder «annen kontakt med skolen». Innvandrerforeldrene har minst av denne typen kontakt. Det er imidlertid uklart hva «annen kontakt» innebærer.

En side ved skolehverdagen og møte med andre barn er at elever i varierende grad blir utsatt for mobbing. Spørsmålet som ble stilt til foreldrene var svært generelt: «Vet du om [navnet til barnet] har blitt mobbet?» Hvis foreldrene var i tvil, kunne intervjueren presisere spørsmålet på følgende måte: «Det er ikke mobbing når to omtrent like sterke elever slåss eller krangler. Vi sier at en elev blir plaget eller mobbet når ett eller flere andre barn sier vonde eller ubehagelige ting til ham eller henne, slår sparker, erter eller liknende». Det ligger ikke noe kriterium her om at plagingen skal ha foregått over tid, noe som ellers er vanlig i studier av mobbing. Ettersom mobbing defineres ulike i ulike studier, er det vanskelig å si noe om hvorvidt våre tall er høye eller lave. Svarmønsteret kan dessuten variere utfra om det er foreldrene eller barnet selv som svarer. Vi konsentrerer oss derfor bare om å se på sosiale forskjeller innenfor denne undersøkelsen.

Tabell 3.4: Kjennskap til om barnet blir mobbet, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Ja	20,3	20,8	18,8
Nei	77,8	73,6	79,2
Vet ikke	1,9	5,5	1,9
N=	689	307	154

Ch sq 11,2 Df=4 p=,024

Signifikansen her skapes av svarkategorien «vet ikke». Blant norske fattige er det 20,3 prosent av foreldrene som har kjennskap til at barnet mobbes. Tilsvarende tall for fattige innvandrere er 20,8 prosent og i kontrollgruppa 18,8 prosent. De aller fleste foreldrene mener altså at de vet hvorvidt barnet

blir mobbet – selv om andelen som ikke vet, er noe større blant innvandrere – og om lag tre av fire føler seg trygge på at dette ikke forekommer. Andelen som sier at barnet mobbes er marginalt høyere blant de fattige foreldrene enn i kontrollutvalget, men denne forskjellen er så liten at den neppe er noe å legge vekt på.

Tabell 3.5: Kjennskap til om barnet mobber andre, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Ja	6,5	6,2	7,8
Nei	86,2	89,3	85,1
Vet ikke	7,3	4,6	7,1
N=	687	307	154

Chi sq 3,27 Df=4 p=,528

Langt færre av foreldrene har kunnskaper om at deres eget barn mobber andre. Igjen er det små forskjeller mellom de ulike gruppene. Blant fattige norske foreldre er det 6,5 prosent som har kjennskap til at barnet mobber andre. Tilsvarende kjenner 6,2 prosent av innvandrerforeldrene til dette og 7,8 prosent av foreldrene i normalutvalget. Dataene avslører små og kan hende ubetydelige forskjeller. Det er med andre ord lite som tyder på at barn fra fattige familier, enten de har innvandrerbakgrunn eller ikke, er mer utsatt for mobbing eller mer aktive som mobbere. Her skiller resultatene for 6–9-åringene seg fra funnene for de eldre barna, som Stefansen (2004:100) har påpekt på basis av den samme undersøkelsen. For 10–12-åringene viser det seg at barna i lavinntektsutvalget er mer utsatt for erting og plaging, og at barn med (ikke-vestlig) innvandrerbakgrunn er noe mer utsatte enn etnisk norske barn. En mulig forklaring på dette er at spørsmålet ble stilt litt forskjellig i de to aldersgruppene, eller – minst like viktig – at 10–12-åringene svarte selv, mens opplysningene for 6–9-åringene er gitt av foreldrene. Barna selv har naturligvis mer presis informasjon om slike ting enn foreldrene. Men det er også mulig at forskjellene ikke skyldes metodiske tilnærminger, men faktisk er reelle: at fattige barn er mer utsatte for mobbing enn andre barn, men at dette ikke slår ut før barna er 10–12 år gamle.

3.2 Aktiviteter

Hvilke aktiviteter og fritidssystemer er de mindre barna opptatt av? Nedenfor skiller vi grovt mellom to typer av aktivitet; aktiviteter som typisk innebærer at barna er sammen med andre barn, og aktiviteter som like gjerne kan forgå

i enerom. Igjen er det foreldrene som er informanter. Finner vi ut fra en slik problemstilling systematiske forskjeller de tre underutvalga i mellom? Spørreskjemaet inneholder noen få spørsmål om aktiviteter barna driver med på fritida.

Tabell 3.6: Om den enkelte pleier å lese bøker. 6–9 åringer, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Hver dag	29,9	30,1	33,8
Flere dager i uka	34,7	35,9	31,8
En dag i uka	12,5	13,4	13,6
Sjelden eller aldri	22,9	20,6	20,8
N=	689	306	154

Ch Sq 2,0 DF=6 p=,918

Omlag hvert femte barn leser «sjelden eller aldri» bøker, mens 2 av 3 leser bøker flere ganger i uka. Hver tredje unge leser bøker hver dag. Uten tvil står bøkene fremdeles sterkt — i alle fall i denne aldersgruppa. Vi finner ingen systematiske forskjeller mellom de tre utvalga.

Hvordan står boklesing seg sammenliknet med det nye underholdnings-tilbudet som TV- og dataspill representerer?

Tabell 3.7: Om den enkelte pleier å spille data- eller TV-spill. 6–9 åringer, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Hver dag	16,6	21,2	15,6
Flere dager i uka	40,8	35,8	37,7
En dag i uka	17,2	16,3	18,2
Sjelden eller aldri	25,4	26,7	28,6
N=	688	307	154

Ch Sq 5,2 DF=6 p=,521

Generelt leser 6 til 9 åringene langt oftere bøker enn de spiller data og TV-spill. 16,6 prosent av barna i de fattige norske familiene bruker slike spill hver dag. Tilsvarende tall for innvandrerbarna er 21,6 prosent og for barna i kontrollgruppa 15,6 prosent. Samlet er det ingen signifikante forskjeller mellom de tre gruppene.

PC og datamaskiner kan brukes også til andre ting.

Tabell 3.8: Om den enkelte pleier å surfe på internett. 6–9 åringer, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Hver dag	,6	2,3	,0
Flere dager i uka	2,8	5,5	5,8
En dag i uka	3,6	5,2	4,5
Sjelden eller aldri	93,0	87,0	89,6
N=	689	307	154

Ch Sq 16,2 DF=6 p=,013

Barn i 6 til 9 års alderen bruker PC og datamaskin bare i liten grad til å surfe på internett. I den utstrekning det er forskjeller ser det ut til at de fattige innvandrerbarna gjør dette mest. Av dem er det 7,8 prosent som surfer på internett «en» eller «flere dager i uka». I kontrollgruppa er det 5,8 prosent og blant fattige norske barn 3,4 prosent. Disse forskjellene er små, men likevel signifikante. Tilsvarende er det rundt 90 prosent som «sjelden eller aldri» er på internett. Samla er det all grunn til å mene at barn i denne aldersgruppa leser mer i bøker og andre trykte medier, enn de sitter foran en datamaskin. Det er forholdsvis små forskjeller mellom barn i ulike familietyper på dette området, men det er en svak tendens til at innvandrerbarn er mer aktive internettbrukere enn norske barn.

Å lese bøker, spille eller surfe på internett er aktiviteter barn kan gjøre alene. Nedenfor skal vi se nærmere på aktiviteter som har klare sosiale aspekter. Når det gjelder forhold som har å gjøre med slikt som vennskapsrelasjoner og organiserte fritidsaktiviteter, kan det være en mulighet for at budsjettskranke og fattigdommens sosiale stigma får følger for barnas praksis.

Hvordan er fordelingene når det gjelder venner og sosiale aktiviteter?

Tabell 3.9: Om den enkelte pleier å ha venner med hjem. 6–9 -åringer, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Hver dag	10,6	7,1	13,0
Flere dager i uka	48,8	36,7	44,2
En dag i uka	24,8	25,3	26,6
Sjelden eller aldri	15,8	30,8	16,2
N=	689	308	154

Ch Sq 36,6 DF=6 p=,000

Her er det en signifikant forskjell i retning av at innvandrerbarna i mindre grad pleier å ha med seg venner hjem. Denne forskjellen er riktignok ikke spesielt stor. Av de fattige norske barna er det 59,4 prosent som har med seg

venner hjem «hver dag» eller «flere dager i uka» I kontrollgruppa er denne andelen 57,2 prosent og blant fattige innvandrere 43,8 prosent. Nesten hvert tredje innvandrerbarn har «sjelden eller aldri» med seg venner hjem. Årsaken kan ligge i at innvandrerbarna bor trangere og at det av den grunn er mer upraktisk.

Tabell 3.10: Om den enkelte pleier å være med venner hjem. 6–9 -åringene, etter familietype.

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Hver dag	6,4	4,2	9,7
Flere dager i uka	45,3	36,0	42,2
En dag i uka	31,1	25,0	31,2
Sjelden eller aldri	17,3	34,7	16,9
N=	689	308	154

Ch Sq 43,9 DF=6 p=,000

Igjen finner vi det samme mønsteret. Innvandrerbarna er i mindre grad med venner hjem. Av de fattige norske barna er det 51,7 prosent som er med venner hjem «hver dag» eller «flere dager i uka» I kontrollgruppa er denne andelen 49,9 prosent og blant fattige innvandrere 40,2 prosent. Tilsvarende er 34,7 prosent av innvandrerbarna «sjelden eller aldri» på besøk i hjemmet til venner — mot rundt 17 prosent for de to andre gruppene. Årsaken kan ligge i det sammen forholdet. Generelt er det mindre plass i innvandrernes boliger.

Spørsmålet blir om innvandrerbarna i aldersgruppa 6 til 9 år kompenseres gjennom at de i større grad treffer og leker sammen med venner utafør hjemmet.

Tabell 3.11: Om den enkelte pleier å treffe venner utenfor hjemmet. 6–9 -åringene, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Hver dag	11,8	19,2	10,4
Flere dager i uka	40,6	35,8	47,4
En dag i uka	19,6	17,3	24,7
Sjelden eller aldri	28,1	27,7	17,5
N=	688	307	154

Ch Sq 21,8 DF=6 p=,001

Forskjellene som framtrer i tabellen, er signifikante. Likevel er ikke innholdet helt enkel å tolke. Dersom kategoriene «hver dag» og «flere dager i uka» slås sammen finner vi at 52,4 prosent av de fattige norske barna «hver dag» eller «flere dager i uka» treffer venner utafør hjemmet. Blant fattige

innvandrerbarn gjelder dette 55,0 prosent og i kontrollgruppa 57,8 prosent. Tilsvarende er det færre i kontrollgruppa (17,5 prosent) som «sjelden eller aldri» treffer andre barn utafor hjemmet. Både for fattige norske barn og fattige innvandrerbarn er det omlag 28 prosent som «sjelden eller aldri» pleier å treffe venner utafor hjemmet.

Ett spørsmål omhandler mer organiserte aktiviteter for barn — om den enkelte pleier å trene i klubb eller forening.

Tabell 3.12: Om den enkelte pleier å trene i klubb/forening. 6–9-åringer, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Hver dag	1,7	1,0	1,3
Flere dager i uka	19,0	9,1	24,7
En dag i uka	36,9	19,2	46,8
Sjelden eller aldri	42,4	70,8	27,3
N=	689	308	154

Ch Sq 100,1 DF=6 p=,000

På dette området kommer innvandrerbarna klart dårligst ut. Det er i samsvar med hva vi vet fra andre undersøkelser. Innvandrere er i mindre grad med i tradisjonelle norske organisasjoner (Heggen og Øia 2005). Mens 20,7 prosent av fattige norske barn enten «hver dag» eller «flere dager i uka» er med i slike organiserte aktiviteter gjelder det for 10,1 prosent av innvandrerbarna og 26,0 prosent av barna i kontrollgruppa. Omvendt er det hele 70,8 prosent av innvandrerbarna som «sjelden eller aldri» er med på slike aktiviteter. I kontrollgruppa gjelder dette bare 27,3 prosent. De fattige norske plasserer seg et sted midt i mellom (42,4 prosent). Her er det altså også betydelige forskjeller mellom fattige norske barn og kontrollgruppa. Bildet endrer seg heller ikke når spørsmålet blir om barnet pleier å være med i aktivitet der det er en voksen leder. Bare 9,3 prosent av foreldrene til de fattige innvandrerbarna svarer at barna deres gjør dette «en dag i uka» eller oftere. Tilsvarende tall for fattige norske er 30,9 prosent og for kontrollgruppa 31,1 prosent.

3.3 Voksne og barn sammen

Et annet aspekt handler om aktiviteter som barnet gjør sammen med mor og far. Temaet feriereiser er allerede berørt. De fattige innvandrerbarna drar i mindre grad på ferier sammen med sine foreldre. Vi skal i fortsettelsen se på et sett andre aktiviteter, der kravet til en god økonomi ikke er så innlysende.

Tabell 3.13: Aktiviteter foreldre og barn gjør sammen. 6–9-åringer. Andel som gjør aktiviteten, etter familietype

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Feirer dere spesielle anledninger, som barnets fødselsdag? (p=,000)	98,7	94,2	99,4
Spiser dere ute eller går på kino minst en gang i halvåret (p=,000)	87,3	76,0	93,7
Besøker dere familie eller venner minst en gang i måneden? (p=,000)	93,3	87,2	98,1
Inviterer dere familie eller venner hjem minst en gang i måneden? (p=,062)	82,4	85,9	89,3
Driver dere med en felles hobby eller fritidsaktivitet minst en gang i måneden? (p=,080)	57,0	52,7	63,5

De aller fleste feirer spesielle anledninger «som barnets fødselsdag». Likevel er det en viss forskjell. Mens 0,6 prosent i kontrollutvalget og 1,3 prosent blant fattige norske ikke feirer barnets fødselsdag, gjelder dette for 5,8 prosent av de fattige innvandrerfamiliene. Forskjellen er liten, men klart signifikant. Tilsvarende er det en tydelig forskjell når spørsmålet blir om dere spiser ute «eller går på kino». Sjøl om dette noe de fleste familiene gjør er det flere blant de fattige innvandrerfamiliene som ikke gjør det. 93,7 prosent i kontrollgruppa spiser ute eller går på kino minst en gang i halvåret mot 76,0 prosent av de fattige innvandrerfamiliene. Blant fattige norske er det 87,3 prosent som spiser ute eller går på kino. Familiesammenkomster av ulikt slag er heller ikke jevnt fordelt mellom de tre familietypene. Uansett om det handler om å gå på besøk eller invitere familie og venner er dette mest utbredt i kontrollutvalget. Mellom fattige norske familier og fattige innvandrerfamilier ser det ikke ut til å være vesentlige forskjeller. Sjøl om sammenhengen ikke er signifikant, er det en tendens i retning av at flest i kontrollgruppa og færrest blant de fattige innvandrerfamiliene driver med en felles hobby eller fritidsaktivitet.

De som har svart at de ikke gjør denne aktiviteten, har fått oppfølgings-spørsmål om årsaken til dette er at de ikke har lyst, eller at de ikke har råd. Svarene på dette tyder på at det hovedsakelig er kinobesøk og det å spise ute som forsakes fordi man ikke har råd (Skevik 2004c). Det er langt færre som oppgir at de ikke besøker eller inviterer familie og venner fordi de ikke har råd, snarere ser det ut til at dette er ting som prioriteres litt ned i en travel hverdag. Tendensen er for øvrig at innvandrere litt oftere enn etnisk norske sier at de må avstå fra de ulike aktivitetene vi har spurt om fordi de ikke har råd.

3.4 Konklusjoner

Samla synes det, ut fra disse tallene, å være små forskjeller mellom de tre gruppene i hvordan foreldrene opplever at 6 til 9 åringene tilpasser seg på skolen. Likevel er noen flere av de fattige innvandrerforeldrene usikre på om barnet trives i klassen. Tilsvarende er det færre av innvandrerforeldrene som mener at barnet gjør det godt på skolen. Fattige norske foreldre vurderer barnas skoleprestasjoner som bedre enn innvandrerforeldrene – men klart dårligere enn foreldrene i kontrollgruppa. Alle de tre gruppene av foreldre følger opp barnas skolegang i den forstand at de går på foreldremøter og konferanser. Når det gjelder mobbing synes det å være et fenomen som er likelig fordelt mellom de tre gruppene.

Fattige innvandrerbarn tar sjeldnere med seg venner hjem enn andre barn, og de er også sjeldnere hjemme hos venner. Dette kompenseres i liten grad av at de oftere treffer venner ute. Samlet sett tyder dette på at fattige innvandrerbarn tilbringer noe mindre tid sammen med venner enn etnisk norske barn. Dette gjelder uavhengig av om vi ser på fattige norske barn eller normalbefolkningen. Innvandrerbarna kommer også klart dårligst ut når spørsmålet blir om den enkelte pleier å trene i klubb eller forening.

På spørsmål om i hvilken grad foreldre og barn deler ulike aktiviteter, er det samla en tendens til at kontrollutvalget kommer best ut og innvandrerfamiliene dårligst. Vi kan ikke si sikkert om dette skyldes kulturforskjeller mellom norske og innvandrere generelt, eller om dette er et kjennetegn som i første rekke gjelder de fattige innvandrerfamiliene. Den begrensede informasjonen vi har om dette tyder likevel på at særlig det å gå ut og spise og gå på kino er aktiviteter som begrenses av økonomien for innvandrerne. Likevel, 76 prosent av innvandrerfamiliene i lavinntektsutvalget er ute på denne måten minst en gang i halvåret: det er ikke et bilde av ren elendighet som tegner seg i disse spørsmålene.

Tendensen er tydelig – sjøl om forskjellene gjennomgående er ikke er store – barna i kontrollutvalget synes å være best tilpassa. Det gjelder både på skolen, sosialt blant jamnaldrende og i den forstand at foreldrene bruker mest til og oppmerksomhet på barna. Fattige innvandrerbarn kommer dårligst ut. De fattige norske barna er et sted i mellom, men nærmest kontrollutvalget.

4 Skolehverdagen for 10–12-åringen

4.1 Aldersfaser

I fortsettelsen flyttes oppmerksomheten fra 6–9-åringer til 10–12-åringer. Vi skal se på den delen av datamaterialet som omhandler intervjuer med 10–12-åringene.

Det er et stort spenn, både i alder og i fysisk og mental utvikling, mellom en 6-åring og en 12-åring. Mens 6-åringen er i ferd med å forlate småbarnstadiet og står på overgangen til å bli et skolebarn står 12-åringen på terskelen til å bli ungdom. Referansepunktene er svært ulike. 12-åringen vil gjerne strekke seg oppover. De ser mot tenårene, leser ungdomsmagasiner og ser på musikkvideoer. For en 12-åring er det 15-åringen som er idealet, noe å strebe etter og etterligne.

Det finnes ulike måter å betrakte aldersfaser på. To av de mest kjente utviklingspsykologene, Piaget og Erikson, setter begge et skille i individets utvikling ved 12-årsalder (Gjerland m.fl. 1996). Fra barnet er 6–7 år gammelt går det inn i det Erikson kaller latensfasen. Dette er en periode preget av en rolig utvikling, det vil si en slags ventetilstand inntil kjønnsmodningen skyter fart. Latensfasen varer nettopp fram til 12-årsalderen. Piaget kaller den samme perioden (fra 6–7 år til 12 år) for den konkret-operasjonelle perioden (Piaget 1973). Barnets måte å erkjenne på er fremdeles avhengig av konkrete handlinger med tingene. Fra 12-årsalderen utvides evnen til abstrakt og hypotetisk tenking. Ordforrådet utvides, og de forhold som den unge er i stand til å sette seg inn i, blir av langt mer kompleks karakter. «Både affektivt og intellektuelt trer» den unge «inn i de voksnes samfunn» (Piaget 1973:24)). Ut fra hvert sitt ståsted signaliserer både Erikson og Piaget at barndommen er slutt og at den unge nå for fullt kan ta fatt på den intellektuelle og fysiologiske utviklingen fram mot voksen alder. Framfor alt skjer det en utvikling i retning av større uavhengighet og sjølstendighet.

Aldersfaser kan også betraktes som sosiale konstruksjoner. Tidspunktet for overgangene, og rekkefølgen av de enkelte aldersfasene, er påvirket av hva slags samfunn den enkelte lever i. Overgangene er dels regulert gjennom formelle regler, og dels gjennom uformelle normer og sosial praksiser. Aldersfasene er i vårt samfunn tydelig profilert gjennom at de inneholder tunge budskap eller «ethos» om atferd, holdninger og identitet. Aldersfasene er også definert sosialt som samfunnsroller eller typologier med bestemte krav og for-

ventninger til atferd. Vi tillater at barn oppfører seg på andre måter enn voksne.

Skoleverket og arbeidslivet fungerer til en viss grad som ordnede prinsipper i forhold til faser i livet. De fleste voksne husker fremdeles sin første skoledag. Mange gledet seg og noen gruet seg. Møtet med skolen var på samme tid både skremmende og pirrende. En ny verden åpnet seg med nye krav, forventninger og utfordringer. 12-åringen står på spranget mellom barneskolen og ungdomsskolen – og samtidig på overgangen fra barn til tenåring. Framtida er både løfterik, farlig og usikker. Det er vanskeligere å være 12 år og ungdom enn 12 år og barn. Som 12-åring i ungdomsflokken står den enkelte helt på bunnen i et ranghierarki, som en novise uten erfaring, og spesielt for guttene, nesten totalt uten appell til det annet kjønn. Samtidig er 12-åringene kongen på haugen i barnas rike (Øia 1997). Etter mange år troner de høyest i barneskolens hierarki. For de eldre barna er leken fremdeles gyldig samværsform. 10–12-åringene løper, myldrer og yrer rundt i skolegården i frikvarteret. Tenåringene derimot står i klynger, smugrøyker, flørter og prøver ut nye former for sosialitet.

I dette datamaterialet er den mest konkrete forskjellen på 6–9-åringene og 10–12-åringene at de sistnevnte har svart på spørsmålene våre selv, mens foreldrene har svart på vegne av 6–9-åringene. I de resterende kapitlene i denne rapporten skal vi altså bruke den informasjonen barna selv har gitt oss.

4.2 Mestring av skolen

Vi begynner med barnas relasjon til skolen. Dataene viste at de fleste 6 til 9 åringene, ut fra det foreldrene rapporterte, både trives og gjør det bra på skolen. Likevel var det noen forskjeller i retning av at foreldrene til innvandrerbarna i fattige familier i større grad fortalte om ulike problemer. Finner vi et tilsvarende mønster også blant de eldre barna? Er det de fattige innvandrerbarna som i størst grad har problemer med å klare skolehverdagen? Dette er temaer som vi kan regne med at barna selv har best innsikt i.

Tabell 4.1: Trivsel på skolen etter familietype. 10–12-åringene

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Veldig godt	40,0	54,8	42,0
Godt	37,7	31,3	39,1
Passe	21,6	12,7	17,4
Dårlig	0,7	1,2	1,4
N=	430	166	138

Ch sq 13,8 DF=6 p=,031

Det er en signifikant tendens til at fattige innvandrerbarn liker seg best på skolen. 54,8 prosent i denne gruppa sier at de liker seg veldig godt. Tilsvarende tall for fattige norske er 40,0 prosent og for barna i kontrollgruppa 42,0 prosent. Mønsteret bryter med hvordan foreldrene til 6 til 9 åringene opplevde situasjonen.

Hvordan opplever så barna at de gjør det faglig på skolen? Problemstillingen dekkes av to spørsmål: «Hvordan tror du klassestyreren din synes du gjør det i fagene på skolen?» og «Hvordan synes du sjøl at du får det til i fagene på skolen – hvis du sammenlikner deg med de andre i klassen?» Svarkategoriene varier også her fra «veldig godt» til «dårlig».

Tabell 4.2 Oppfatninger om klassestyrerens vurdering av skoleprestasjoner, etter familietype. 10–12-åringer.

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Veldig godt	20,3	30,5	29,9
Godt	61,4	56,1	54,1
Passe	17,5	12,8	14,2
Dårlig	,7	,6	1,5
N=	428	164	134

Ch Sq 11,0 df=6 p=,088

Det er en ikke signifikant tendens i retning av at flere av barna i innvandrergruppa og i kontrollgruppa mener at klassestyreren er av den oppfatning at de gjør det «veldig godt». I disse to gruppene er det om lag 30 prosent som tror klassestyreren mener de gjør det «veldig godt» mot 20,3 prosent blant barna til fattige norske familier.

Tabell 4.3 Egenvurdering av skoleprestasjoner, etter familietype. 10–12-åringer.

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Mye bedre enn andre	2,4	5,2	3,3
Litt bedre	16,0	25,6	23,5
Verken eller	67,0	61,6	66,0
Litt dårligere	13,4	6,4	6,5
Mye dårligere	1,1	1,2	,7

Ch Sq 19,6 df=8 p=,012

Mønsteret i tabellen er identisk med det vi fant i tabellen som viste hva barna trudde klassestyreren mente. Blant barn fra fattige innvandrerfamilier 30,8 prosent som mener de gjør det «mye bedre» eller «litt bedre» enn andre. I kontrollgruppa gjelder dette for 26,8 prosent. Av barna som bor i fattige norske familier er det bare 18,4 prosent som er av denne oppfatningen. I

denne tabellen er det faktisk en tendens til at det er de fattige norske barna som skiller seg ut med negative vurderinger av egne prestasjoner, mens de fattige innvandrerbarna er mer på linje med barna i kontrollutvalget.

For alle de tre utvalga samla er det relativt stor overensstemmelse mellom svara på de to spørsmåla, slik at de som sjøl mener at de gjør det godt samtidig mener at læreren deler denne oppfatningen (korrelasjonen er .363, som er signifikant på 1%-nivå). Sett under ett er disse funnene litt overraskende: innvandrerbarn oppfatter seg selv som flinkere på skolen enn det norske barn gjør, og de mener også at klassestyreren deler denne oppfatningen. Forklaringen på dette er neppe at innvandrerbarn faktisk presterer bedre på skolen enn norske barn. Det er heller ingen grunn til å tro at de skulle være mer tilbøyelige til å bevisst feilinformere om hvordan det ligger an – selv om vi ikke skal utelukke at innvandrerbarn tenker litt annerledes om hva de kan og bør si til en fremmed, etnisk norsk voksenperson som intervjueren jo er. Derimot kan det hende at innvandrerbarn opplever mer oppmuntring fra lærerne, at de faktisk får tilbakemeldinger om at de gjør det godt – ikke fordi de briljerer i forhold til norske medelever, men fordi de greier seg bra i forhold til lærerens forventninger. Det er også mulig at lærerne følger disse barna spesielt godt opp, og at barna opplever dette som tegn på anerkjennelse.

4.3 Det sosiale livet i klasserommet

Temaet trivsel og tilpasning i skolesituasjonen skal utdypes. I fortsettelsen kommer to sett med utsagn eller påstander om hvordan barna opplever ulike sider ved skolegangen og det sosiale livet i klassen. Det første omhandler forholdet til medelever og hvordan den enkelte har det i klassen sin. Det andre settet av utsagn tar opp forholdet til lærer eller klassestyrer. Her er sett på andel som er «helt enig» ut fra en firedeling av svaralternativa i: «Helt enig», «litt enig», «litt uenig» og «helt uenig».

Tabell 4.4: Utsagn om forholdet til medelever i klassen. Andel som er «helt enig», etter familietype. 10–12-åringer.

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Jeg har blitt venner med mange i klassen (p=,234)	77,8	82,0	82,4
I denne klassen blir alle godtatt selv om de ikke er like flinke eller litt annerledes enn de andre (p=,272)	46,9	52,9	51,6
Klassekameratene mine hjelper meg hvis det er noe jeg ikke får til eller ikke skjønner (p=,624)	70,8	70,3	68,6
Klassekameratene bryr seg ikke om hvordan jeg har det (p=,105)	5,2	7,0	7,9
Klassekameratene mine liker meg (p=,601)	69,8	72,4	72,8

Det er et forbausende stort sammenfall mellom de tre gruppene. Ikke for noen av utsagna er forskjellene signifikante. Uansett er det rundt åtte av ti som opplever at de har blitt venner med mange i klassen. Det forteller samtidig at et mindretall ikke har den samme evnen til å skaffe seg mange nye venner. Om lag halvparten mener at alle blir godtatt – sjøl om de ikke er like flinke, eller litt annerledes, enn resten. I den utstrekning et slikt spørsmål er et mål på toleranse, er utfallet tvetydig. Svarfordelingen viser at en god del av barna har problemer med å bli godtatt fullt ut. 7 av 10 kan påkalle hjelp fra sine medelever dersom det er noe de ikke forstår eller trenger hjelp til. Bare fra 5 til 8 prosent er «helt enig» i at klassekameratene ikke bryr seg «om hvordan jeg har det». Tar vi også med andelen som er «litt enig» stiger disse tallene til om lag 13 prosent. Videre mener rundt sju av ti at «klassekameratene mine liker meg». Dette harmonerer med funnene om mobbing fra forrige kapittel: rundt 20 prosent av foreldrene til 6–9-åringene mente å vite at deres barn opplevde mobbing blant jevnaldrende (se også Stefansen 2004:100). Inntrykket av det sosiale livet, eller spillet, elevene mellom i klassesituasjonen, er et inkluderende fellesskap som likevel ikke omfatter alle i like stor grad.

Utsagna om forholdet til lærer eller klassestyrer et på samme måte fire-delt ut fra andel som er «helt enig», «litt enig», «litt uenig» og «helt uenig».

Tabell 4.5: Utsagn om forholdet til klassestyrer. Andel som er «Helt enig», etter familietype. 10–12-åringer

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Jeg har god kontakt med læreren (p=,254)	61,6	69,8	67,3
Når jeg har problemer eller er lei meg kan jeg snakke med læreren (p=,017)	65,6	82,0	69,9
Jeg blir oppmuntret til å uttrykke min egne mening (p=,296)	51,0	47,7	58,2
Læreren behandler oss rettferdig (p=,734)	66,1	69,8	66,0
Hvis jeg trenger ekstra hjelp på skolen så får jeg det (p=,701)	77,2	81,4	81,0
Læreren er interessert i meg som person (p=,011)	46,8	64,0	56,2

Om lag to av tre elever er «helt enig» i at de «har god kontakt med læreren». Forskjellene mellom familietyperne er ikke signifikante. Likevel går tendensen i retninga av at fattige norske i minst grad opplever denne gode kontakten. Flest av de fattige innvandrerbarna (82,0 prosent) opplever at de «kan snakke med læreren» når de «har problemer» eller er lei seg. Blant norske elever fra fattige familier gjelder det for 65,6 prosent. Tendensen går

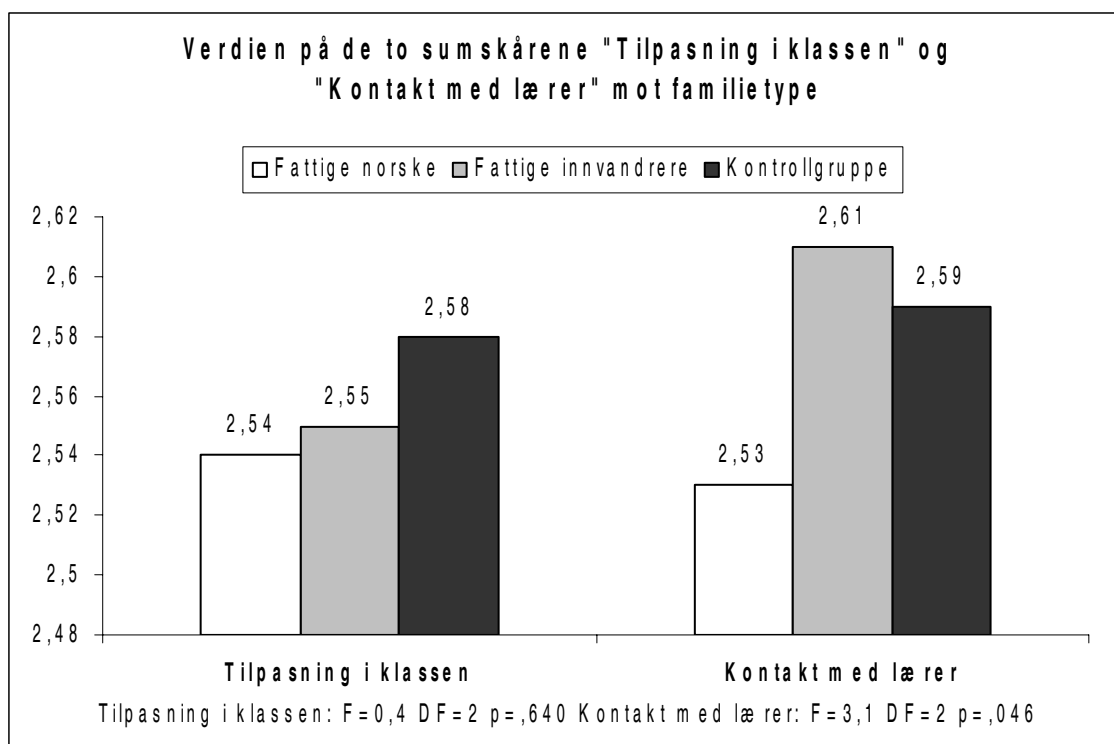
i retning av at flest i kontrollgruppa opplever at de blir oppmuntra til å uttrykke «egne meninger». I kontrollgruppa er det 58,2 prosent som er «helt enig» i dette mot 47,7 prosent av elevene fra fattige innvandrerfamilier. Forskjellene er likevel ikke signifikante. Rundt to av tre elever er «helt enig» i at læreren «behandler oss rettferdig», og rundt 80 prosent mener at når de «trenger ekstra hjelp på skolen» så får de det. For disse to forholda er det ingen forskjeller mellom norske og innvandrere. Utsagnet «læreren er interessert i meg som person» viser en signifikant forskjell mellom elevene fra fattige norske familier og de fattige innvandrerelevne. 64,0 prosent av elevene fra de fattige innvandrerfamiliene er «helt enig» i at «læreren er interessert i meg som person» mot 46,8 prosent av norske fattige elever.

Tendensen går i retning av at innvandrerbarna kommer best ut og fattige norske kommer dårligst ut. Spesielt opplever innvandrerbarna at de får større oppmerksomhet fra læreren og at læreren er en ressursperson som de kan ty til når det har problemer. At innvandrerbarna i så stor grad oppfatter læreren som en ressursperson som stiller opp for dem, er i tråd med bildet av den vennlige, oppmerksomme og oppmuntrende læreren som avtegnet seg i diskusjonen av innvandrerelevnes egenvurderte skoleprestasjoner. Dette datamaterialet tyder på at lærere i noen grad gir mer oppmerksomhet til innvandrerelever, og på denne måten sannsynligvis kompenserer i noen grad for de ekstra utfordringene elevene kan møte.

De fem spørsmåla eller utsagna som beskriver hvordan den enkelte eleven tilpasser seg sosialt i klassen – i forhold til de andre elevene – er på enkleste måte omgjort til en sumskåre. Verdiene på sumskåren går fra 0 til 3. 3 indikerer at den enkelte er «helt enig» i alle utsagna, mens 0 forteller at eleven er «helt uenig» i alle de fem utsagna. Utsagnet om at klassekameratene ikke bryr seg «om hvordan jeg har det» er snudd slik at «helt enig» gir lavest skåre mens «helt uenig» gir høyest skåre. Sumskåren er gitt navet «Tilpasning i klassen». Tilsvarende er de seks spørsmåla eller utsagna som omhandler den enkelte elevens forhold til, og kontakt med, klassestyreren omgjort til en sumskåre. Denne sumskåren har fått navnet «Kontakt med lærer» og er bygget opp på samme måte. De som svarer «helt enig» på alle utsagna får verdien 3, mens de som er helt uenig i alle utsagna får verdien 0.

Figur 4.1 viser fordeling på de to sumskårene ut fra familietype:

Figur 4.1. Gjennomsnitt på sumskårene «Tilpasning i klassen» og «Kontakt med lærer» etter familietype. 10–12-åringene

Samlet, når disse utsagna slås sammen, er det ingen signifikante forskjeller mellom de tre gruppene for sumskåren Tilpasning i klassen. I snitt skårer kontrollgruppa høyest (2,58), og lavest skårer barn fra fattige norske familier (2,54). Sumskåren Kontakt med lærer viser derimot signifikante forskjeller mellom de tre gruppene. Fattige innvandrerbarn er den gruppa som opplever at de har best kontakt (2,61) og fattige norske barn har dårligst kontakt (2,53). Det er ikke signifikante forskjeller mellom barna i kontrollgruppa og innvandrerbarna, men hvis det er noen tendens så handler den om at fattige innvandrerbarn sammenlignet med andre har god kontakt med læreren. Basert på denne undersøkelsen er det altså ingen grunn til å anta at barn fra fattige innvandrerhusholdninger føler seg neglisjert og oversett av lærerne.

Samla for alle de tre utvalga er det forskjeller ut fra kjønn. Jenter har bedre tilpasning i klassen. Tendensen går også i retning av at de har bedre Kontakt med lærer. For sumskåren Tilpasning i klassen skårer jentene i snitt 2,60 og guttene 2,49 ($p=,000$). Det er ingen nyhet at jentene er flinkere til å tilpasse seg sosialt. På sumskåren «Kontakt med lærer» skårer jentene i snitt 2,58 og guttene 2,53 ($p=,131$). Her er forskjellene ikke signifikante. Oppsummert blir verken innvandrere eller jenter oversett av læreren ut fra hvordan de sjøl opplever situasjonen.

Skjemaet inneholder også et par andre spørsmål om skole. Det første handler om når elevene gjør lekser. Pussig nok er der systematiske forskjellene mellom de tre ulike familietyper langs en slik dimensjon:

Tabell 4.6: Når barnet vanligvis gjør lekser, etter familietype. 10–12-åringene.

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Før middag	31,7	30,8	39,9
Etter middag	16,6	37,2	18,3
Varierer	43,2	22,7	35,3
I skoletida	8,4	9,3	6,5

Ch Sq 43,2 df=6 p=,000

Fleste av innvandrerne gjør lekser etter middag (37,2 prosent). I kontrollgruppa er det flest som gjør lekser før middag (39,9 prosent). Blant fattige norske er det hele 43,2 prosent som svarer at det «varierer». Dersom vi kan lese noe ut av dette, må det være at flest av de fattige norske barna mangler faste vaner. På akkurat dette spørsmålet framstår innvandrerbarnas hverdag som noe mer strukturert. Dette kommer vi tilbake til i kapittel 7.

Et annet og viktigere forhold er i hvilken grad barna får hjelp til lekser hjemme. De aller fleste elevene i denne aldersgruppa har foreldre som kan og vil hjelpe til. Likevel er det en systematisk forskjell. I kontrollgruppa oppgir alle (100 prosent) at de får hjelp av foreldrene til lekser. Blant fattige norske er det hele 99,3 prosent som svarer at de får hjelp. Blant fattige innvandrerbarn har denne andelen falt til 94,2 prosent (Ch sq 23,3 DF=2 p=,000). Sjøl om det store flertallet, også av innvandrerbarn, får leksehjelp hjemme, er forskjellen likevel signifikant. Det er altså noe flere innvandrerbarn som opplever at de ikke får leksehjelp hjemme.

4.4 Sammendrag

Vi finner ingen indikasjoner på at fattige innvandrerbarn har mindre evne til å mestre skolesituasjonen. Ser vi de tre spørsmåla under ett: om den enkelte eleven liker seg på skolen, inntrykket av hva de tror klassestyreren mener om faglige prestasjoner og hvordan de sjøl oppfatter at de klarer seg i fagene, er tendensen klar. Fattige norske barn er minst tilpassa – ut fra hvordan de sjøl vurderer det. De har størst problemer både reint sosialt, med å like seg, og med å henge med i undervisningen. Forskjellene mellom fattige innvandrerbarn og kontrollgruppa er små. Tendensen går i retning av at de fattige innvandrerbarna har god tilpassning.

Ser vi mer konkret på forholdet til medelever, og hvordan den enkelte har det reint sosialt i klassen sin, finner vi små eller ingen forskjeller mellom de tre gruppene av 10–12-åringer. De fleste synes å tilpasse seg bra og oppleve en god skolehverdag. Likevel er det grenser for hvor langt toleransen og inkluderingen rekker. Ikke alle er i like stor grad med i det felleskapet elevene danner seg i mellom, men det ser ikke ut til at det kombinasjonen fattig og innvandrer har noen avgjørende betydning.

Flertallet opplever at de har god kontakt med lærer eller klassestyrer. På noen områder er det likevel forskjeller. Flest blant de fattige innvandrerbarna og færrest blant fattige norske opplever at de «kan snakke med læreren» når de «har problemer» eller er lei seg. Tilsvarende er det flere blant innvandrerbarna sammenliknet med fattige norske 10–12-åringer som opplever at «læreren er interessert i meg som person». Mellom elevene i kontrollgruppa og innvandrerbarna er det bare mindre forskjeller.

De aller fleste får hjelp hjemme av foreldre til å gjøre lekser. Men blant innvandrerbarna er det større mindretall som rapporterer at de ikke får slik hjelp. Samla for alle forhold som angår skolehverdagen til 10–12-åringene ser det ut til at de fattige norske kommer dårligst ut mens det er små forskjeller mellom fattige innvandrerbarn og kontrollgruppa. Imidlertid må det understrekes at dette er basert på subjektive kriterier. Vi vet for eksempel ikke noe om forskjeller i karakterer mellom de tre gruppene.

Siden vi ikke har data om «ikke-fattige» innvandrere, kan vi ikke si om dette mønsteret er spesielt for innvandrere fra lavinntektsfamilier, eller om det vil gjelde innvandrerbarn mer generelt. Det vi derimot ser rimelig klart, er at når familien først er fattig, er det ikke en tilleggsbelastning i skolesituasjonen å ha innvandrerbakgrunn. Tvert imot, disse resultatene tyder på at innvandrerstatus kan være en ressurs for disse barna på skolen når vi ser på trivsel og kontakten med læreren. Årsakene til dette kan vi foreløpig bare spekulere i, men observasjonen i seg selv kaller på grundigere studier av samspillet mellom familieøkonomi og innvandrerstatus når det gjelder hva som skjer i klasserommene.

5 Fritid og venner for 10–12-åringer

Da vi sammenlignet de tre gruppene av 6–9-åringer med hensyn til fritid og venner, fant vi bare små forskjeller. Dette er av de tingene som kan endre seg ettersom barn blir eldre. Forbruket forandres, og man blir mer selvgående når gjelder å holde kontakt med venner. Samtidig kan det selvsagt ha hatt betydning at de voksne svarte på vegne av barna. Hvilke aktiviteter og fritidssysler er de barna i aldersgruppa 10 til 12 år opptatt av? Finner vi systematiske forskjeller mellom de tre utvalga? Spørreskjemaet tar opp noen sider ved 10–12-åringenes bruk av fritid og samvær med venner. Dette gjør det mulig å diskutere likheter og forskjeller mellom barn i ulike familietyper.

5.1 Medievaner

I hele etterkrigstida har det vært en sterk utvikling og endring av medietilbudet. Det gjelder bøker, film, blader, aviser, radio, TV, CD, walkman, video, DVD, internett og mobiltelefoner. Det har blitt nærradioer, et stort antall fjernsynskanaler og et annet programtilbud enn tidligere. I det nye mediebildet er barn i stigende grad skilt ut som spesifikk konsument- og målgruppe. De møter medietrykk uten historisk sidestykke. Medier er ikke bare kraftige, de er overalt, på gutte- og jenterommet, på gata, på veggene, i magasinene, datamaskinen og musikkvideoene. Alle steder er vi omgitt av lyd og bilder.

Det er all grunn til å stille spørsmål ved hvordan media bidrar i dannelsesprosessen av barn og ungdom. Hva slags verdier er det som formidles? Hvordan oppleves sammenhengen mellom fiksjon og virkelighet? Hvilke medier bruker barna, og hvilke sosiale, eventuelt kulturelle, forskjeller finner vi i mediebruken? Har pessimistene rett i at den gode gamle boka kommer til å forsvinne til fordel for TV og internett? Dette avsnittet gir en oversikt over hvordan 10–12-åringene i utvalgene våre bruker ulike medier.

I spørreskjemaet er det spørsmål om hvor ofte den enkelte leser bøker, spiller data eller TV-spill eller surfer på internett. Svaralternativene er «hver dag», «flere dager i uka», «en dag i uka» og sjelden eller aldri». La oss først se på hvordan bøkene hevder seg i konkurransen med de nye mediene.

Tabell 5.1. Bruk av ulike media. Andel som svarer: «hver dag» eller flere ganger i uka», etter familietype. 10–12-åringer.

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Leser bøker (p=,133)	41,8	52,1	41,6
Spiller data eller TV-spill (p=638)	50,3	46,9	42,8
Surfer på internett (p=,123)	25,5	33,7	20,4

10–12-åringene leser fremdeles mye bøker. Likevel ser det ut til at dataspill og surfing på internett opptar en større plass i barnas hverdag. Innvandrerbarna synes å lese mest. Blant fattige innvandrerbarn er det 52,1 prosent som oppgir at de leser bøker «hver dag» eller «flere ganger i uka». Tilsvarende tall for norske fattige 10–12-åringer er 41,2 prosent og for barna i kontrollgruppa 41,6 prosent. Forskjellene er likevel ikke signifikante. Sammenliknes disse talla med det foreldrene oppgir for 6–9-åringer skjer det en betydelig reduksjon i hvor mye barna leser, med økende alder. Uansett gruppe oppgir foreldrene til 6–9-åringene at rundt to av tre leser bøker «hver dag» eller «flere ganger i uka».

50,3 prosent av de norske fattige 10–12-åringene, 46,9 prosent av fattige innvandrere og 42,8 prosent i kontrollgruppa spiller data eller TV-spill «hver dag» eller «flere ganger i uka». Her er det ingen signifikante forskjeller mellom gruppene. Innvandrerbarna ser ut til å surfe mest på internett. Blant fattige innvandrerbarn er det 33,7 prosent som oppgir at de surfet på internett «hver dag» eller «flere ganger i uka». Minst surfet barna i kontrollgruppa (20,4 prosent). Heller ikke her forskjellene signifikante.

Når vi sammenlikner med hva foreldrene rapporterer om 6–9-åringene virker det som om 10–12-åringene surfer mer på internett og spiller litt mindre data og TV-spill. Av 6–9-åringene var det bare en liten andel på rundt 5 prosent som surfet på internett «hver dag» eller «flere ganger i uka». Derimot var det rundt 55 prosent som spilte data eller TV-spill «hver dag» eller «flere dager i uka».

Bruk av datamaskin er avhengig av tilgjengelighet. På spørsmål om du bruker «PC hjemme» svarte 79,4 prosent av norske fattige 10–12-åringer «ja». Blant innvandrerne svarte 62,8 prosent «ja» og i kontrollgruppa 85,6 prosent (Ch sq 27,4, DF 2, p=,000). Her er altså en systematisk forskjell i tilgjengelighet. Denne forskjellen gjenfinner vi ikke når vi spør etter hvor ofte de unge surfer på internett eller spiller TV- og dataspill.

Hvor mye ser 10–12-åringene på TV sammenliknet for de tre utvalga?

Tabell 5.2 Tid brukt til å se på TV eller video en vanlig ukedag, etter familietype. 10–12-åringer.

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Mindre enn en time	16,7	18,1	15,8
1–2 timer	46,3	43,3	55,3
2–3 timer	24,1	26,9	21,1
Mer enn tre timer	9,8	9,9	4,6
Ser vanligvis ikke på TV	3,1	1,8	3,3

Ch Sq 8,9 df=8 p=,255

Slik spørsmålet er konstruert er her ingen signifikante systematiske forskjeller mellom de tre utvalga. Ser vi på andelen som ser to timer eller mer inneholder disse tallene likevel en tydelig tendens. 33,9 prosent av fattige norske barn i aldersgruppa 10 til 12 år oppgir at de ser på TV eller video to timer eller mer daglig. Blant fattige innvandrere oppgir 36,8 prosent at de ser to timer eller mer, og i kontrollgruppa 25,7 prosent. Tendensen går i retning av at 10–12-åringene i kontrollgruppa ser minst på TV og video. Vi har ikke spørsmål som gjør at vi kan sammenlikne hvor mye 10–12-åringene ser på TV sammenliknet med 6 til 9 åringene.

5.2 Venner

Hvordan ser det sosial nettverket som 10–12-åringene har seg i mellom ut? Er det preget av tette dyadiske relasjoner – de to som dyrker sin gjensidige fortrolighet og er bestevenn(inn)er? Hvor stor rolle spiller kameratgruppa av venner som holder sammen? Finner vi også det ensomme barnet uten fast forankring i et vennemiljø av jevnaldrende? Videre, finner vi karakteristiske forskjeller mellom gutter og jenters måte å være sammen på? Er det slik at jenter i større grad søker sammen to og to mens gutter er tiltrukket av større offentligheter? Er det på disse områdene forskjeller mellom de ulike familietypene? Spørsmålet om de unges sosiale nettverk er formulert på følgende måte: «Hvem pleier du å være sammen med i fritida? Er det...? Svaralternativene er: «en eller to faste venner», «en gruppe venner som holder sammen», «nokså tilfeldig hvem jeg er sammen med» og «er ikke så ofte sammen med venner i fritida».

Tabell 5.3: Hvem barnet er sammen med i fritida, etter familietype. 10–12-åringer.

	Norske	Innvandrere	Kontroll
En eller to faste venner	43,0	39,5	47,7
En gruppe venner som holder sammen	34,4	45,9	24,8
Nokså tilfeldig	18,4	8,7	24,2
Ikke så ofte sammen med venner i fritida	4,2	5,8	3,3

Ch Sq 24,7 df=6 p=,000

Her er noen tydelige forskjeller. Både 10–12-åringene fra fattige norske familier og i kontrollgruppa, er mest sammen med en eller to faste. Blant fattige norske er det 43,0 prosent som mest er sammen med en eller to faste og i kontrollgruppa 47,7 prosent. Blant innvandrerne er derimot den vanligste samværsformen «en gruppe venner som holder sammen» 45,9 prosent av barna fra fattige innvandrerfamilier oppgir dette svaralternativet mot 24,2 prosent av de 10–12-åringene som tilhører kontrollgruppa. Kjønnforskjellene på dette området er ubetydelige (analysene er ikke vist).

5.3 Aktiviteter

I spørreskjemaet for 10–12-åringer er det videre noen spørsmål som mer spesifikt skal fange opp enkeltaktiviteter som barna driver med. Svaralternativene er «hver dag» «flere dager i uka» «en dag i uka» og «sjelden eller aldri».

Tabell 5.4: Vennesamvær og fritidsaktiviteter, etter familietype. Andel som svarer «hver dag» eller «flere ganger i uka», 10–12-åringer

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Har venner hjemme hos deg selv (p=,000)	48,7	37,9	64,1
Er med venner hjem (p=,000)	54,4	36,4	60,5
Treffer venner andre steder (p=,096)	48,1	58,6	49,6
Trener i en klubb eller forening (p=,272)	55,1	53,7	63,0
Er med i speideren, teatergruppe e.l. der det er voksne ledere (p=,123)	23,6	16,2	33,3
Holder på med noe du selv er interessert i, spiller et instrument, modellbygging, kjæledyr eller lignende (p=,279)	52,6	44,4	53,9

Mønsteret stemmer med det vi fant for 6–9-åringene. Blant fattige norske 10–12-åringer er det 48,7 prosent som «hver dag» eller «flere ganger i uka» har med seg venner hjem. Tilsvarende tall for innvandrerbarna er 37,9 prosent og for barna i kontrollgruppa 64,1 prosent. På dette området er forskjellene svært store og forteller trolig om ulike materielle oppvekstbetingelser. Det er rimelig å anta at boligenes størrelse er en viktig årsak til noen av forskjellene, Andre årsaker kan ligge i kulturelle forskjeller og ulike former for barneoppdragelse. Slike tema er det imidlertid, som nevnt, ikke mulig å belyse. Sammenliknes 10–12-åringene med aldersgruppa 6 til 9 år finner vi et sammenfallende mønster, men forskjellene ser ut til å bli forsterket med økende alder.

Tilsvarende finner vi, på spørsmålet om den enkelte er med venner hjem, en tydelig forskjell mellom de tre familietyperne. Igjen er det barna i fattige innvandrerfamilier som kommer dårligst ut. I denne gruppa er det 36,4 prosent som «er med venner hjem» «hver dag» eller «flere ganger i uka». Tallet for fattige norske barn er 54,4 prosent og for barna i kontrollgruppa 60,5 prosent. Sammenliknes denne fordelingen med 6–9-åringene er de tilsvarende tall 40,2 prosent, 51,7 prosent og 51,9 prosent. Grovt er mønsteret det samme for de to aldersgruppene, men også her er det en tendens til at forskjellene styrkes. Vi kan ikke være sikre på årsakene. En grunn kan ligge i at dataene er samla inn på ulike måter. Det kan også hende at det sosiale stigmaet og skammen som kan følge med fattigdom, får større betydning i en alder hvor barna i sterkere grad er overlatt til sitt eget initiativ, når vennerelasjoner skal opprettes og vedlikeholdes.

Spørsmålet i fortsettelsen blir i hvilken grad barna i fattige innvandrerfamilier kompenserer at de har mindre samvær med jamnaldrende innafor hjemmets rammer. Er de mer sammen med jamnaldrende andre steder? I noen grad synes det å være tilfelle. 58,6 prosent av innvandrerbarna oppgir at de treffer venner andre steder «hver dag» eller «flere ganger i uka». I kontrollgruppa gjelder dette 49,6 prosent og blant fattige norske 10–12-åringer 48,1 prosent. Sjøl om disse forskjellene ikke er signifikante er tendensen tydelig. Noen slik tendens fant vi ikke for 6 til 9 åringene.

To av spørsmåla omhandler mer organiserte aktiviteter for barn. Det gjelder om det enkelte barn trener i en klubb eller forening og om han eller hun er med i speideren, teatergruppe eller lignende – der det er voksne ledere. Ikke for noen av disse forholda er det signifikante forskjeller. Tendensen er likevel relativt tydelig både når det gjelder trening i klubb eller forening og for medlemskap i speideren, teatergruppe eller lignende. 63,0 prosent av barna i kontrollgruppa, 55,1 prosent blant fattige norske barn og 53,7 prosent av innvandrerbarna trener i klubb eller forening. For andelen som er med i speideren teatergruppe og lignende er de tilsvarende tall 33,3 prosent, 23,6 prosent og 16,2 prosent. Tendensielt kommer barna i kontrollgruppa best ut og innvandrerbarna dårligst ut. Antagelsen om at det faktisk er reelle forskjeller på dette området styrkes av Stefansens (2004b:112) analyser av barna i dette materialet som *ikke* deltar i organiserte aktiviteter: her er innvandrerbarn, og særlig innvandrerjenter, sterkt overrepresentert. Tendensen kan stamme fra de budsjettsskrankene som følger av fattigdom, men kan like gjerne handle om at praksis på dette området varierer mellom etniske grupper. Mønsteret vi ser her ligner det vi fant for 6- til 9-åringer, men kan ikke sammenlikne direkte fordi spørsmålene er stilt på ulike måter.

Det er også spurt om den enkelte: «Holder på med noe du selv er interessert i, spiller et instrument, modellbygging, kjæledyr eller lignende». Igjen er det tydelige, men ikke signifikante, forskjeller. 44,4 prosent av 10–12-åringene som bor i fattige innvandrerfamilier svarer bekreftende på et slikt spørsmål. Tilsvarende tall for fattige norske 10–12-åringer er 52,6 prosent og for barna i kontrollgruppa 53,9 prosent.

5.4 Sammendrag

Analysene etterlater et generelt bilde av tre grupper som ligner hverandre en god del når det gjelder den delen av barnas fritid som helst foregår hjemme. Uansett familiebakgrunn leses det bøker, spilles det elektoriske spill og det brukes PC. Når det gjelder mengden konsumert tv og video er gruppene svært like. Bak hovedmønsteret finnes det imidlertid noen tydelige forskjeller. Fattige innvandrerbarn leser signifikant mer bøker enn andre unge, og betydelig flere blant dem har ikke PC hjemme.

Når det gjelder fritida de enkelte informantene tilbringer sammen med venner varierer mønsteret mer. «Å være sammen med en eller to faste» er den vanligste samværsformen blant barna i kontrollgruppa og blant de fattige norske. Andelene som oppgir dette er henholdsvis 47,7 prosent og 43,0 prosent. Barna med bakgrunn fra fattige innvandrerfamilier oppgir i 39,5 prosent av tilfellene det samme. Blant dem er «en gruppe venner som holder sammen» (45,9 prosent) den vanligste samværsformen.

Ulike samværsformer betinger ulike steder å være. På spørsmål om hvor barna treffer venner gjenfant vi mønsteret. Den vanligste samværsformen i kontrollgruppa er å treffe venner hjemme hos seg selv. For de fattige norske er det å være med venner hjem som flest rapporterer. Fattige innvandrere treffer oftest «venner andre steder.» Funnene kan godt ha med økonomi å gjøre. Svake økonomiske ressurser kan innebære at det både er flaut og trangt å ha med venner hjem. Men også her kan det hende vi har støtt borti mekanismer som først og fremst handler om ulike kulturelt betingede omgangsformer å gjøre. Et tredje alternativ er at innvandrere i større grad enn norske barn bor i tettbygde/urbane strøk, der det er flere naturlige møteplasser i nabolaget og kortere avstander mellom barnas hjem. Datamaterialet er imidlertid for lite til å gå videre med slike årsaksforklaringer.

6 Økonomi og forbruk

6.1 Familieøkonomi

Moderne iscenesetting av seg sjøl foregår ofte ved hjelp av forbruksvarer og forbrukspraksis. De mest negative konsekvensene av kommersiell påvirkning av barn og unge kan knyttes til deres sjølbilde, hvor egenverdi et stykke på veg bestemmes av plasseringen i det materialistiske statushierarkiet. Forbruk leses som tegn på hvem man er og hvor man hører til. Fordi barn dels beveger seg i andre sosiale felt enn voksne, og fordi de er i en lete- og lærefase, er deres utfordringer og symbolbruk av en annen art enn voksnes. Flere undersøkelser har vist at guttene jevnt over har høyere forbruk (Brusdal (1995, 1996)). Det gjelder snacks, cola, sportsutstyr, hobby, bil, motorsykkel, moped og medier med unntak av bøker. Jentene bruker mest på klær, sko, frisør, hygiene og kosmetikk.

Det moderne samfunnet er fylt med nye muligheter som koster, enten dette er ferieparker, reiser, møte med nye land og kulturer, idrettsutstyr, computere. En sentral side ved økt forbruk blir dermed at det produseres nye former for sosial ulikhet. Hvilke konsekvenser har det at mulighetene øker, samtidig som nesten alle muligheter koster?

Brusdal (1996) har vist at de fleste barn får lommepenger og ekstra-penger. Når det gjelder lommepengenes og ekstrapengenes størrelse virker foreldres holdninger å ha større betydning enn deres bakgrunn og økonomiske ressurser (Stefansen 2004c). Ulike familier synes å prioritere ulike forbruksområder. Familier der mor har høy utdannelse gir for eksempel barna sine mer penger til kulturelle aktiviteter, mens familier med høy husholdsinntekt gir mer til sportslige aktiviteter. Disse forholdene antyder at foreldre har ulike oppdragelsesprosjekt bak pengene de gir til sine barn.

Basert på konstruksjonene av de tre gruppene vi sammenligner i dette prosjektet, vet vi at det er klare økonomiske forskjeller dem i mellom. Barna har sjeldent direkte kjennskap til husstandenes økonomiske ressurser, eller oversikt over de økonomiske problemene og bekymringene som foreldrene måtte ha. Dette kan bidra til en relativisering av barns erfaring med fattigdom. Til tross for at to av utvalgene representerer husholdsinntekter som er lavere enn 60 prosent av medianinntekten, er det et åpent spørsmål hvordan 10–12-åringene i de tre familietyperne opplever familiens økonomi.

Nedenfor presenteres barnas respons på et spørsmål om hvor god råd de oppfatter at familien har.

Tabell 6.1: Oppfatninger om familiens økonomi, etter familietype. 10–12-åringene.

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Veldig god eller god råd	48,7	61,3	70,0
Verken god eller dårlig	45,7	31,0	28,0
Dårlig eller veldig dårlig råd	5,6	7,7	2,0

Ch sq 28,1 FD=4 p=,000

Det er betydelige forskjeller — spesielt mellom fattige norske barn og barna i kontrollgruppa. Mens 70,0 prosent av barna i kontrollgruppa opplever at familien har «veldig god» eller «god råd», gjelder det for bare 48,7 prosent av barna i fattige norske familier. Til tross for at innvandrerfamiliene objektivt sett har dårligst økonomi, er det flere blant de fattige innvandrerbarna som opplever økonomien som «veldig god eller god» (61,3 prosent) sammenliknet med de norske fattige 10–12-åringene (se også Stefansen 2004c:128). Fordelingen viser at fattigdom et stykke på veg er en subjektiv opplevelse, og at den referanseramma som brukes er viktig. Mange, flest blant de fattige norske, opplever at økonomien verken er god eller dårlig. Bare et lite mindretall av barna opplever at familien har «dårlig eller veldig dårlig råd». Det gjelder 5,6 prosent av norske fattige barn, 7,7 prosent av fattige innvandrerbarn og 2,0 prosent av barna i kontrollgruppa. Foreldrene, uansett familietype, ser ut til å ha store evner til å skjerme barna for slike opplevelser.

I hvor stor grad merker barna at familien har dårlig råd på den måten at de ikke kan få penger til aktiviteter som koster penger? Dette er vist for et sett av indikatorer i tabell 6.2.

Tabell 6.2: Andeler som har opplevd at familien ikke har hatt råd til å gi dem penger til ulike aktiviteter, etter familietype. 10–12-åringene.

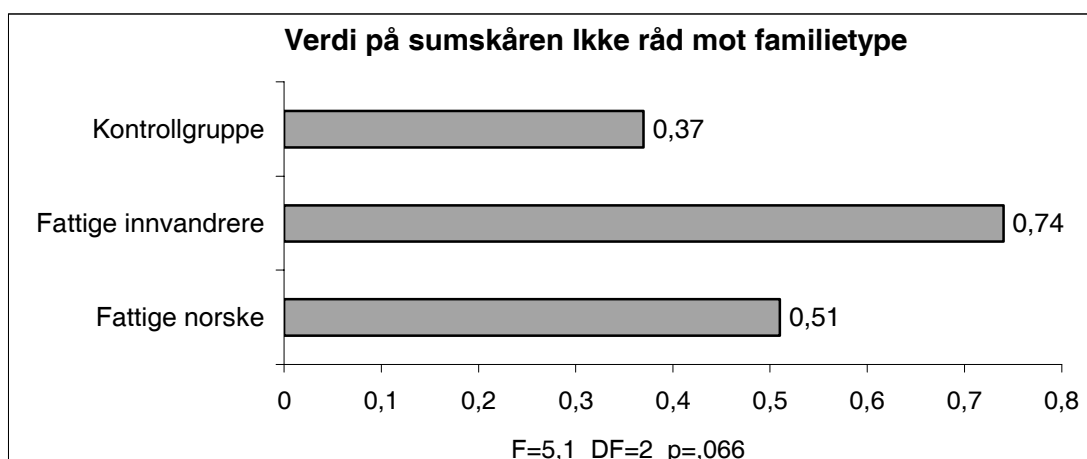
	Norske	Innvandrere	Kontroll
Tilstelninger på skolen som skolefester, turer o.l. (p=,003)	9,5	18,1	7,8
Aktiviteter med venner, f.eks. kino, konserter o.l. (p=,347)	20,3	20,0	15,0
Bursdag hvor man må ha med gave (p=,096)	7,8	11,0	4,6
Fritidsaktiviteter der man må betale inngangspenger eller betale medlemsavgift (p=,053)	10,0	15,2	7,2
Turer med idrettslag e.l. (p=,016)	4,2	10,1	4,7

Uansett familietype er det bare unntaksvis at barna opplever at foreldrene ikke har råd til slike ting. Likevel viser fordelingen i tabellen en tydelig tendens. Flest innvandrerbarn har slike opplevelser. 18,1 prosent av innvandrerne har opplevd at de ikke har fått penger til tilstelninger på skolen mot 7,8 prosent av barna i kontrollgruppa og 9,5 prosent av barna fra fattige norske familier. Tilsvarende er det 11,0 prosent av innvandrerbarna som ikke har hatt råd til bursdag med gave mot 4,6 prosent av 10–12-åringene i kontrollgruppa og så videre. Hele vegen er det barna i kontrollgruppa som kommer best ut. Norske fattige 10–12-åringer kommer i en mellomstilling og de fattige innvandrerbarna kommer dårligst ut.

Det er klare forskjeller mellom fattige innvandrerbarn og fattige norske barn når det gjelder skolerelaterte aktiviteter og turer med idrettslag og liknende. Forskjellene er små når det gjelder bursdagsgaver og fritidsaktiviteter som koster penger, og ikke-eksisterende med hensyn til aktiviteter med venner. Dette peker i retning av et samspill mellom dårlig økonomi og ulike preferanser: innvandrerne har i gjennomsnitt dårligere økonomi enn de norske familiene, men dette kommer bare til uttrykk på noen områder (skoleturer), ikke på andre (kino). Det er nærliggende å konkludere med at når økonomien er knapp ser norske foreldre og innvandrerforeldre noe ulikt på hvilke aktiviteter som skal prioriteres, og hvilke det ikke er fullt så farlig med. I alle tilfeller er det verdt å påpeke at selv for den aktiviteten flest har opplevd å ikke få penger til – aktiviteter med venner – ser vi at 80 prosent av innvandrerbarna *ikke* har denne erfaringen. Barnas aktiviteter og behov prioriteres altså generelt sett høyt.

Disse spørsmåla er på enkleste måte omgjort til et samlemål, slik at andelen som har slike erfaringer er summert sammen. Målet har verdier fra 0 til 5 og kalles i mangel av et bedre navn «Ikke råd». Figur 6.1 viser gjennomsnittsverdi på sumskåren Ikke råd ut fra familietype.

Figur 6.1 Verdi på sumskåren «ikke råd» mot familietype. 10–12-åringene.

I snitt skårer barna i kontrollgruppa 0,37, fattige norske barn 0,51 og barna i fattige innvandrerfamilier 0,74. Forskjellene er klart signifikante. Samla for alle de tre familietyperne er det 73,0 prosent som aldri har hatt slike erfaringer. I kontrollgruppa gjelder det 83,3 prosent, blant fattige norske 10–12-åringer 72,9 prosent og blant innvandrerbarna 63,9 prosent.

6.2 Egne eiendeler

I aldersgruppa er det også viktig å eie ting. Det dreier seg om kapitalgjenstander som dels kan gi status, og som kan være viktig markør for tilhørighet og identitet. Slike gjenstander har også en bruksverdi som er med på å forme livsstil, aktiviteter hva den enkelte bruker fritida til. Å mangle dem kan sette grenser for deltakelse. Enkelte av gjenstandene er dyre både i anskaffelse og drift.

Tabell 6.3: Andel som har ulike gjenstander til bruk i fritida, etter familietype. 10–12-åringer

	Norske	Innvandrere	Kontroll
CD-spiller eller diskman (p=,000)	83,1	44,8	88,2
Mobiltelefon (p=,000)	67,2	47,7	58,8
Ski/ snøbrett (p=,000)	89,6	39,5	96,1
Sykkel (p=,000)	94,5	86,6	96,7
TV (p=,073)	55,0	61,6	49,0
PC (p=,348)	45,2	44,8	47,7
Kjæledyr (p=,000)	55,7	14,5	49,7

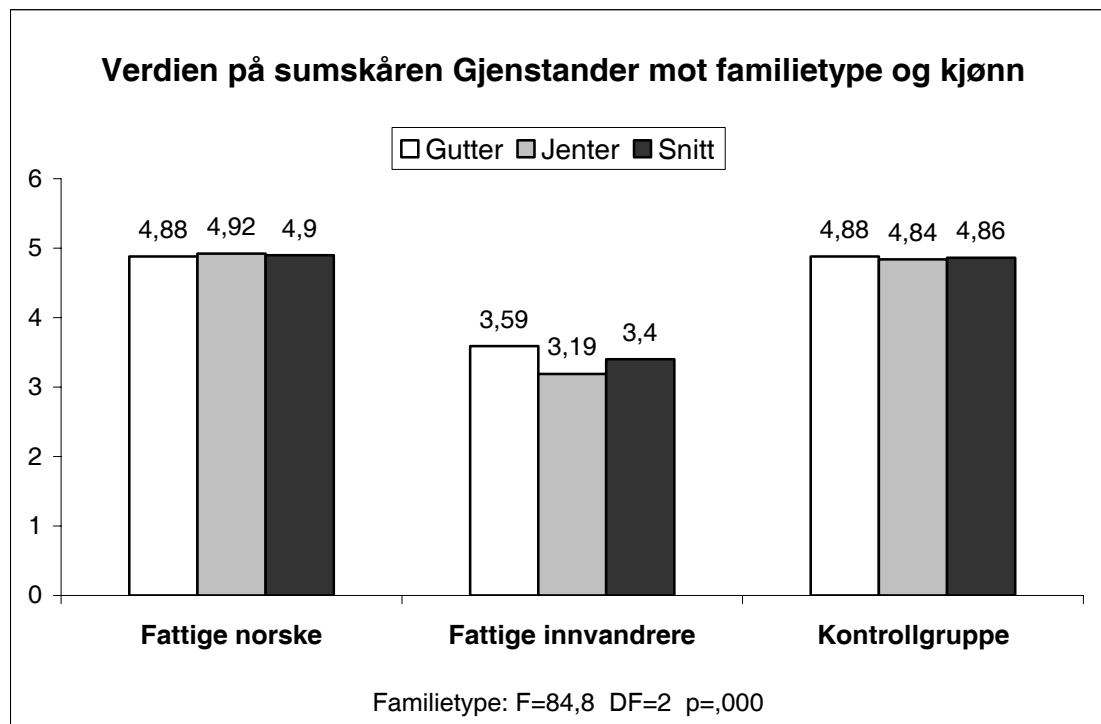
Vi finner dels dramatiske forskjeller når de fattige innvandrerbarna sammenliknes med de to andre gruppene, slik vi også gjorde for 6–9-åringene. Bare på ett område er innvandrerbarna best utstyrt. 61,6 prosent av innvandrerbarna i aldersgruppa 10 til 12 år har egen TV, mot 49,0 prosent i kontrollgruppa og 55,0 prosent blant fattige norske 10–12-åringer. Dette er i samsvar med hva vi fant for 6 til 9 åringer. Forskjellene er spesielt store for kjæledyr, ski/ snøbrett og CD-spiller/ diskman. 55,7 prosent av de fattige norske har kjæledyr mot 14,5 prosent av innvandrerbarna. 96,1 prosent av barna i kontrollgruppa har ski eller snøbrett mot 39,5 prosent av de fattige innvandrerbarna og 88,2 prosent i kontrollgruppa mot 44,8 prosent av innvandrerbarna har CD-spiller eller diskman. Også andelen som har mobiltelefon i aldersgruppa 10 til 12 år varierer betydelig. Blant fattige norske har 67,2 prosent mobiltelefon mot 47,7 prosent av innvandrerbarna. For PC og sykkel er det bare mindre forskjeller. Sammenliknes fattige

norske barn med kontrollgruppa finner vi bare mindre forskjeller som dels går i ulike retninger. Poenget er at fattige norske barn, slik fattigdom her er operasjonalisert, ikke skiller seg ut gjennom at de har færre av denne typen eiendeler enn den såkalte normalbefolkningen.

Bak disse tallene skjuler deg seg likevel en stor variasjon av produkter. Mange barn og unge legger vekt på at de tingene de omgir seg med skal være av den rette sorten. Forhold som varierende kvalitet og moteriktig merke kan være avgjørende viktig for den statusen en vare kan gi. En mobiltelefon er ikke nødvendigvis en mobiltelefon. Det er neppe tilfeldig med hensyn til husholdsinntekt hvem som gir barna de «riktig» tingene – men dette har vi altså ikke data for.

De ulike spørsmåla om eiendeler er omgjort til et samlemål, slik at verdien for hvert enkelt barn tilsvare antall gjenstander det enkelte barnet har. Målet får dermed verdier fra 0 til 7. Det kalles «Gjenstander». Følgende figur viser gjennomsnittsverdi på sumskåren Gjenstander ut fra familietype og kjønn (se også Stefansen 2004b:122).

Figur 6.2 Verdi på sumskåren «Gjenstander» mot familietype og kjønn

I snitt har de fattige norske barna 4,9 av disse syv gjenstandene, mens barna i kontrollgruppa har 4,86. Fattige innvandrerbarn har i snitt 3,4 gjenstander. Det er helt minimale forskjeller mellom gutter og jenter både i kontrollgruppa ($p=,823$) og blant barna i fattige norske familier ($p=,709$). I de fattige

innvandrerfamiliene er derimot forskjellen større ($p=,086$) og peker mot en reell forskjellsbehandling. Det er ingenting som tyder på at lav inntekt i norske familier hindrer barna i å få den typen gjenstander vi har spurt etter her.

6.3 Egne penger

Hvordan er det med personlig økonomi i betydning tilgang til og kontroll over egne penger? Det er stilt en serie ulike spørsmål som med ulike innfallsvinkler berører dette temaet. Det handler om barna får ukepenger eller månedspenger, om de tjener penger sjøl og om de er i stand til å spare.

Om barna får ukepenger, eller hvordan foreldrene forsyner ungene sine med penger er et tema der det finnes mange ulike og ofte blandete praksiser. Vi må gå ut fra at en vesentlig del av de utgiftene foreldrene har til barna sine skjer gjennom at foreldrene kjøper uten at pengene går omvegen om barna. Det kan gjelde nye klær eller forbruks-gjenstander. Ofte er det også slik at barna får når de spør. Barn maser om penger. Noen familier regulerer barnas daglige forbruk til en viss grad gjennom å innføre et system ned ukepenger. Ukepenger representerer en av flere praksiser med å overføre penger til barna, og sier lite om hvor mye foreldrene totalt bruker på barna sine.

Tabell 6.4. Andel som får lommepenger etter familietype. 10–12-åringene.

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Får ukepenger ukentlig eller månedlig	35,7	44,8	36,6
Får om pliktene er gjort	11,1	2,3	16,3
Får aldri penger	4,9	4,1	3,3
Får, men ikke fast beløp	48,3	48,8	43,8

Chi Sq 20,6 DF=6 $p=,002$

Samla for alle de tre familietypene er det 37,9 prosent som får faste lommepenger og ytterligere 10,2 prosent som får et fast beløp dersom de har gjort pliktene sine. Bare 4,4 prosent oppgir at aldri får penger. Det er vanskelig å finne noe entydig mønster. Den viktigste forskjellen synes å være at i kontrollgruppa er det flere av barna som har faste plikter eller arbeidsoppgaver knytta til det å få ukepenger. I kontrollgruppa oppgir 16,3 prosent at de får penger om pliktene er gjort mot 2,3 prosent av 10–12-åringene i innvandrerfamiliene.

Hvor mye får barna i lommepenger?

Tabell 6.5: Ukentlig lommepengebeløp, etter familietype. 10–12-åringene.

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Ingen	53,9	53,3	49,0
0–25 kroner	9,2	17,4	10,6
26–50 kroner	25,1	21,6	29,8
51 eller mer	11,9	7,8	10,6

Ch sq 11,9 DF=6 p=,065

Av de som får faste lommepenger er det flest som får mellom 25 og 50 kroner. Tendensen går i retning av at de unge i kontrollgruppa får mest i lommepenger. Forskjellene mellom de tre familietypene er imidlertid ikke store. Derimot er det en vesentlig forskjell i andelen som oppgir at de tjener penger sjøl (tabellen er ikke vist). 44,6 prosent av de norske fattige 10–12-åringene tjener penger sjøl, 16,9 prosent av innvandrerne og 44,4 prosent av barna i kontrollgruppa (Ch sq 43,4 Df=2 p=,000). De viktigste inntektskildene synes å være forefallende småjobber: som å passe barn, trappevask, jobbe litt ekstra hjemme eller gå med aviser og reklamemateriell. Det er altså langt sjeldnere at 10–12-åringene i innvandrerfamilier tar slike småjobber (og får betalt for det), enn det er at norske barn i samme alder gjør det.

Det er også et spørsmål om barna sparer sjøl. Av de fattige norske 10–12-åringene er det 88,2 prosent som sparer sjøl. Tilsvarende tall for innvandrerbarna er 78,5 prosent og for barna i kontrollgruppa 90,8 prosent (Ch sq 13,2 df=2 p=,001).

6.4 Sammendrag

Barns oppfatning om egen families økonomi korresponderer ikke nødvendigvis med faktiske økonomiske realiteter. I alle gruppene er det helt uvanlig at barna oppfatter at familien deres har dårlig råd. Kontrollgruppa er den hvor flest oppfatter de har god eller veldig god råd (70 prosent). De fattige innvandrerne (61,3 prosent) mer tilbøyelige til å oppgi det samme enn det de fattige norske (48,7) er. Tallene forteller kanskje to ting. For det første sier det noe om det relative ved fattigdom. Når så mange fattige innvandrerbarn oppfatter at de har god råd, kan det komme av at de sammenligner seg med andre grupper, for eksempel fra hjemlandet, enn det de fattige norske gjør. Det er også et generelt fenomen at barn gjerne vil plassere seg midt på treet når de blir bedt om å sammenligne seg med andre (Stefansen 2004c:129). Det generelle funnet at få oppfatter at de har dårlig råd kan komme av at foreldre effektivt skjerner barna fra egne økonomiske bekymringer.

Noen flere innvandrere rapporterer at foreldrene ikke har hatt råd til å sende dem på «tilstelninger på skolen som skolefester, turer og lignende». Det samme gjelder spørsmålet om å sende barna på «tur med idrettslag». Her er det ingen forskjell mellom fattige norske og kontrollgruppa, noe som igjen trekker oppmerksomheten til samspillet mellom innvandrerstatus og dårlig økonomi.

På spørsmålet om barna hadde egen CD-spiller, mobiltelefon, snøbrett, sykkel, tv, pc og kjæledyr var det ingen forskjeller mellom de fattige norske og kontrollgruppa. Her utmerker de fattige innvandrerne seg ved at færre av dem har disse tingene. Unntaket er TV og PC hvor det ikke er signifikante forskjeller mellom gruppene.

Uansett familiebakgrunn får barna egne penger av foreldrene, men det er en tendens til at barna fra normalutvalget får mest og at barna fra innvandrerfamilier får minst. Også på dette punktet kan tallene tolkes i retning av at foreldrene skåner barna fra konsekvensene av fattigdommen. De relativt små forskjellene som observeres kan skyldes at foreldrene i fattige familier gjør hva de kan for å kompensere svake økonomiske ressurser.

7 Sjølstendigjøring – forhold til foreldre

7.1 Ulik økonomi, eller ulike oppdragelsespraksiser

Far og mor er viktige både som rollemodeller, som signifikante andre og som omsorgspersoner. Foreldrene påvirker sine barn gjennom livsførsel, tradisjon, oppdragelse og grensesetting. Relasjonen til foreldrene inneholder varme, omsorg, solidaritet og trygghet, men noen ganger også spenninger, konflikter eller savn. En sentral oppfatning innafor moderne sosialisasjonsteori er at familieinstitusjonen har gjennomgått omfattende endringer. Endringene har vært beskrevet som en overgang fra en storfamiliestruktur til den moderne kjernefamilien, hvor den gamle storfamilien var et produksjonsfelleskap, ofte satt sammen av flere generasjoner og innvevd i et omfattende nett av slekt og naboer. I dagens familie har det derimot langt på veg foregått en utskillelse av kjernefamilien både fra slekt og nærmiljø (Holter 1975:34). Framveksten av borgerlige familieidealer gjorde at familien ble privatisert og «mindre åpen utad» (Frønes 1998:21).

Philippe Ariés (1962) er den fremste talspersonen for et slikt historiesyn. Han la ikke skjul på at han søkte å forstå spesielle trekk ved nåtida ved å sammenlikne og stille den opp mot fortida. Ariés trekker linjer fra antikken fram til modernitetens gjennombrudd. For Ariés er det modernitetens framvekst som danner det avgjørende skillet i familiehistoria.

I sin beskrivelse av tanker og holdninger hos det norske middelaldermenneske, gir Bagge (1998) Ariés langt på veg rett. Fra at barn i første rekke ble betraktet ut i fra et nytteperspektiv (Flatebø 1990) ble barna «elsket». Den unges rett til å utfolde seg som barn på egne premisser, og til å motta omsorg fra foresatte ble sterkere fokusert.

Forestillingen om at framveksten av moderniteten samtidig representerer et brudd i barndommens historie har blitt kritisert av faghistorikere. Tungtveiende bidrag fra 80-tallet og utover hevder i stedet et kontinuitetsperspektiv (Pollock 1983). Middelalderhistorikeren Shulamith Shara (1990) konkluderer i sin middelalderstudie med at de voksnes behandling av barn i høymiddelalderen ofte kunne være mer omsorgsfull og human enn i seinere tider. Spesielt har det fra faghistorisk hold vokst fram en økende kritikk mot påstanden om at barndomsfølelsen ikke fantes i middelaldersamfunnet, at barn ikke fikk tilstrekkelig omsorg, at de i liten grad ble elsket og at foreldrene derfor heller ikke sørget nevneverdig når barna døde.

Inge Bø hevder at det innafor det gamle familiesystemet eksisterte forpliktende gjensidighet i utveksling av støtte og tjenester. Det gjaldt det meste – fra praktiske forhold til følelsesmessig støtte (Bø 1995). I vårt moderne samfunn er omsorgs- og sosialiseringssoppgaver langt på veg overtatt av sekundærinstitusjoner som skole og barnehage (Telhaug 1992). Frønes (1998) derimot legger vekt på at nye familieformer har større omsorgskapasitet relatert til barn. Den moderne morsrolla er i langt høyere grad basert på å vise følelser og gi omsorg.

Her ligger to motstridende budskap om moderne familier. Det ene handler om utvidete omsorgssoppgaver varme og fellesskap på tvers av generasjoner, og det andre om forvitring og funksjonstømming av familieinstitusjonen (Øia 1999). Er det slik at moderne familier ikke lenger tilbyr barn og spesielt unge en base fylt av omsorg, tillit og sosial kontroll? Overlater den moderne familie oppdrageransvaret til barnas institusjonaliserte hverdag?

Heidi Bel Habib (1989) bruker begrepsparet tradisjonelt versus moderne verdisystem. Det vesentligste skillet definerer han i forholdet til familien. I det tradisjonelle verdisystemet settes kollektive verdier knytta til familien og lydighet og respekt overfor autoritet i sentrum, mens moderniteten vektlegger individets frihet og frivillighet i sosiale relasjoner. Også Nyberg (1993) framhever det kollektive aspektet ved tradisjonalistiske familieformer i sin beskrivelse av innvandrerfamilier i Sverige. Vil vi langs slike dimensjoner finne betydelige forskjeller mellom norske familier og innvandrerfamilier som står nærmere en tradisjonsbasert kultur?

Spørsmålet blir hvilke konsekvenser disse utviklingstrekkene har for ulike familietyper kvaliteter som oppvekstarena og omsorgsinstitusjon. Vil det være klare kontraster i oppdragelsesmønster mellom norske familier og innvandrerfamilier? På den ene siden kan det tenkes at i innvandrerfamiliene har beholdt tradisjonalistiske familieverdier knytta til indre solidaritet og samhold. På den andre sida er det grunn til å tru at utfordringene og belastningene i forholdet mellom foreldre og barn vil være spesielt store i miljøer basert på tradisjonalistisk kultur. Tradisjonsbaserte familietyper blir gjerne framhevet både som paternalistiske og autoritære.

7.2 Forholdet til foreldrene

Et batteri av utsagn forsøker å fange opp personlige relasjoner, kommunikasjon, samhandling og oppdragelsesmønster mellom foreldrene og de unge. Bryr foreldrene seg om hva de unge foretar seg og hvordan de har det – eller er de fleste foreldrene likegyldige? Har foreldrene innsyn i hva de unge driver med? Opplevs forholdet som preget av nærhet, samhold, støtte og

gjensidig tillit? Spørsmålsbatteriet er bygget opp som påstander eller utsagn. Svaralternativene er femdelt: «stemmer helt», «stemmer godt», «stemmer omtrent», «stemmer ikke særlig godt» og «stemmer ikke i det hele tatt».

Tabell 7.1: Forhold til foreldrene, etter familietype. 10–12-åringer. Andel som svarer «stemmer helt» på de ulike utsagnene.

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Foreldrene mine aksepterer meg som jeg er (p=,003)	81,8	70,8	84,9
Jeg forteller foreldrene mine om problemene mine hvis jeg har noen (p=,035)	50,8	62,2	55,6
Foreldrene mine forstår meg (p=,001)	58,5	74,9	64,1
Jeg stoler på foreldrene mine (p=,380)	86,0	89,4	84,3
Foreldrene mine legger merke til det når jeg er trist eller lei meg (p=,712)	66,7	64,3	68,6
Foreldrene mine pleier å vite hvor jeg er og hva jeg gjør i fritida (p=,519)	53,2	49,4	48,7
Foreldrene mine kjenner de fleste vennene eller venninnene mine som jeg er sammen med i fritida (p=,000)	61,6	43,0	66,0
Det er viktig for foreldrene mine å vite hvor jeg er og hva jeg gjør i fritida (p=,521)	62,4	66,9	61,4

Fordelingen på en del av disse usagna viser til dels klare forskjeller mellom barna i de tre familietyperne. Det er derimot ikke entydig å fastslå i hvilken retning disse forskjellene går. Flest i kontrollgruppa oppfatter at «foreldrene mine aksepterer meg som jeg er». 84,9 prosent i kontrollgruppa mot 70,8 prosent av barna i innvandrerfamiliene er «helt enige» i dette utsagnet. Tilsvarende er det flest i kontrollgruppa som hevder at «foreldrene mine kjenner de fleste vennene eller venninnene som jeg er sammen med i fritida». 66,0 prosent i kontrollgruppa mot 43,0 prosent av fattige innvandrerbarn er enige i dette. Derimot er det flest av innvandrerbarna som «forteller foreldrene mine om problemene mine hvis jeg har noen» (62,2 prosent). Blant fattige norske 10–12-åringer er det 50,8 prosent som «forteller foreldrene mine om problemer». Det er også flest innvandrerbarn som hevder at «foreldrene mine forstår meg» Blant de fattige innvandrerbarna er det 74,9 prosent som er av denne oppfatningen mot 58,5 prosent av barna i fattige norske familier. For de andre utsagna, som inngår i tabellen, er det bare mindre forskjeller.

Disse spørsmåla handler i stor grad om ting som henger sammen. For slike spørsmålsbatterier kan det være nyttig å lete etter mønstre i svarene ved hjelp av faktoranalyse. Her bruker vi faktoranalysen kun som et verktøy til å utforske mønstre i dataene, ikke til å teste forhåndsdefinerte hypoteser. Ved

hjelp av faktoranalyse er det konstruert to sumskårer. Den første omhandler følelser, omsorg, åpenhet, tillit, støtte og tilknytning. Sumskåren får navnet Omsorg (Alpha = ,62). Inn går følgende utsagn:

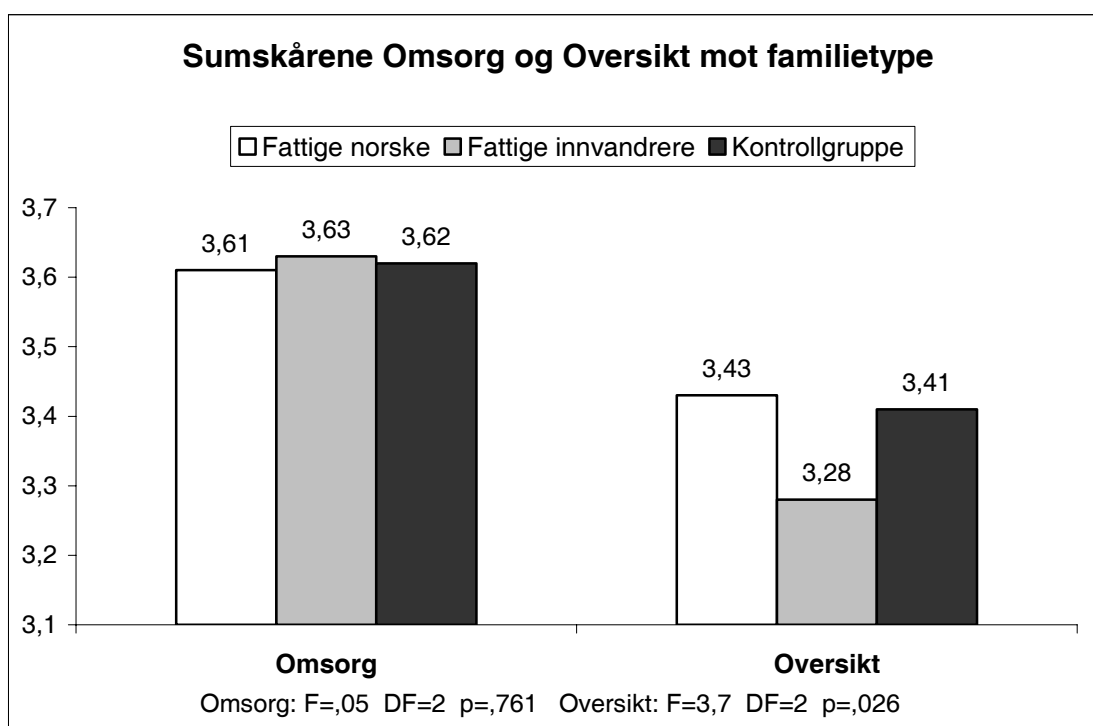
- Foreldrene mine aksepterer meg som jeg er
- Jeg forteller foreldrene mine om problemene mine hvis jeg har noen
- Foreldrene mine forstår meg
- Jeg stoler på foreldrene mine
- Foreldrene mine legger merke til det når jeg er trist eller lei meg

Det andre sumskåren går på kontroll og oversikt. Sumskåren får navnet Oversikt (Alpha = ,58). Inn her går:

- Foreldrene mine pleier å vite hvor jeg er og hva jeg gjør i fritida
- Foreldrene mine kjenner de fleste vennene eller venninnene mine som jeg er sammen med i fritida
- Det er viktig for foreldrene mine å vite hvor jeg er og hva jeg gjør i fritida

For begge sumskårene løper verdiene fra 0 til 4. 0 innebærer at den enkelte har svart «stemmer ikke i det hele tatt» på alle utsagna som inngår i sumskåren mens 4 betyr at den enkelte på alle spørsmåla har svart «stemmer helt». Figur 7.1 viser fordeling for de to sumskårene ut fra familietype.

Figur 7.1 Sumskårene «Omsorg» og «Oversikt» mot familietype

For det temaet som er dekket gjennom sumskåren Omsorg er det i praksis ingen forskjeller mellom de tre familietyperne. Et slikt samlemål kan imidlertid komme til å dekke over viktige forskjeller: ser vi tilbake til enkelt-itemene indeksen er satt sammen av, ser vi at det ikke er noen forskjeller mellom underutvalgene når det gjelder å stole på foreldrene og opplevelsen av at foreldrene forstår dem når barnet er lei seg. Derimot sier innvandrerbarna klart sjeldnere enn norske barn at foreldrene deres aksepterer dem som de er, samtidig som de sier klart oftere at de forteller foreldrene sine om problemer de har, og at foreldrene deres forstår dem. Når vi slår spørsmålene sammen, jevner forskjellene seg ut – men vi har likevel fått en antydning om at omsorgen har et litt annet ansikt i fattige innvandrerfamilier enn i norske familier. Videre ser vi en tydelig forskjell i retning av at de fattige innvandrerforeldrene har mindre oversikt over barna sine. For sumskåren oversikt er det ingen forskjeller mellom fattige norske familier og kontrollgruppa, det er innvandrerfamiliene som skiller seg ut. Norske familier har best oversikt over hvor barna er og hva de driver med.

7.3 Foreldre og skole

Et tilsvarende batteri av utsagn forsøker å fange opp ulike måter foreldrene involverer seg i skolehverdagen på. Bryr foreldrene seg om barnas skolegang, hvordan barna klarer seg, eller er foreldrene likegyldige? Spørsmålsbatteriet er bygget opp med svaralternativene «stemmer helt», «stemmer godt», «stemmer omtrent», «stemmer ikke særlig godt» og «stemmer ikke i det hele tatt».

Tabell 7.2: Barnas opplevelse av foreldrenes innstilling til skolen etter familietype. 10–12-åringene. Andel som svarer «stemmer helt» på ulike påstander.

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Foreldrene mine liker måten vi arbeider på i skolen (p=,006)	44,1	57,4	42,1
Foreldrene mine snakker sjelden om skolen hjemme (p=,093)	5,6	9,5	9,9
Foreldrene mine hjelper meg ofte med leksene (p=,333)	48,0	41,9	43,8
Foreldrene mine oppmuntrer meg ofte til å gjøre det bra på skolen (p=,001)	53,0	69,0	59,2
Foreldrene mine er sjelden fornøyd med hvor godt jeg klarer meg på skolen (p=,000)	4,9	12,9	3,4

Vi finner til dels tydelige forskjeller ut fra familietype i hvordan barna opplever at foreldrene involverer seg i skolen. Uansett familietype er det mindre enn 10 prosent av barna som mener at det «stemmer helt» at foreldrene sjelden snakker om skolen hjemme. Flest av innvandrerbarna mener at «foreldrene mine liker måten vi arbeider på i skolen» (57,4 prosent). I kontrollgruppa er det 42,1 prosent, og av fattige norske barn, 44,1 prosent, som er enige i dette. Det er også flest av innvandrerbarna som opplever at de får oppmuntring av foreldrene. Blant de fattige 10–12-årige innvandrerbarna opplever 69,0 prosent at det «stemmer helt» at «foreldrene mine oppmuntrer meg ofte». Tilsvarende tall for fattige norske barn er 53,0 prosent og for barna i kontrollgruppa 59,2 prosent. Til gjengjeld er det flere av innvandrerbarna som opplever at foreldrene ikke er «fornøyd med hvor godt jeg klarer meg på skolen». 12,9 prosent av innvandrerbarna mot 3,4 prosent av barna i kontrollgruppa og 4,9 prosent av de fattige norske barna har en slik opplevelse. Flest blant de fattige norske barna får hjelp til skolearbeidet (48,0 prosent) og færrest blant innvandrerbarna (41,9 prosent). Denne forskjellen er likevel ikke signifikant.

Hvilket bilde framkommer her? Det er vanskelig å avgjøre om disse spørsmåla eller utsagna danner klart mønster. En faktoranalyse avslører to underliggende dimensjoner. Det er sterk samvariasjon mellom de tre utsagna:

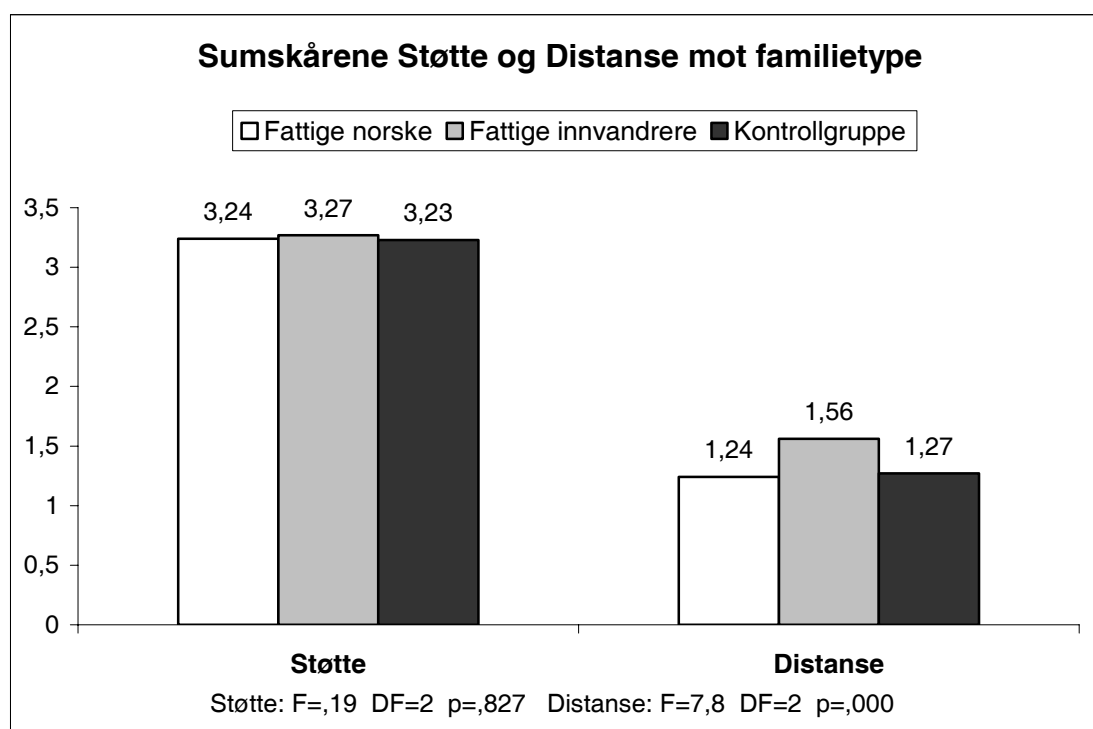
- Foreldrene mine liker måten vi arbeider på i skolen
- Foreldrene mine hjelper meg ofte med leksene
- Foreldrene mine oppmuntrer meg ofte til å gjøre det bra på skolen

Tilsvarende er det sterk samvariasjon mellom de to utsagna:

- Foreldrene mine er sjelden fornøyd med hvor godt jeg klarer meg på skolen
- Foreldrene mine snakker sjelden om skolen hjemme

Samvariasjonen skal likevel brukes som begrunnelse for å lage to mål. Det første går på oppmuntring og støtte og det andre kritikk og distanse. De to sumskårene får navnene Støtte og Distanse. For begge sumskårene går verdiene fra 0 til 4 – ut fra de samme kriteriene som for de to sumskårene Omsorg og Oversikt. Følgende figur viser fordeling for de to sumskårene Støtte og Distanse.

Figur 7.2 Sumskårene Støtte og Distanse mot familietype. 10–12-åringer.

Det er åpenbart at barna opplever mest av de formene for tilbakemeldinger fra foreldrene som ligger innbakt i sumskåren Støtte. Omfanget av Støtte er likt fordelt mellom de tre ulike familietyperne. Når det derimot gjelder sumskåren som dekker distanse og kritikk er det systematiske forskjeller. Barna i fattige innvandrerfamilier opplever mest av denne typen tilbakemeldinger. Det er ingen forskjeller mellom fattige norske og barna i kontrollgruppa.

7.4 Hvem bestemmer?

Hvem er det som bestemmer og får det siste ordet? Svaret er sikkert avhengig av situasjon og hva saken gjelder. Sjøl om voksne strever hardt med å forme og oppdra barna er det i vårt samfunn også en sentral verdi å ta hensyn til barns behov og la barna gjøre egne valg. Barn har sin dagsorden som ikke alltid sammenfaller med voksnes. Finner vi systematiske forskjeller når de tre familietyperne sammenliknes? Lydighet og respekt kontra frihet og frivillighet står som ytterpunkter i ulike oppdragelsespraksiser – som gjerne kan forbindes med tradisjonisme kontra det moderne. I spørreskjemaet blir barna presentert for en serie av konstruerte, men realistiske handlingssituasjoner. Problemstillingen er hele tiden hvem som bestemmer. Svaralternativene er: «mest jeg», «mest foreldrene mine» og «både jeg og foreldrene mine».

Tabell 7.3a. Hvem som bestemmer når barnet kan ha venner med hjem, etter familietype. 10–12-åringer.

Når du kan ha venner med hjem?	Norske	Innvandrere	Kontroll
Mest foreldrene mine	36,1	49,4	27,5
Mest jeg	20,6	13,4	24,8
Både jeg og foreldrene mine	43,2	37,2	47,7

Ch Sq 18,7 DF=4 p=,001

Her er en tydelig forskjell mellom de tre familietyperne. Blant fattige innvandrerbarn i aldersgruppa 10 til 12 år svarer nesten halvparten (49,4 prosent) at det mest er foreldrene som bestemmer om de kan ha med seg venner hjem. Tilsvarende tall for fattige norske barn er 36,1 prosent og for barna i kontrollgruppa 27,5 prosent. Blant barna i kontrollgruppa er det hele 47,7 prosent som svarer «både jeg og foreldrene mine». Temaet er altså et forhandlingsspørsmål og åpenbart avhengig av situasjon – om det passer og så videre. Forskjellene som framtrer, peker mot den moderne familieformen som vi gjerne kan kalle for forhandlingsfamilien. Motstykket er mer tradisjonelle og regelorienterte familieformer.

Tabell 7.3b Hvem som bestemmer hvem barnet kan være sammen med, etter familietype. 10–12-åringer

Hvem du kan være sammen med?	Norske	Innvandrere	Kontroll
Mest foreldrene mine	6,7	19,2	2,6
Mest jeg	76,7	57,0	81,0
Både jeg og foreldrene mine	16,6	23,8	16,3

Ch Sq 42,8 DF=4 p=,000

Uansett familietype har barna størst innflytelse over hvem de kan og vil være sammen med. Likevel finner vi en systematisk forskjell i retning av at barna i kontrollgruppa opplever mest frihet. 81,0 prosent av barna i kontrollgruppa svarer mest jeg mot 76,7 prosent av barna i fattige norske familier og 57,0 prosent av fattige innvandrerbarn.

Tabell 7.3c: Hvem som bestemmer hva familien skal gjøre sammen, etter familietype. 10–12-åringer.

Hva familien skal gjøre sammen?	Norske	Innvandrere	Kontroll
Mest foreldrene mine	28,2	42,7	36,6
Mest jeg	2,0	2,9	2,6
Både jeg og foreldrene mine	69,8	54,4	60,8

Ch Sq 14,1 DF=4 p=,007

Svært få av barna opplever at det mest er de som bestemmer hva familien skal gjøre sammen. Det gjelder uansett familietype. Likevel er det betydelige forskjeller. Ytterpunktene dannes av fattige norske familier og de fattige innvandrerfamiliene. Blant barna i fattige norske familier er det 28,2 prosent som svarer «mest foreldrene mine» mot 42,7 prosent av barna i innvandrerfamiliene. I kontrollgruppa er det 36,6 prosent som mest mener at foreldrene bestemmer.

Tabell 7.3d: Hvem bestemmer hva barnet skal være med på av aktiviteter på fritida, etter familietype. 10–12-åringene.

Hva du skal være med på av aktiviteter på fritida?	Norske	Innvandrere	Kontroll
Mest foreldrene mine	7,8	17,0	3,9
Mest jeg	59,4	53,2	62,1
Både jeg og foreldrene mine	32,8	29,8	34,0

Ch Sq 18,8 DF=4 p=,001

Barna i alle de tre familietyperne har uansett en betydelig innflytelse på hva de skal være med på av aktiviteter i fritida. Likevel er det forskjeller, og forskjellene går i forventet retning. 10–12-åringene i kontrollgruppa har mest frihet og de fattige innvandrerbarna har minst frihet. Blant innvandrerbarna er det 17,0 prosent som svarer at foreldrene bestemmer mest. Tilsvarende tall for fattige norske barn er 7,8 prosent og blant barna i kontrollgruppa 3,9 prosent.

Tabell 7.3e: Hvem som bestemmer hva familien handler av mat, f.eks. middag, pålegg og type brød, etter familietype. 10–12-åringene.

Hva familien handler av mat, f.eks. middag, pålegg og type brød	Norske	Innvandrere	Kontroll
Mest foreldrene mine	41,2	57,6	44,7
Mest jeg	3,3	4,7	2,0
Både jeg og foreldrene mine	55,4	37,8	53,3

Ch Sq 16,8 DF=4 p=,002

Bare et lite mindretall av 10–12-åringene opplever at det mest er de som bestemmer menyen. Likevel har mange barn betydelig innflytelse over pålegg og middag. Innflytelsen er betydelig skeivfordelt i forventa retning. 37,8 prosent av barna i fattige innvandrerfamilier svarer «både jeg og foreldrene mine» mot 55,4 prosent av fattige norske barn og 53,3 prosent av barna i kontrollgruppa.

Tabell 7.3f: Hvem som bestemmer plikter barnet må gjøre hjemme, etter familietype. 10–12-åringer.

Plikter du må gjøre hjemme?	Norske	Innvandrere	Kontroll
Mest foreldrene mine	64,4	60,8	55,3
Mest jeg	8,2	10,5	7,2
Både jeg og foreldrene mine	27,4	28,7	37,5

Ch Sq 6,7 DF=4 p=,154

På dette området finner vi ikke signifikante forskjeller mellom de tre familietyperne. Uansett er det mest foreldrene som avgjør hvilke plikter det enkelte barnet har hjemme. Bare rundt 9 prosent av barna hevder at det mest er «jeg» som bestemmer. Likevel går tendensen i retning av at dette i større grad er et forhandlingstema blant barna som tilhører kontrollgruppa. 37,5 prosent av barna i kontrollgruppa mot 27,4 prosent av fattige norske barn og 28,7 prosent av innvandrerbarna svarer «både jeg og foreldrene mine».

Tabell 7.3g: Hvem som bestemmer hvilke klær barnet kan kjøpe, etter familietype. 10–12-åringer.

Hvilke klær du kan kjøpe?	Norske	Innvandrere	Kontroll
Mest foreldrene mine	21,1	25,6	23,5
Mest jeg	37,6	41,3	30,1
Både jeg og foreldrene mine	41,3	33,1	46,4

Ch Sq 7,8 DF=4 p=,101

Når det gjelder hvem som bestemmer over «hvilke klær du kan kjøpe» brytes de sammenhengene vi har sett til nå. Det er ikke barna i kontrollgruppa som har størst frihet. Tvert om, blant de fattige innvandrerbarna oppgir 41,3 prosent at det er «mest jeg» som bestemmer mot 30,1 prosent av barna i kontrollgruppa. Fattige norske 10–12-åringer kommer et sted i mellom (37,6 prosent). Disse forskjellene er likevel ikke så sterke at de er signifikante.

Tabell 7.3h: Hvem som bestemmer hvor lenge barnet kan være ute om kveldene, etter familietype. 10–12-åringer.

Hvor lenge du kan være ute om kveldene?	Norske	Innvandrere	Kontroll
Mest foreldrene mine	76,0	76,2	71,2
Mest jeg	3,3	1,7	1,3
Både jeg og foreldrene mine	20,7	22,1	27,5

Ch Sq 5,2 DF=4 p=,272

Forskjellene mellom de tre familietyperne er ikke signifikante. Uansett er det mest vanlig at «foreldrene mine» bestemmer hvor lenge den enkelte kan

være ute om kvelden. Til en viss grad er dette spørsmålet likevel gjenstand for forhandlinger. 27,5 prosent av barna i kontrollgruppa, 22,1 prosent av de fattige innvandrerbarna og 20,7 prosent av fattige norske barn svarer at «både jeg og foreldrene mine» er med på å bestemme. Bare en liten del mener at det mest er «jeg» som bestemmer hvor lenge «du kan være ute om kveldene».

Samla for alle disse spørsmåla om hvem som bestemmer framtrer det et tydelig mønster. Generelt har barna i kontrollgruppa mest frihet og de fattige innvandrerbarna minst frihet. Tabellene gir også et klart inntrykk av at det foregår mer forhandlinger i de norske familiene. Det gjelder i særskilt grad temaene å ta med seg venner hjem, hvem den enkelte får lov til å være sammen med og hvilke aktiviteter barnet kan være med på i fritida. Innvandrerbarna har også minst innflytelse på menyen i hjemmet. Her er det ingen forskjeller mellom barna i fattige norske familier og barna i kontrollgruppa.

Vi fant ikke signifikante forskjeller mellom de tre familietyperne på det enkle spørsmålet om hvem som bestemmer over plikter i hjemmet. Blir det er et annet mønster som framtrer, når temaet konkretiseres? Hvilke plikter har 10–12-åringene i de tre familietyperne? Gjør de like mye eller er det systematiske forskjeller?

Tabell 7.4 Plikter i hjemmet. Andel som gjør aktiviteten hver dag eller flere ganger i uka, etter familietype.

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Rer sengen din (p=,000)	40,8	59,3	33,3
Tar oppvasken/ tar ut av oppvaskmaskinen (p=,940)	26,4	25,7	27,5
Rydder rommet ditt (p=,000)	20,2	47,7	13,1
Lager frokost/ kveldsmat (p=,153)	33,7	29,9	37,9
Lager middag (p=,578)	6,9	4,7	5,9
Dekker på eller av bordet (p=,069)	48,1	57,6	46,4
Vasker eller stryker klær (p=,001)	2,0	7,0	0,7
Vanner blomster (p=,152)	6,0	9,9	5,2
Handler mat (p=,000)	13,3	35,5	7,8
Vasker eget rom (p=,000)	1,1	8,1	0,7
Tømmer søppel (p=,001)	27,5	43,0	27,6
Smører matpakke selv (p=,550)	38,2	39,5	34,0

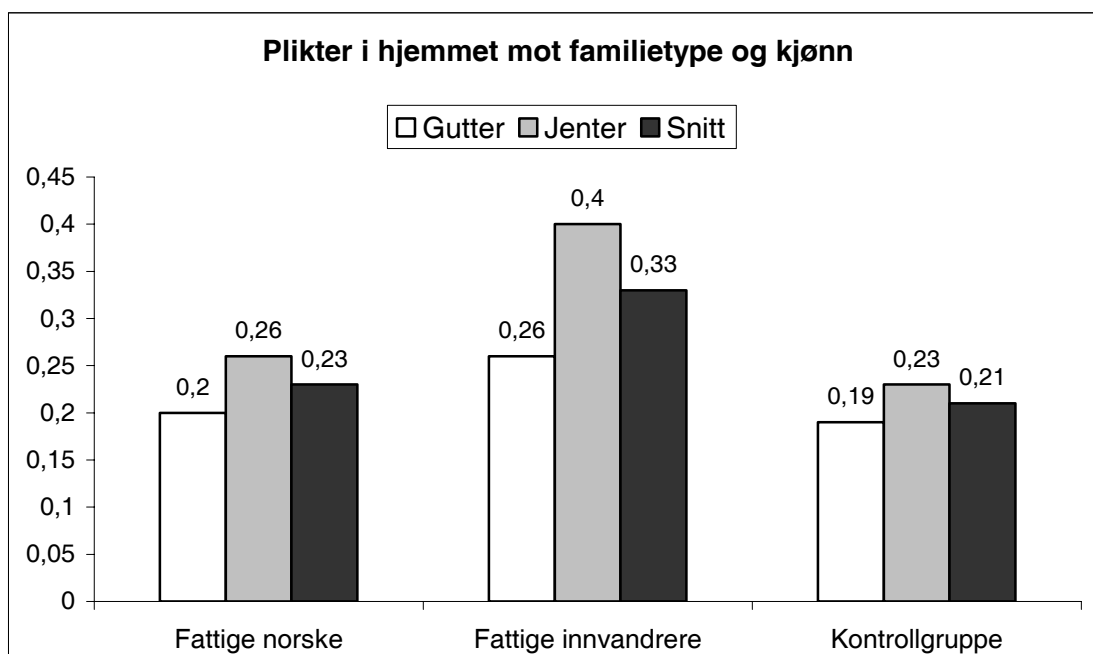
Spørsmål to i dette batteriet, «tar oppvasken/ tar ut av oppvaskmaskinen» gir misvisende informasjon. Vi vet fra før at innvandrerfamiliene langt sjeldnere enn norske familier har oppvaskmaskin. Altså har flertallet av innvandrere

svart på hvor ofte de vasker opp, mens svært mange av de norske barna har svart på hvor ofte de setter inne i/ tar ut av oppvaskmaskinen. Dette er ikke sammenlignbare oppgaver, derfor bør vi ikke legge vekt på at fordelingene her er så å si helt like for de tre familietyperne.

Flest innvandringer rer sengen sin. 59,3 prosent av innvandrerbarna rer sengen mot 33,3 prosent i kontrollgruppa og 40,8 prosent av fattige norske barn. Tilsvarende er det langt flere av barna i de fattige innvandrerfamiliene som rydder rommet sitt. Nesten halvparten av innvandrerbarna (47,7 prosent) mot bare 13,1 prosent i kontrollgruppa har rydda rommet sitt siste uke. Det er også flere av innvandrerbarna som vasker eller stryker klær, handler mat, vasker eget rom og tømmer søppel. For andre oppgaver som å vanne blomster, smøre matpakka, lage frokost, kveldsmat og middag er det ikke signifikante forskjeller. Der det er signifikante forskjeller, er tendensen gjennomgående at innvandrerbarna gjør mest, barna i kontrollutvalget nest mest, mens de fattige norske barna har færrest plikter i huset.

På enkleste måte er det laget et samlemaal for alle oppgavene eller pliktene. Målet går fra 0 til 1. 1 innebærer at alle disse oppgavene blir utført hver dag eller flere ganger i uka, mens 0 innebærer at ingen av oppgavene utføres av barna. Figur 7.3 viser fordeling ut fra familietype og kjønn.

Figur 7.3 Plikter i hjemmet mot familietype og kjønn. 10–12-åringene.

Snitt familietype: $F=24,3$ $DF=2$ $p=,000$

Kjønn norske fattige: $F=16,3$ $DF=1$ $p=,000$

Kjønn innvandrere: $F=22,5$ $DF=1$ $p=,000$

Kjønn kontrollgruppe: $F=2,1$ $DF=1$ $p=,153$

Det er ingen tvil om at innvandrerbarna gjør mest i huset. Mellom fattige norske barn og barna i kontrollgruppa er det bare små forskjeller. Jentene gjør klart mest både i de fattige innvandrerfamiliene og i fattige norske familier. I kontrollgruppa er forskjellene mellom gutter og jenter ikke signifikante. Likevel er det en tendens i retning av at jentene gjør mest også i kontrollgruppa.

7.5 Helse og trivsel

Det finnes solid dokumentasjon for sosial ulikhet i helse. Det gjelder både i Norge og andre land (se f.eks. Elstad 2000, NOU 1998:18). Barn som lever i fattige familier løper oftere en helserisiko enn andre (Rognerud m.fl. 2000; Arntzen 1996). Finnvold og Nordhagen finner sågar store sosiale forskjeller i helse blant et utvalg spedbarn. De viser for eksempel at barn av mødre som har mottatt sosialhjelp har økt risiko for varige helseproblemer (25 prosent mot 16 prosent i hele utvalget). Barn av sosialhjelpsmottakere er også oftere innlagt på sykehus, og sykehusoppholdene deres har også lenger varighet. Luftveissykdommer varierer med foreldrenes utdanning slik at desto høyere utdanning foreldrene har, desto sjeldnere forekommer luftveissykdommer hos barna (Finnvold og Nordhagen 1996). Spørsmålet er hvorfor slike sammenhenger oppstår. Foreldres utdanning kan ikke i seg selv være årsak til problemene.

Et mulig svar kan ha å gjøre med variasjonen i boligenes beskaffenhet og beliggenhet. Trolig er fattige folk oftere eksponert for de risikofaktorer som epidemiologisk forskning har identifisert som risikofaktorer. «Levekårsundersøkelsen» viser at grupper som oftere enn andre er fattige, for eksempel enslige forsørgere, er mer eksponert for støy, trafikkbelastninger og kalde og fuktige boliger. Tall fra SSB viser at innvandrere fra tredje verden oftere bor trangt, i blokker og at de sjeldnere har tilgang til hage (<http://www.ssb.no/emner/02/01/fobinnvbolig/>). At innvandrerfamiliene oftere bor trangt og i dårlige boliger, har vi også sett i denne undersøkelsen. Fra NOVA's Ung i Oslo-undersøkelse vet vi at innvandrerungdommene er overrepresentert i boområdene i Oslo indre øst. Til sammen gir dette grunnlag for å anta at fattige innvandrere er særlig utsatt for helseplager.

Spørreskjemaet inneholder et enkelt spørsmål hvor 10–12-åringene er bedt om å gi en generell vurdering av egen helse: «Hvordan syns du helsa di er?» Svaret ble gitt på en skala fra dårlig til veldig god. Tabellen under gir en framstilling av resultatene.

Tabell 7.5 Hvordan barnet synes helse si er, etter familietype. 10–12-åringer.

	Norske	Innvandrere	Kontroll
Veldig god	47,9	68,0	49,0
God	44,1	27,3	45,8
Verken eller	7,3	3,5	5,2
Dårlig	,7	1,2	,0

Ch sq 24,8 df=6 p=,000

Tabellen synliggjør et overraskende mønster. De fattige innvandrerbarna oppgir mye oftere enn de to andre gruppene at de opplever å ha veldig god helse. Det er viktig å minne om at dette er et mål på en subjektiv oppfatning om egen helse. Oppfatningene vil variere med slikt som den enkelte respondentens sammenligningsgrunnlag og han eller hennes persepsjon av spørsmål og skala. Slikt kan variere systematisk – for eksempel mellom grupper som har ulik historie og ulik kulturell bakgrunn. Det er trolig at den dramatiske variasjonen i andelene som svarer god eller veldig god har slike metodologiske årsaker.

Spørsmålet over er et av spørsmålene som går igjen i de norske levekårsundersøkelsene. Likevel, det er abstrakt og det er uklart hva de forskjellige informantene legger i det. Nedenfor presenterer vi resultatene fra et spørsmålsbatteri som inneholder konkrete plager.

Tabell 7.6: Andel som har hatt ulike helseplager siden sommerferien, etter familietype. 10–12-åringer.

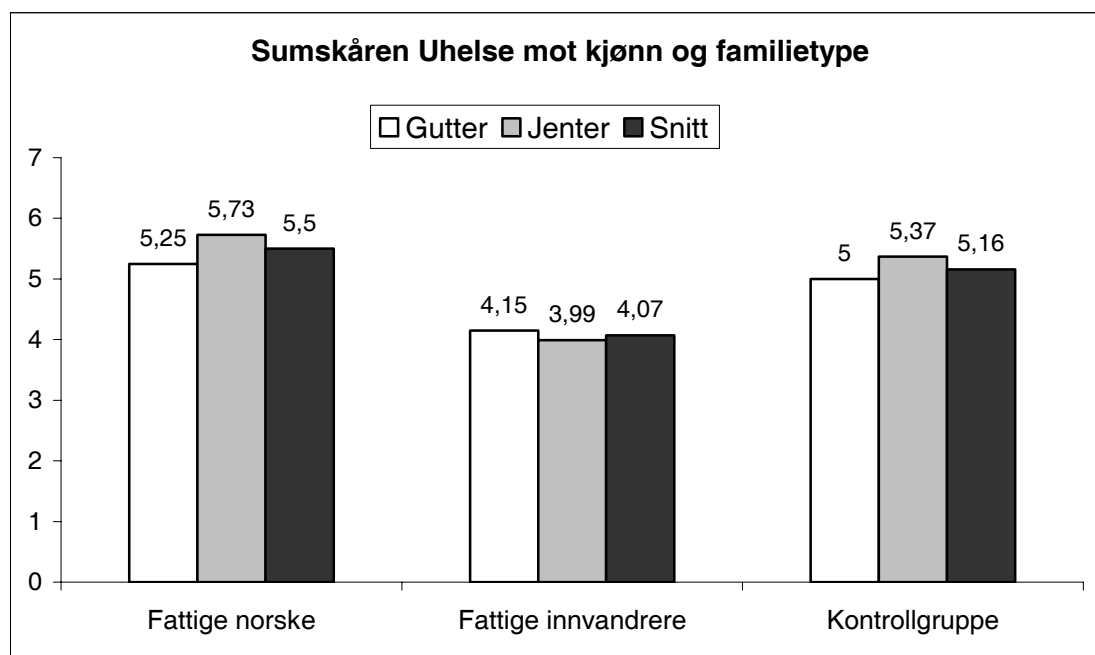
	Norske	Innvandrere	Kontroll
Hatt hodepine (p=,000)	65,2	42,4	64,7
Hatt vondt i ryggen (p=,088)	33,5	26,7	25,5
Hatt vondt i magen (p=,076)	65,0	57,0	56,9
Vært trist eller lei seg (p=,000)	69,8	47,1	62,1
Vært i godt humør (p=,249)	99,6	98,3	99,3
Vært i dårlig humør (p=,000)	74,3	50,0	76,5
Vært nervøs (p=,186)	58,1	50,0	43,1
Vært svimmel (p=,513)	35,5	30,8	32,7
Gledet deg til noe (p=,025)	97,1	94,2	99,3
Hatt vanskelig for å få sove (p=,000)	39,0	21,5	37,9

Når det gjelder spørsmålene; «Hatt vondt i ryggen», «Hatt vondt i magen», «Vært i godt humør», «Vært nervøs» og «Vært svimmel» er det ingen signifikante forskjeller. Fattige innvandrere har noe sjeldnere enn de andre

«gledet seg til noe». Ellers er det gjennomgående trekket her at fattige innvandrere sjeldnere har plager enn de to andre gruppene.

På basis av disse spørsmåla er det laget en sumskåre eller et samlemål. Samlemålet er konstruert på enkleste måte slik at målet går fra 0 til 10. 10 innebærer at den enkelte har hatt alle disse plagene «etter sommerferien», mens 0 innebærer at den enkelte ikke har hatt noen av disse plagene. De to spørsmålene om den enkelte har «vært i godt humør» og «gledet deg til noe» er utelatt. Figur 7.4 viser fordeling ut fra familietype og kjønn:

Figur 7.4 Sumskåren Uhelse mot kjønn og familietype. 10–12-åringene.

Snitt familietype: $F=17,6$ $DF=2$ $p=,000$

Kjønn norske fattige: $F=3,4$ $DF=1$ $p=,066$

Kjønn innvandrere: $F=0,15$ $DF=1$ $P=,700$

Kjønn kontrollgruppe: $F=0,72$ $DF=1$ $p=,396$

Det er ingen tvil om at innvandrerbarna rapporterer minst av denne typen plager. Det er små og ubetydelige forskjeller mellom barn fra fattige norske familier og barn fra kontrollgruppa. Vi står altså igjen med et meget kontra-intuitivt bilde av situasjonen. De fattige innvandrerne, gruppa som trolig er ennå fattigere enn de fattige norske, har barn som rapporterer om best helse. Å søke forklaringen på dette i husholdningsinntektene fører neppe fram. Da måtte vi pekt på konsekvenser av fattigdom som fører til god helse. Da er det mer nærliggende å trekke fram noen metodologiske forklaring. Det vi ser kan være et utslag av kulturforskjeller. Vurderingene av hva der vil si å ha vondt i hodet og å være i dårlig humør etc. kan ikke være uavhengig av

begrepene om dette som barna lærer hjemme. Aksepten barna får for slike plager kan for eksempel av variere mellom kulturer. Ingen av de observerte kjønnsforskjellene er signifikante.

Når vi spør barna «hvordan de har det for tida» kommer det fram et litt annet bilde.

Tabell 7.7 Hvordan barnet generelt føler at de har det for tida, etter familietype. 10–12-åringer

	Norske	Innvandrere	kontroll
Veldig bra	54,3	57,2	60,9
Bra	35,2	28,3	31,2
Passe/dårlig	10,5	14,5	8,0

Ch sq 5,6 FD=4 p=,215

De aller fleste barna opplever at de jevnt over har det bra, eller «veldig bra». Likevel ser vi her at det er gruppa av fattige innvandrere som oftest rapporterer at de bare har det «passe». Samtidig er det i gruppa av fattige norske fattige hvor færrest rapporterer å ha det veldig bra. Tabellen avslører ikke noe klart mønster. De observerte forskjellene er heller ikke statistisk signifikante.

7.6 Oppsummering

Innvandrerbarn rapporterer sjeldnere enn norske barn at foreldrene deres har oversikt over vennene deres og hva de driver med i fritida. På dette området ligner norske barn i lavinntektsutvalget mer på barna i kontrollutvalget, enn de ligner på innvandrerbarna i lavinntektsutvalget. Til gjengjeld finner vi ingen systematiske forskjeller når det gjelder opplevelsen av støtte og omsorg. Her er skårene jevnt over høye, uansett hvilket underutvalg vi ser på. Tilsvarende ser vi ingen forskjeller mellom underutvalgene når vi ser på foreldrenes støtte til barnas skolearbeid (oppmuntring, hjelp med lekser), men innvandrerbarna skiller seg ut på den dimensjonen vi har kalt distanse (foreldrene snakker ikke om skolen, foreldrene er sjelden fornøyd med barnas prestasjoner). Det er særlig på spørsmålet «foreldrene mine er sjelden fornøyd med hvordan jeg klarer meg på skolen» vi finner et klart større mindretall blant innvandrerungdom som sier at dette stemmer helt.

Den generelle tendensen på alle disse spørsmålene om foreldrekontakt og foreldres forhold til skolen, er at der det i det hele tatt er signifikante forskjeller mellom underutvalgene, er det innvandrerbarna som skiller seg ut. De norske barna i lavinntektsutvalget svarer svært likt barna i

kontrollutvalget. Innvandrerbarna skiller seg «negativt» ut i det at de sjeldnere opplever at foreldrene aksepterer dem som de er. Samtidig sier de klart oftere enn andre barn at foreldrene ofte oppmuntrer dem til å gjøre det bra på skolen, og at foreldrene sjelden er fornøyd med prestasjonene deres. Samlet sett peker disse resultatene i retning av at innvandrerbarna opplever et større press enn norske barn til å lykkes, til å prestere. Samtidig skiller innvandrerbarna seg ut i «positiv» retning i det at de oftere sier at de forteller foreldrene om problemene sine, og at foreldrene forstår dem. Dette forteller om nærhet og tillit i innvandrerfamilier som later til å overgå det norske barn i samme aldersgruppe opplever.

Også på spørsmålene om hvem som bestemmer i familien finner vi de største forskjellene mellom innvandrerbarn på den ene sida, og norske barn – uavhengig av økonomi – på den andre. Når det gjelder når barnet kan ha med venner hjem, hva familien skal gjøre sammen, og hva familien skal spise, sier innvandrerbarna klart oftere enn norske barn at det mest er foreldrene som avgjør. Også når det gjelder hvem barnet skal være sammen med og hvilke aktiviteter barnet skal være med på, er det et større mindretall blant innvandrerbarna som sier at det mest er foreldrene som bestemmer, og færre som sier at de bestemmer dette helt selv. Derimot ser vi ingen forskjeller når det gjelder hvem som bestemmer over plikter i hjemmet, hvilke klær barnet kan kjøpe, og hvor lenge barnet kan være ute om kvelden.

Med hensyn til plikter i hjemmet har vi informasjon ikke bare om hvem som bestemmer, men også over hvilke plikter barnet faktisk gjør. Igjen finner vi de tydeligste forskjellene mellom innvandrerbarn og norske barn, uavhengig av de norske familienes inntekt: der det er signifikante forskjeller, er det innvandrerbarna som skiller seg ut. De rer senga, rydder rommet, vasker eller stryker klær, handler mat, vasker rommet, og tømmer søppel i langt større grad enn norske barn i samme alder. Skiller vi mellom gutter og jenter ser vi at det er innvandrerjentene som gjør klart mest, men at også innvandrerguttene har noe flere faste plikter enn norske gutter.

Når vi stiller barna spørsmål om subjektivt opplevd helse går de få forskjellene som observeres i retning av at barn som vokser opp i fattige innvandrerhusholdninger oppgir å ha bedre helse enn gruppene det sammenlignes med. Dette funnet bryter med all tidligere forskning på sammenhengene mellom barns helse og familiens inntekt (se Elstad 2004:147ff for en oversikt). Hvordan kan dette forklares? Elstad (2004) peker for det første på at sammenhengene mellom sosioøkonomisk status og helse sjelden er særlig sterk i denne aldersgruppa, og at den slett ikke viser seg i alle undersøkelser på feltet. For det andre har barn i denne aldersgruppa generelt god

helse, slik at eventuelle sosiale forskjeller snarere viser seg senere i livet. Det er derfor mulig at de opplysningene vi har i denne undersøkelsen ikke er av en slik art at de fanger opp de sosiale forskjellene som eventuelt måtte være der. Vi kan heller ikke utelukke andre metodologiske forklaringer, som at innvandrerbarn generelt kan ha en tendens til å svare «tak, bare bra» når en fremmed, norsk voksen stiller dem spørsmål om temaer de vanligvis ikke snakker om.

8 Oppsummering og konklusjoner

8.1 Oppsummering av funn

Vi har gjennomgått et datamateriale systematisk med tanke på å beskrive forskjeller og likheter mellom fattige norske barn, fattige innvandrerbarn, og «vanlige» norske barn. Fra tidligere analyser (Sandbæk 2004) er det vist noen forskjeller mellom (ikke-vestlige) innvandrere og barn med norsk bakgrunn på de temaene som er tatt opp. Her er imidlertid disse forskjellene gjort til det eksplisitte og gjennomløpende temaet. Den overordnede problemstillingen har hele tida vært, når går forskjellene mellom lavinntektsgruppene og kontrollutvalget, og når går de mellom innvandrerfamilier og norske familier? På denne måten har vi forsøkt å forstå noe av samspillet mellom innvandrerstatus og dårlig økonomi.

Flere av innvandrerfamiliene har dårlige økonomi sammenliknet med norske familier – også når vi sammenligner innenfor et lavinntektsutvalg. Klart flere innvandrere hadde inntekter blant de 20 prosent laveste i 2002. Blant innvandrerne er det også klart flere som har hatt inntekter under lavinntektsgrensa i tre år eller mer.

Også blant norske familier i utvalget finnes de som har svært lave inntekter, og som har hatt det over tid. Uansett finner vi systematisk at innvandrerforeldrene rapporterer om vesentlig dårligere levekår enn de norske familiene i lavinntektsutvalget. De eier sjeldnere sin egen bolig, de bor langt oftere trangt, og de lever med feil og mangler ved boligen som fukt, dårlig materiell standard, og støy. Innvandrerfamiliene mangler også oftere forbruksgoder som det er vanlig å ha i Norge, sånn som oppvaskmaskin, vaske-maskin, tørketrommel og bil. Endelig så vi at innvandrerforeldrene langt oftere enn de norske foreldrene – også i lavinntektsutvalget – oppga at de ikke ville klare å skaffe 10.000 kroner på ei uke, og at de ofte har problemer med å få pengene til å strekke til.

Samla sett ser det ut til å være større og mer systematiske forskjeller i levekårene til fattige norske familier og fattige innvandrerfamilier, enn det tross alt er på inntektene deres. Det er et tegn på at innvandrere med knappe ressurser bruker de pengene de har på en litt annen måte enn det norske gjør. Det er rimelig å anta, for eksempel, at idealet om å eie sin egen bolig står mindre sterkt blant innvandrere enn det gjør blant nordmenn. I og med at

innvandrere oftere bor i Oslo og Akershus, kan vi anta at de som gruppe har sjeldnere behov for å eie bil enn gruppen av fattige norske familier som oftere er bosatt i mer spredtbygde områder. I Oslo og Akershus finner vi også flere borettslag med fellesvaskerier. Det kan være en delforklaring på mangelen på vaskemaskiner og tørketromler i innvandrerhjemmene.

Vi ser også at innvandrerbarn sjeldnere enn andre barn har kjæledyr, vintersportsutstyr og CD-spiller, men til gjengjeld at de litt oftere har egen TV. Dette må vi anta handler om preferanser og kulturelt betingede verdier snarere enn om dårlig økonomi. Det er imidlertid oppsiktsvekkende at så mange innvandrerfamilier mangler kontantmarginal, og at de så ofte strever med å få pengene til å strekke til. Her er forskjellene større enn det inntektsdataene isolert skulle tilsi. En forklaring vi har antydnet, er at mange innvandrere sender penger hjem til slektninger i opprinnelseslandet. Dette er en sterk norm i mange innvandrerfamilier (Carling 2004). Kanskje slike overføringer prioriteres selv om økonomien er knapp.

Vi finner ingen forskjeller i hvordan foreldrene til 6–9-åringene opplever at barna trives og presterer på skolen, og heller ingen forskjeller av betydning når det gjelder mobbing. Innvandrerbarna pleier noe sjeldnere å ta med seg venner hjem, de er noe sjeldnere hjemme hos venner, og færre blant dem deltar i organisasjonslivet. Når det gjelder aktiviteter familien gjør sammen, som å reise på ferie, gå ut for å spise, gå på kino eller besøke familie og venner, finner vi at familiene i kontrollutvalget gjennomgående gjør disse tingene mest, mens de fattige innvandrerfamiliene gjør dem minst. Spør vi om hvorfor, går det igjen at innvandrerne oftest sier at de må avstå fra disse aktivitetene fordi de ikke har råd.

Ser vi på 10–12-åringene, som har svart selv på spørsmål om skole, fritid og aktiviteter, finner vi noen overraskende mønstre: Barna i kontrollutvalget og de fattige innvandrerbarna kommer omtrent likt ut på spørsmål om skoleprestasjoner (egenvurderte) og trivsel i klassen, mens de fattige norske barna kommer dårligst ut. For mange av spørsmålene er imidlertid forskjellene mellom de ulike gruppene små: Jevnt over trives ungene på skolen, de synes prestasjonene deres er på høyde med andres eller kanskje litt bedre, og de har tillit til læreren og føler seg godt behandlet. Det gjelder også barn fra familier med lave inntekter.

Også når vi ser på hvordan barna bruker fritida hjemme, finner vi flere likheter enn forskjeller. Barn i de tre undergruppene leser bøker, spiller elektroniske spill, bruker PC og ser på TV omtrent i samme omfang. Den klareste forskjellen er at færre innvandrerbarn har PC hjemme – men om de har PC, bruker de denne i samme omfang som norske barn.

Vi finner noen små forskjeller i vennemønstre: Norsk ungdom er oftere sammen med en eller to faste venner, mens innvandrerne i noe større grad har en gruppe venner som holder sammen. På samme måte som vi så for 6–9-åringene, finner vi at de eldre innvandrerbarna sjeldnere har venner hjemme på besøk, og også at de sjeldnere er med venner hjem. Det kan se ut til at de i noen grad kompenserer med å treffe venner ute, men denne sammenhengen er ikke signifikant. Blant 10–12-åringene finner vi heller ikke signifikante forskjeller mellom gruppene når det gjelder organisasjonsdeltakelse.

Vi vet fra analysene av inntekt at innvandrere oftere befinner seg i de aller laveste inntektssjiktene. Vi har også sett at disse familiene oftere enn andre har levekårsproblemer, og at de strever med å få endene til å møtes. Dermed er det et overraskende funn at innvandrerbarna i de fattige familiene langt oftere enn de norske barna i lavinntektsutvalget oppgir at de mener at familien deres har «god», eller til og med «veldig god», råd. Ikke desto mindre er det flere innvandrerbarn som har erfart at foreldrene ikke har hatt råd til å gi dem penger til tilstelninger på skolen, turer med idrettslag, og andre begivenheter som koster penger. Som for 6–9-åringene ser vi at innvandrerbarna oftere enn de norske barna mangler utstyr til lek og fritid: markant færre har CD-spiller/discman, mobiltelefon, ski/ snøbrett, sykkel og kjæledyr. Forskjellen er imidlertid aller størst for kjæledyr – som kan være svært billig å anskaffe og ha – og vi finner ingen forskjeller for de aller dyreste tingene. Like mange av innvandrerbarna har egen TV og PC. Dette kan igjen være tegn på at innvandrere prioriterer annerledes enn de norske familiene.

Endelig har vi sett på samspill i familien og barnas selvstendighet i forhold til familien. De mest slående forskjellene når det gjelder forholdet til foreldrene, er at innvandrerforeldre i langt mindre grad enn norske foreldre har oversikt over barnas venner og hvem barna er sammen med i fritida. Når det gjelder tillit til foreldrene og opplevelsen av omsorg er det ingen gjennomgående forskjeller mellom utvalgene. Tilsvarende er det ingen forskjeller mellom underutvalgene når det gjelder opplevd støtte til skolearbeidet, men innvandrerbarna rapporterer større distanse til skolearbeidet fra foreldrenes side (med særlig stor forskjell for spørsmålet «foreldrene mine er sjelden fornøyd med hvor godt jeg klarer meg på skolen»).

Når det gjelder medbestemmelse på ulike temaer og beslutninger i familien, svarer innvandrerbarna langt oftere enn norske barn at det mest er foreldrene som bestemmer. Barn i fattige innvandrerfamilier, særlig jentene, har også langt flere plikter i hjemmet enn norske barn, inkludert norske barn

i lavinntektsfamilier. Til slutt har vi sett at innvandrerbarna rapporterer jevnt over om færre helseplager enn norske barn – her kommer de norske barna i lavinntektsfamilier dårligst ut. Samtidig rapporterer innvandrerbarna litt oftere enn de norske barna at de bare har det «sånn passe» når vi spør dem hvordan de har det for tida.

8.2 Økonomi, kultur, situasjon – og metodeproblemer

Innledningsvis pekte vi på to typer forklaringer når det gjelder forskjeller mellom innvandrerfamiliene og de andre: økonomi, og forklaringer knyttet til ulikhet i situasjon og preferanser. Det kan være at fattige innvandrere rapporterer andre livsvilkår enn fattige nordmenn fordi de fattige innvandrere faktisk er fattigere. Analysen av inntektsdataene tilsier at vi på ingen måte kan utelukke denne forklaringen. Alternativt kan det hende at fattige innvandrere skiller seg fra fattige nordmenn fordi de gjør andre prioriteringer og tilpasser seg annerledes innenfor samme økonomiske rammer. I så fall må vi lete etter forklaringene i kulturelt bestemte normer og verdier, eller i det at innvandrere som gruppe har en situasjon i det norske samfunnet som er annerledes en gjennomsnittsnordmannen. Fordi innvandrere oftere enn etniske nordmenn bor i Oslo og Akershus, har de – kanskje – i mindre grad bruk for bil. Innvandrerbarna møtes – kanskje – på en annen måte av lærerne på skolen, derfor svarer de litt annerledes på spørsmål om skoleprestasjoner og trivsel i klassen.

Endelig har vi vært innom muligheten for at noen av mønstrene vi finner skyldes rene intervju-effekter, altså metodeproblemer. Innvandrerbarn rapporterer for eksempel om færre helseplager enn andre, og de skiller seg ut med gode egenrapporterte skoleprestasjoner og trivsel i klassen. I det hele tatt, der vi stiller spørsmål av typen «hvordan har du det» eller «hvordan går det med...», svarer innvandrerbarna «tak, bare bra». Det samme har vi sett i foreldreintervjuene i dette materialet: når foreldre spørres om konflikter i parforholdet, og om tilfredshet med familielivet, rapporterer ikke-vestlige innvandrere systematisk færre konflikter og større tilfredshet (Skevik 2004c). Vi kan naturligvis ikke utelukke at innvandrere faktisk har bedre familieliv og friskere unger, men vi kan heller ikke se bort fra at dette handler om hva man synes det er akseptabelt å gi fremmede mennesker innsyn i.

Det er også noe relativt i følelsen av å ha det bra. Hvordan man svarer på spørsmål slikt vil trolig avhenge av hvilken målestokk man legger til grunn for vurderingene, og hvilken referansegruppe man sammenligner seg

med. De fleste innvandrerne kommer fra en materiell situasjon i opprinnelseslandet som er langt dårligere enn den de opplever i Norge. Den gode kontakten mange har med slekt og venner i fattigere deler av verden, kan bidra til at de sammenligner seg med folk i helt andre situasjoner enn det de fattige norske gjør. Dette gir en annen referanseramme som nok gjør det mer sannsynlig at de vil vurdere sin egen situasjon som rimelig god.

Dette materialet er altfor lite til å gi oss «de vises stein» – innsikten som en gang for alle gjør det mulig å skille mellom økonomi og tilpasninger/ preferanser/ ressurser i forskjellene mellom innvandrere og nordmenn. Uansett er tilpasninger og økonomi dypt innvevd i hverandre.

Det er kulturelt betingede preferanser og verdier som avgjør økonomiske tilpasninger – for eksempel om den enkelte investerer i utdanning eller vil gå rett ut i jobb, eller om man velger å leve på en inntekt slik at mor kan være hjemme med barna. Samtidig setter økonomien rammer for i hvilken grad man kan oppnå det kulturen sier er ønskelig. I tillegg kommer at omverdenen hele tida stiller krav, og at den enkelte er i kontinuerlig dialog med menneskene og institusjonene rundt seg. Verken «økonomi» eller «kultur» eksisterer i et vakuum, og begge deler er i stadig endring. Dette gjelder både for etniske nordmenn og innvandrere.

Uansett: Innvandrerfamilier har dårligere levekår enn norske familier, også når vi sammenligner med norske lavinntektsfamilier. Likevel: Innvandrerbarna fra lavinntektsfamilier trives godt på skolen, og de har ingen opplevelse av at de ligger etter i forhold til andre barn i klassen. Verken dårlig økonomi eller annerledes kulturell bakgrunn later til å «ødelegge» for barna på skolen. Innvandrerbarna opplever ikke familieøkonomien som dårlig, og selv om flere av dem har erfaring med å ikke kunne få penger til aktiviteter og ting de har lyst til, har de fleste innvandrerbarna – i likhet med de fleste norske – aldri opplevd dette. Hovedkonklusjonen fra prosjektet har vært at foreldrene i svært stor grad skjærmer barna for konsekvensene av dårlig familieøkonomi (Sandbæk 2004). Det gjelder i høy grad også for innvandrerforeldre.

De tydeligste forskjellene mellom innvandrerbarna og norske barna handlet om sjølvstendigjøring og forholdet til foreldrene. Særlig har vi sett at innvandrerbarna oppgir at foreldrene bestemmer suverent på viktige områder av livene til barna og familien, og at innvandrerbarn har langt flere plikter i hjemmet enn norske barn. Dette knytter vi løst til skillet mellom «tradisjonelle» og «moderne» familier. Den tradisjonelle familien er et arbeidsfellesskap med tydelige autoriteter, mens den moderne familien har forhandling og demokrati som ideal. Barndommen oppfattes i moderne

familier som en egen unik fase i livet, som bare i liten grad skal forstyrres av voksenlivets krav – som kravet om å gjøre husarbeid. Nå kommer innvandrerne i dette materialet fra ulike verdensdeler og representerer ulike kulturer, slik at vi på ingen måte skal forvente enhet innenfor denne gruppa. Likevel er det få kulturer i verden som har beveget seg så langt i retning av idealet om en likestilt forhandlingsfamilie som den Nord-europeiske, derfor er det ikke så overraskende at «innvandrerne» later til å utgjøre en ganske samlet motpol til «det norske» på akkurat dette området. Dette må vi anta har lite med økonomi å gjøre, noe som også viser seg i at norske lavinntektsfamilier i liten grad skiller seg fra kontrollutvalget på disse spørsmålene.

Summary

Several Norwegian studies show that immigrants are over-represented among families with low incomes. Still we know little about what it is like to grow up in an immigrant family with little money. This report is about children growing up in low-income families, with a special emphasis on differences and similarities between immigrant children and children from ethnically Norwegian families. We paint with broad brushstrokes, touching upon most of the central areas in the lives of children and families. We discuss income levels, housing and levels of living, health, children's school satisfaction, leisure activities, media use and children's spending. This approach does not allow for in-dept analyses of each topic. The details of this analysis is less important than the main picture – we primarily wish to give an overview of the research field. Data for the report have been provided through the project 'Children's level of living – the implications of family income for children's everyday lives' , which is funded by the Norwegian Women's Public Health Association (N.K.S.) and NOVA. Interviews have been carried out with parents of children between 6 and 12, as well as with children aged 10–12. The low income sample, to which most of the families in this survey belong, consists of families who had incomes below the poverty line (60 per cent of the median per consumption unit) in 2000.

Previous analyses of this material has shown that in this sample of low-income families, immigrants are considerably over-represented compared to general population surveys. Immigrants are, in other words, overrepresented among low-income families. Analyses in this report also show that immigrants as a group are poorer than ethnical Norwegians, *even within the low-income sample*. More immigrants have incomes in the lowest quintile, and fewer in the highest. Moreover, more immigrants have had low incomes for several consecutive years. 42 per cent of the immigrants in our low-income sample had low incomes both in 2000, 2001 and 2002, compared to 31 per cent of the Norwegians in the same sample. These are however tendencies more than absolutes: we find Norwegian families also in the lowest quintiles of the income distribution, and we have immigrants whose poverty spells have been of short duration.

85 per cent of the poor immigrant children live with both their biological parents, compared to 60 per cent of the poor Norwegian children.

On the other hand, we find that many poor immigrants live in very large households. This suggests that the typical path into poverty is different for Norwegians and immigrants: for Norwegians, the typical path is through parental break-up/ divorce, for immigrants, through having a very large family.

Looking at housing standards and consumer durables, we find that immigrants are clearly worse off than the Norwegians in the sample. This is even truer for the subjective experience of the situation, such as feeling that money is insufficient, or not being able to get NOK 10.000 at short notice. Immigrants are also less likely to say that they have one or more persons they can turn to when the family needs help or support.

Regarding school satisfaction, contact with teachers, subjective assessment of school performance and leisure activities, there are only small differences between Norwegian and immigrant children, and between children in low-income families and better-off children. Some trends can still be found: immigrant children more often meet friends outside the home (they are less likely to bring friends home, and also less likely to go to friends' homes), they participate less in organised leisure activities, but they enjoy school more than their Norwegian peers, and they express more trust in the teachers. School thus comes across as an important area of inclusion for these children: for children from low-income families it does not appear to be an added burden to also be an immigrant, rather, having an immigrant background rather seems to be a resource in this situation. Poor immigrant children are even more likely than poor Norwegian children to have experiences of being denied money for activities – a reasonable consequence of the fact that their family incomes on average are even lower – still immigrant children more often feel that their families are reasonably well off. There are only minor differences in trust and intimacy with parents, but we find a clear tendency that immigrant children more often experience that their parents make decisions without consulting the children, while the ideal of negotiation appears to be stronger in Norwegian families.

This data material is not suited to discuss causes and effects, thus we cannot explain why these differences occur. It is also too small to distinguish between immigrants with different migrant histories and geographic background. The patterns found still suggest that there is an interplay between the family's financial situation and immigrant status when it comes to consequences for children. A greater sensitivity for cultural differences in poverty research (for instance in the discussion of indicators of deprivation), as well as for financial/ poverty issues in immigration research, is thus called for.

Referanser

Bakken, A. (1998): *Ungdomstid i storbyen*. Oslo, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA Rapport 7/98.

Bakken, A. (2003): *Minoritetsspråklig ungdom i skolen*. Oslo. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. NOVA Rapport 15/03

Carling, J. (2004): Innvandrere prioriterer å sende penger hjem til familien. *Samfunnsspeilet* 20 (6):53–63.

Djuve, A., Hagen, K.: "Skaff meg en jobb!" Levekår blant flyktninger i Oslo. Oslo 1995.

Epland, J. (2001): *Barn i husholdninger med lav inntekt. Omfang, utvikling, årsaker*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, Rapport 01:09.

Fauske, H., Øia, T.: *Oppvekst i Norge*. Abstrakt forlag Oslo 2003.

Flåte, S., Lagerstrøm, B.O. & Wedde, E. (2004): *Barns levekår i lavinntektsfamilier. Dokumentasjonsrapport*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå. Notater.

Grünfeld, B. & Noreik, K. (1991): Uførepensjonering blant innvandrere i Oslo. *Tidsskrift for Den norske lægeforening* 111(9):1147–1150.

Hernes, G. (1975): *Om Ulikhetens Reproduksjon*. København: Christian ejlers' Forlag.

Jonsson, J.O. (2001): 3. Ekonomiska och materiella ressurser. I J. O. Jonsson & V. Östberg (red) *SOU 2001:55: Barn och Ungdomars välfärd*, Stochholm: Statens offentliga utredningar.

Kirkeberg, M.I. (2003). Oslo – flest fattige og størst ulikhet: fattigdom og inntektsfordeling. I *Samfunnsspeilet* 17(2):53–57.

Kjeldsrud, M. (1992): Arbeidsmarkedet: Innvandrene rammes hardest av lavkonjunkturen. I *Samfunnsspeilet* 6(1)::27–29, 1992.

Rønning, E. (2001):: Trekk ved barn og unges levekår på 1990-tallet. SSB-notat 2001/56. Oslo.

Sandbæk, M. (red) (2004): *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA report 11/04.

Skevik, A. (2004a): «Hva kjennetegner familiene med lave inntekter i Norge?» I M.Sandbæk (red). *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA rapport 11/04:32–42.

Skevik, A. (2004b): «Lavinntekt og levekårsproblemer – to sider av samme sak?» I M.Sandbæk (red). *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA rapport 11/04:43–64.

Skevik, A. (2004c): «Lavinntektsfamilienes familieliv og sosiale nettverk» I M.Sandbæk (red). *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA rapport 11/04:43–64.

Skevik, A. (2005): «Familier med vedvarende lavinntekt I Norge: har de dårlige levekår?» *Barn* 23 (3) :51–66

Sosialt utsyn (2000): Statistisk sentralbyrå, Oslo.

Stefansen, K. (2004a): «Fritid og sosial deltakelse». I M.Sandbæk (ed). *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA rapport 11/04:109–126.

Stefansen, K. (2004b): «Barns opplevelse av familieøkonomien og egne økonomiske ressurser». In M.Sandbæk (ed). *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA rapport 11/04:127–138.

Stefansen, K. og Skevik, A. (2007 – under publisering): «Barnefamilier i kommunale boliger. Hvem er de og hvordan har de det?» *Nordisk Sosialt Arbeid*.

UNICEF. (2000). *A league of table of child poverty in rich nations*. Firenze: Innocenti Research Centre.

Wikan, U. (1995): *Mot en ny norsk underklasse. Innvandrere, kultur og integrasjon*. Oslo.

Ytrefhus, S. (2004). *Fattige barn i Norge. Hvem er de og hvor bor de?* Oslo: FAFO/Redd Barna, FAFO-rapport 445

Aamodt, Per. O. (1982): Sosial ulikhet i grunnskolen. *Norsk skoleblad* 46(29):19–21.